



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Hardsyssels Årbog

2013



Historisk Selskab for Ringkøbing Amt

Hardsyssels Årbog

2013

ANDEN RÆKKE – BIND 47

UDGIVET AF

Historisk Selskab for Ringkøbing Amt



Grafisk produktion:

VINDERUP BOGTRYKKERI



OMSLAGSBILLEDE:

*Skarrildhus/Clasonsborg. En prægtig Fugl Fønix har hævet sig af »asken«
fra Clasonsborg Klædefabrik. Hvem var Nis Clason?*

Duckling foto.

INDHOLD

<i>Mogens Kragsig Jensen:</i>	
Niels Rasmussen Winde i Skarrild Mølle	5
<i>Anders Villadsen:</i>	
Degnen og kapellanen i Borbjerg sogn	27
<i>Per Madsen:</i>	
Clasonsborg – Skarrildhus	41
<i>Kit Bisgård:</i>	
Min mors erindringer fra Holstebro	59
<i>Asger Gynther Nielsen:</i>	
Juleaften – hvad husker vi?	71
<i>Helle Nissen Gregersen:</i>	
B&O under besættelsen	77
<i>Asger Lauridsen:</i>	
»A kand e' håld de cykelsnak ud«	95
<i>Erik Bech Jakobsen:</i>	
Kongefamilien på Venø 1955-1957	115
Foreningsmeddelelser	125
Regnskab	130
Arkivoversigt	131
Register	139

Ny bog:

Fattighuse og fattiggårde i gl. Ringkøbing Amt

Foreningen »Lokalarkiverne i Region Midt-vest« er i år blevet nedlagt.

Inden nedlæggelsen vedtog foreningen, at dens formue skulle anvendes til udgivelse af en bog om fattighuse og fattiggårde i det gamle amt. Selve udgivelsen er blevet overdraget til Historisk Samfund, som skal stå for koordinering af dette spændende historiske tema i bogform.

Det er meningen, at det enkelte lokalarkiv selv skal foranledige udførelse af artikelbidrag efter nærmere retningslinjer fra redaktionen af Hardsyssels Årbog. Disse vil blive fremsendt til det enkelte lokalarkiv sammen med en introduktion.

ISBN 978-87-87358-34-7

ISSN 0046 6840

Hardsyssels Årbog 2013

Redaktør: Jens Grandjean Johannesen

Redaktionskomité: Kurt Guldbæk, Jens Olufsen og Per Lunde Lauridsen.

Gengivelse af årbogens artikler må kun ske med forfatterens tilladelse og med angivelse af, at artiklen tidligere har været offentliggjort i Hardsyssels Årbog

De reproducerede kort publiceres med Geodætisk Instituts tilladelse nr. A 403/85

Niels Rasmussen Winde i Skarrild Mølle

Af Mogens Kragsig Jensen

»... Født i Kiøbstaden Schive, hvor min Fader var Handelsmand og Borger, blev jeg ansat til Snedker-Professionen, som jeg lærde i Aalborg, hvor jeg blev gjort til Svend. Derefter tiende jeg adskillige Laugs-Mestere som Svend i adskillige Kiøbsteder, indtil jeg med Pas fra Lauget i Horsens blev i Aaret 1780 antaget af Sognepræsten Nicolaus Hegelabr, som overdrog mig i fæste den liden Mølle, som ligger under Scharild Præstegaards fri Taxt ...«.

Således opsummerede Niels Rasmussen Winde (1754-1818) i foråret 1800 sit tidlige livsforløb. Som søn af en relativt velhavende købstadsborger foretog han en på flere måder atypisk vandring fra by til land, hvor han i et sparsomt befolket hedesogn fandt udfoldelsesmuligheder. Ikke blot som møller, men også som gårdejer, kirke-ejer og sognefoged. Desuden tyder meget på, at et stædigt sind var hans trofaste følgesvend livet igennem. Denne artikel søger at afdække de væsentligste træk i hans livsforløb.

Familiebaggrund og opvækst

Niels Rasmussen Winde blev født 2. marts 1754 i sin fars købmandsgård på Adelgade i Skive; dengang byens hovedstrøg. Ugen efter blev han døbt i byens kirke og opkaldt efter begge sine forlængst afdøde bedstefædre, mens Skives bedre borgere stod faddere.

Fødebyen Skive var i denne periode en købstad i tilbagegang. Med kun godt 400 indbyggere hørte den til Jyllands mindste

og havde længe kæmpet med økonomisk stagnation, og desuden havde flere omfattende bybrande i 1700-tallet bidraget til den negative udvikling. Familien¹ tilhørte den snævre kreds af byens betydende handelsfolk. Niels' far var Rasmus Nielsen Winde (1708-1768), der var mangeårig borger, købmand og skipper. Farfaderen havde udøvet samme erhverv, og slægten Winde var i det hele taget markante borgere i 16- og 1700-tallets Skive. Oprindelsen og navnet havde de fra landsbyen Vinde beliggende i Skives nordlige opland. Niels' mor var Maren Nielsdatter (1717-1755), en datter af mølleren i Bustrup Mølle i Salling.

Ved Niels' fødsel havde forældrene i forvejen datteren Agnete (1749-1809). En anden datter var død som helt lille, og allerede da Niels blot var halvandet år gammel, døde hans mor i barsels seng, kun 38 år gammel. Et par år senere giftede Rasmus Winde sig igen. Bruden, Kirsten Pedersdatter, var datter af mølleren i Stistrup Mølle i Fovlum, men alle-



Et kig gennem Adelgade i Skive ca. 1880. I husrækken til venstre skimtes et stykke benne ad gaden, næst efter den toetagers ejendom med gaslygte foran, adressen hvor Niels Winde blev født, og hvorfra hans far i årene 1742-68 drev virksomhed. Om der er rester af gården på dette noget yngre foto vides ikke, men i Rasmus Windes tid var der tale om en ejendom på hele 35 fag. (Foto: Skive Byhistoriske Arkiv).

rede efter et par måneders ægteskab døde også hun i utide, 31 år gammel. Efter at have været enkemand et års tid giftede købmanden sig i 1759 for tredje gang med en møllerdatter, nemlig Anne Jensdatter (Holm), en datter af mølleren i Lundbæk Mølle ved Nibe. Gennem dette sidste ægteskab fik Niels efterhånden tre halv-søskende, nemlig Marius (1760-1782), Karen Kirstine (1763-1830) og Margrethe Kirstine (1767-).

Allerede i 1768 endte den vante tilværelse for købmandsfamilien. I påsken blev Niels konfirmeret og antagelig straks herefter sendt til degneboligen i Estvad, hvor han i de kommende år havde sit hjem

hos degnen Gudmund Lauridsen Krog og fik undervisning i læsning, skrivning og regning.² Omfanget af Rasmus Windes forretning taget i betragtning var denne skolegang sikkert første trin i oplæringen til købmand og overtagelse af faderens forretning. Sådan skulle det imidlertid ikke gå. Senere på efteråret, midt i driften af sin store forretning, døde Rasmus Winde den 7. okt. 1768, kun et par uger efter sin kone, så hjemmet har sikkert været ramt af smitsom sygdom. Selv om han efterlod sig tre ejendomme i byen samt andele i bymarkens landbrug og alt i alt aktiver for cirka 2.800 rdl., blev der kun en mindre del til overs til de fem umyndige børn.

Niels havde fra det private skifte efter sin mor 100 rdl. stående i boet og arvede nu desuden 61 rdl. 1 mk. 4 3/7 skl. efter sin far.³ Det omfangsrige skifte efter Rasmus og hustru varede halvandet år og blev først afsluttet i april 1770.

Det faktum, at Niels ved sin fars død kun var en stor dreng på 14 år, har sandsynligvis bortvistet muligheden for at køre købmandsforretningen videre. Desuden var der nu ingen nære familie-medlemmer tilbage i Skive, der kunne bestyre forretningen for ham, indtil han blev myndig. Alternativet var en håndværkeruddannelse, og da der ikke var noget lavsvæsen i Skive, så blev det til fire års læretid hos snedkermester Peder Jensen i Aalborg, hvor Niels arbejdede, indtil han allerførst i det nye år 1775 blev erklæret for udlært og fik sit svendebrev.⁴ Viborg havde været det oplagte og nærmeste valg, men en mulig grund til, at læretiden fandt sted i Aalborg, kunne være en kontakt til slægtingen Laurids Hansen Winde (1734-1797), der på denne tid befandt sig i den absolutte top blandt Aalborg-købmænd med betydelig vareeksport og forretning på Vesterå.

Små søskende og tvivlsomme formyndere

De umyndige søskende Niels og Agnete skulle efter loven have en formynder til at styre deres økonomi. Den nærmeste til at udfylde den rolle var deres mors stedfar, mølleren Hans Nielsen (ca. 1691-1779) i Bustrup Mølle.⁵ Det ser ud til at have fungeret ukompliceret. Anderledes var det med de tre halvsøskende, hvis arvelodder blandt andet blev bestyret af deres mors, Anne Jensdatters (Holm), familie.

»Det staaer vel Deres Excellence i frisk be-

bagelig Minde, at ieg, efter St. Rasmus Windes og Kones Død imodtog Det Efter dem levende Spæde Barn Navnlig Margrete Kierstine Winde under opdragelse ...«. Således skrev farveren Boje Teilberg i Skive nytårsaftensdag 1771 til amtmanden, hvor han bad om at få Margrethes restarv, 54 rdl. 1 mark, udbetalt som tilskud til hendes underhold. Og det lykkedes også efter en ihærdig indsats. På samme måde med Karen Kirstine. Hendes formynder var hendes mosters mand, Lars Jensen Møller i Prierboderne i Bislev. Han ville i 1778 ikke aflægge regnskab for de arvede midler, og derfor blev det konstateret, at der manglede 34 rdl. Karen boede i dette hjem i fire år.⁶

Den udlærte snedkersvend Niels nærmede sig efterhånden myndighedsalder og begyndte samtidig at udfolde stor aktivitet for at hjælpe sine yngre søskende. Hans Nielsen i Bustrup Mølle erklærede 4. juni 1778, at da Niels nu var kommet til den alder, hvor han kun behøvede en kurator, og »... da det er bekiendt, at ieg er en Gl. skøbelig og svag Mand paa 87 Aar og Dagligen gaaer med Døden paa Læberne«, foreslog han som kurator degnen Christen Larsen (Smed) i Nørlem, der var gift med Niels' moster.⁷

På samme tid stod det klart, at bror Marius' arvelod heller ikke var gået ubeskåret gennem formyndernes hænder. I dette tilfælde var det også hos Lars Jensen Møller i Prierboderne, at der på et tidspunkt manglede 20 rdl. Siden flyttede Marius til sin morbror, Johan Jensen i Lundbæk Mølle, som overtog værge-målet. Den 30. juni 1778 skrev Niels til formynderne i Skive, at han havde sat Marius i snedkerlære »... om han vil lade sig lære«, for det var åbenbart ikke helt ukompliceret med Marius. Han var i Nibe i to

år, men i den seneste tid op til juni 1778 i bødkerlære i trekvart år. Nu bad Niels om at få udbetalt broderens renter, da han stod og manglede dem, uden at det dog ser ud til at være lykkedes: »... *thi beder jeg at hans nest paavørende (i Lundbæk Mølle, forf. ann.) ikke mere må modtage hans penge, thi det er vel ikke altsaa got thi drengen beklager at han haver skeed uræt af dem*«. ⁸ Marius kom herefter i smedelære i Viborg hos grovsmeden Søren Thorup.

I perioden 1775-78 har Niels efter eget udsagn arbejdet i andre købstæder, men har efterhånden fået behov for at etablere sig. I august 1778 rejste han fra Aalborg til Skive for at tale med formynderne for at få udbetalt sin arv. Han opsøgte proprietær Peder Lund på Skivehus for at få bistand, og denne bad formynderne om at udbetale arven mod behørig afkald. Han fremførte også, at Niels ikke kunne forstå, at arven ikke allerede var udbetalt, og at formynderne i Skive måske var bange for, at den skulle forødes, fornemmede man. Men noget kom der da ud af rejsen, for fra dette tidspunkt fik han sine egne – og Marius renter – udbetalt. Ret snart herefter må han være flyttet til Horsens, og først tre år senere, efter at han var etableret i Skarrild, fik han sine penge, 161 rdl. 4 mark, 3/7 skl., udbetalt af formynderne i Skive.⁹

Skarrild

Grunden til, at snedkersvenden Niels blev møller i netop Skarrild, kendes ikke. En medvirkende årsag kan være, at søsteren Agnete i 1776 var flyttet til området, da hun blev gift med mølleren Jens Christian Nielsen i Sunds Mølle. Desuden havde hun siden sit første ægteskab med degnen i Kopperup-Feldingbjerg, Jacob Brøndum,

haft sin unge halvsøster Karen boende, så hele to søstre var dermed til stede i Sunds.¹⁰ En mere plausibel forklaring er dog nok, at han i Horsens, der var en vigtig handelsby for beboerne i Hammerum herred, må være kommet i forbindelse med sognepræsten i Skarrild-Arnborg, Nicolaus Hegelahr (1746-1822). Præsten stod nemlig netop i 1780 og manglede en ny møller. Snedkerhåndværket var for en møller en nyttig kvalifikation, og moderens møllebaggrund har måske også gjort sit. I hvert fald flyttede Niels, kun lige fyldt 26 år, til Skarrild som fæster af præstens vandmølle.

Vandmøllen i Skarrild var nemlig ejet af præstekaldet og var dermed en vigtig del af præstens relativt beskedne indtægtsgrundlag. Igennem elleve år, siden 1769, havde den mangeårige møller, Christen Pedersen (Ørbæk) (1703-1780), boet her som enkemand sammen med sine ugifte døtre.

Skarrild i 1780'erne var både før og efter et relativt isoleret hedesogn, der lå afsides i forhold til landsdelens hovedfærdselsårer. Til gengæld slog bondefrigørelsen og landboreformerne ret hurtigt igennem i forhold til det øvrige land og havde i den sydlige del af Lundenæs Amt lettere kår, da egentlig godsdrift for længst var ophørt. Niels flyttede således til en selvhjulpne egn, hvor overgangen til selveje var i fuld gang.

Vel ankommen blev fæstebrevet underskrevet 13. juli 1780¹¹, og samme dag blev Niels trolovet med den 41-årige svagelige Anne. Hun var datter af den gamle møller, der døde umiddelbart efter. Da først trolovelsen var på plads, hastede brylluppet ikke så meget, og parret blev først viet den 18. september samme år. Hele arrangementet var en del af betingelserne for



To af Skarrild Mølles bygninger set fra sydøst i begyndelsen af 1900-tallet. Møllen blev kraftigt ombygget i Rasmus Nielsens senere år, omkring 1856. I midten ses selve møllehuset og bagerst til højre den opstemmede molledam. Bagerst skimtes træerne i præstegårdens have.

overtagelsen af møllen. Den tidligere møl-
lerfamilie var dermed sikret forsørgelse,
og det betød, at afgiften – landgilden – til
præsten blev sat lavere, end den ellers ville
være blevet. Men ægteskabet blev kort.
Anne døde allerede 22. juli 1782, omtrent
på toårsdagen for troløvelsen, 43 år gam-
mel. Med i forsørgelsen hørte også hendes
evnesvage søster Johanne (1756 - 1814).
Hun blev ved folketællingen i 1801 be-
tegnet 'vanvittig' og blev boende i møllen
frem til sin død. Men allerede i 1782 sad
Niels altså uden de store forpligtelser i den
mølle, han havde fæstet på fordelagtige
vilkår.

Niels var ikke enkemand i mere end et
par måneder. 17. oktober 1782 blev han
trolovet og allerede 14. nov. samme år gift
i Assing kirke med Margrethe Olesdatter
(Minds), datter af gårdejer i Pårup Ole
Olesen (Minds) og Maren Pedersdatter.
Dermed havde han gjort et godt parti. Ole
Minds havde siden midten af 1750'erne

været en god mand at stå sig godt med, hvis
man havde brug for penge i Hammerum
herred. Han var også en betroet mand,
der optrådte som lavværge og formynder
og kunne garantere for umyndiges arvede
midler. Desuden var han også i en periode
forpagter af præstegården i Skarrild og
kendte således kirkebyen og møllen ud-
mærket. Parret stod sig da også så godt,
at de måtte betale kopulationsafgift – dvs.
bryllupsafgift – til kronen og var altså anset
som værende af en vis skatteevne. Sviger-
forældrene flyttede herefter til Skarrild,
hvor de boede frem til 1797, hvor Ole
Minds kom ulykkeligt af dage, da han på
vejen hjem fra Lund Marked i Gjellerup
faldt af sin vogn nær ved Herningsholm
og blev ført hjem til Skarrild, hvor han
døde dagen efter af sine kvæstelser, 84 år
gammel.¹²

Ved det private skifte efter svigerfor-
ældrene fik Margrethe samme arvebrøk
som sine to brødre, Peder Olesen (Minds)



Møllen (matr. nr. 2), Store Søndergård (matr. nr. 4a) samt Præstegården (matr. nr. 1) lå tæt, og resterne af Lille Søndergård (matr. nr. 5) skimtes på det mindreede sognekort fra 1837. (Kort- og Matrikelstyrelsen).

i Skave og Jens Olesen (Minds) i Lille Søndergård. Det var usædvanligt på denne tid, at kvinder blev ligestillet i arvesager, og måske er det et tegn på Niels' indflydelse i familien? At det netop var ham, der skulle forestå det private skifte, kunne tyde på det. Men langt vigtigere end aftægtsparrets antagelig beskedne midler har for Niels været medgiften, der få år efter brylluppet satte ham i stand til at købe Store Søndergård. Efter sin mands død skulle svigermoderen blive ved med frit at have sin bopæl i Store Søndergård, men inden 1801 var hun flyttet hen i møllen og betegnede sig i folketællingen som ernærende sig ved håndarbejde.¹³ Møllerfamilien selv anvendte periodevis begge steder til beboelse.

Niels og Margrethe fik i deres ægteskab fire børn, nemlig Rasmus 1785, Ole 1787, Anne Marius 1791 og Stine Johanne 1799. Sidstnævnte døde straks efter fødslen.

Vandmøllen

Vandmøllen i Skarrild havde i 1780 tilhørt præstekaldet, så længe nogen kunne huske, og var frem til udskiftningsarbejderne i begyndelsen af 1800-tallet en umatrikuleret ejendom liggende på præstegårdens jord. Herefter blev den en selvstændig ejendom, bestående af mølledammen og det lille areal syd herfor langs bækken samt en større lod et stykke mod vest ved skellet mellem Skarrild by og Pinvig. Desuden en hedelod på Sønderland. Alt i alt ca. 38 tdr. land. Præstens indtægt af møllen var

fastsat til 9 tønder rug og 1 tønne byg årligt, og denne afgift, malet toldfrit, var en del af præstens løn foruden de fordele, der ellers var ved at have sin egen mølle. Sammenlignet med herredets øvrige møller hørte Skarrild Mølle til de mindre med et beskedent kornmaleri i Skarrild og Arnborg sogne som opland.

Møllen lå dengang omtrent hundrede meter sydøst for præstegården og havde i ældre tid det tilliggende, som præsterne nu engang valgte at afgive dertil. Omdrejningspunktet var bogstaveligt talt vandet fra Lustrup Bæk, der blev opsamlet i mølledammen, der lå – og stadig ligger – mellem præstegårdshaven og møllen. Vandet drev et 2,35 meter (diameter) stort overfaldshjul. Længere mod syd dannede bækken samtidig skel mellem Lille og Store Søndergård, inden den løb ud i Skjern Å. Afhængigheden af den lille bæk betød, at møllen i Skarrild var følsom over for årstidens udsving i vandmængden, og det var ikke nogen selvfølge, at den altid var i drift. Såvel i tørre somre som i frostvintre led den af vandmangel, som det bl.a. nævnes i forbindelse med matrikuleringsarbejderne i 1683.¹³ At det ikke har været nogen imponerende mølle, kunne bestyrkes af, at Niels i 1785, ganske vist i et klagebrev, omtalte møllen som den usleste mølle, man kunne tænke sig!¹⁵

Møllens bygninger kendes fra en brandtaksation fra efteråret 1812, hvor det beskedne bygningsanlæg blev vurderet. Vigtigst var stuehuset (der også omfattede selve mølleværket), som lå nordligst op mod mølledammen, og som på dette tidspunkt bestod af 13 fag bindingsværkshus, 4,7 meter bredt. Tækket med strå og lyng og med fyrrøft over hele huset var det

indrettet til stue, tre kamre, køkken samt selve mølleværket. Vigtigste inventar her bestod af en rugkværn med to møllesten af hver 1,25 meter (i diameter) og ca. 20 centimeter tykke.

Et søndre hus bestod af 15 fag hus, 3,9 meter bredt, og var indrettet til bryggerhus, tærskelo, korn- og hølade, fæ- og fårehus samt gæstestald. Desuden lå der et lille ovnhus øst for møllen i passende afstand fra de øvrige bygninger. Det var 3 fag langt og 2,8 meter bredt og bestod af en bageovn og skorsten. I alt blev møllens bygninger vurderet til 1.500 rdl. Til sammenligning blev Lille Søndergårds takseret til 700 rdl. og Store Søndergårds til 2.000 rdl.¹⁶

I 1856, i slutningen af Rasmus Nielsens tid som møller, bestod møllen stadig af tre huse med stuehus og mølleværk i den nordlige og højest vurderede bygning. Der foruden et hus i syd og øst. Og syd for dette anlæg lå så aftægtshuset.¹⁷ På denne tid blev der investeret i møllens bygninger. Der blev bygget et nyt møllehus, og det gamle aftægtshus blev nedrevet og et nyt opført. Det har rimeligvis været led i forberedelserne til salget af møllen ud af familien, hvilket skete i 1860.

Ejendomshandler og kirkeeejer

Mølleriet har for Niels kun været et skridt på vejen til at konsolidere sig. Han må umiddelbart efter sin ankomst have begyndt at gøre sig tanker om at udvide bedriften, og handel med ejendomme var en oplagt mulighed. Måske har overskuddet af møllen bidraget til at gøre det muligt, men særligt må det være hans arvede midler, der satte ham i stand til at foretage disse handler, for i 1781 fik han, som tidligere nævnt, af formynderne i Skive



Søndergård i Skarrild ca. 1894. Forrest stuehuset i røde sten, opført 1868. Til højre nordlængen med aftægtshus og vognport. Fra venstre skimtes: Bertinus Søndergaard, Hesselvig Søndergaard, ejeren Niels Olesen Søndergaard samt en daglejer. (Foto: C.V. Jørgensen, Herning).

langt som længe udbetalt sine i alt 161 rdl. I Hammerum herred kunne man komme et pænt stykke vej på ejendomsmarkedet for den sum. Da halvbroderen Marius, smedelærlingen i Viborg, næsten samtidig i 1782 døde af et vådeskud, arvede han fra ham desuden 26 rdl. Det må være disse midler samt medgiften med Margrethe, han i de følgende år satte i ejendomme:

Ejerperiode	Ejendom	Hartkorn
1780-1818	Skarrild Mølle	
1787-1818	Store Søndergård	1.6.0.2.
1787-1802 & 1807-1811	Velhusted (vestre)	2.6.2.0.
1787-1797 & 1808-	Velhusted (østre)	2.6.2.0.
1798-1804	½ af Arnborg Kirke med gods	9.4.3.2 3/5
1804-1818	Lille Søndergård	0.7.1.2 2/3
1811-1818	Eng i Hesselvig	0.2.0.2 1/5

Niels har kigget sig omkring i den lille kirkelandsby, og set mulighederne. Foruden præstegården var møllen omgivet af de to Søndergårde, og netop her så han muligheden for at samle en større sammenhængende ejendom.

Det begyndte med Store Søndergård, ejendommen nærmest møllen mod vest. Den tilhørte på denne tid Nørre Karstoft, men havde i flere år ikke haft permanente beboere. Af tiendelister ser det ud til, at Niels allerede i 1785 har haft rettigheder i gården og benyttet (noget af?) arealet. Samme år oprettede han sammen med sin svigerfar en købekontrakt på denne ejendom.¹⁸ De har været ude i god tid, for først 10. juli 1787 blev der holdt offentlig auktion over Nørre Karstofts ejendomme af daværende ejer, den økonomisk trængte Poul Jensen Østergaard. Niels fik sammen med svigerfaderen ved denne lejlighed hammerslag på to ejendomme, nemlig om-

talte Store Søndergård i Skarrild by (hartkorn 1 tdr. 6 skp. 0. fdk. 2 alb.) samt to gårde i Velhusted, Assing sogn (htk. 5.5.0.0). Alt for en sum af 410 rdl. Skødet blev udstedt 23. juni 1788. Niels har åbenbart ikke turde binde an med hele købet, for allerede 8. juli samme år solgte svigerfaderen sin halvdel til ham for 205 rdl.¹⁹ Det passer nogenlunde med, at halvdelen af den samlede købesum var Niels' egne midler, og den anden halvdel kan have været medgiften med Margrethe. Store Søndergård skulle med tiden blive hovedejendommen i Niels' erhvervelser i Skarrild og tilhørte efterkommerne frem til 1971.

De to gårde i Velhusted fulgte med i handlen, og beboerne var herefter fæstebønder under Niels i en årrække. Den første af gårdene solgte han 23. sept. 1797 til beboeren Troels Andersen for 350 rdl. Hele købesummen blev stående i gården, og i krigsårene viste det sig, at han ikke kunne forrente summen. Derfor måtte Niels 21. juli 1808 atter overtage gården for 200 rdl. Den anden gård i Velhusted blev først solgt 24. aug. 1802 til beboeren Jens Andersen, også for 350 rdl. Heller ikke han kunne stå distancen, og skødet blev udsløttet 3. aug. 1807. Først 22. juni 1811 solgte Niels denne gård for 800 rdl. til selv samme Jens Andersen. Det var samtidig Niels' sidste ejendomshandel.²⁰

De vestjyske kirker var til tider en attraktiv handelsvare blandt velstående bønder, og Arnborg kirke, der ikke havde et naturligt tilhørsforhold til en herregård, blev derfor handlet jævnlige. Oftest var det tiendekornet, der var det mest attraktive ved kirkehandler. Denne faste årlige kornafgift kunne videresælges og i opgangstider gøre



Det blev sønnen Ole, der med tiden fik størst gavn af Niels Windes arbejde. Udnyttelse af vandet fra mollebækken. bl.a. til overrissing, indbragte ham i 1852 Det Kgl. Danske Landhuusholdningsselskabs 4. sølvbæger. dvs. en kalk med teksten: »Hædrende Vidnesbyrd for Selveierbonden Ole Nielsen i Skarrild om det danske Landhuusholdningsselskabs særdeles Agtelse«. (Forf. foto).

kirkeejerskabet til en fornuftig forretning. Derfor allierede Niels sig med Anders Christensen af Arnborg Green og købte 12. sept. 1798 på auktion kirken i Arnborg. Hans medkøber blev ved denne lejlighed selvejer, for købets samlede hartkorn, 19 tdr. 1 skp. 3 fdk. 2 1/5 alb. omfattede ikke blot kirken med dens inventar, men også gårdene i Arnborg Green med deres to beboere, fire englodder i Arnborg og Brande samt endelig kirkens jord i Gjellerup sogn. Alt for en sum af 2.110 rdl.²¹ Af denne store sum lånte de to købere 950 rdl. af Else Royen i Ringkøbing og 550 rdl. af Mads Royen i Hillerød, begge af husekræmmerlæggt fra Rind. Niels må således selv have investeret 305 rdl., og



Arnborg Kirke 1908, set fra syd, med broen over Skjern Å i forgrunden. Kirken lå ved landevejen til Skarrild, og i årene 1798-1804 ejede Niels Winde halvdelen af kirken og dens ejendomme, nemlig to gårde i Arnborg Green, fire englodder i Arnborg og Brande samt jord i Gjellerup sogn. Han valgte dog at afhænde sin halvpart, da han fik mulighed for at købe Lille Søndergård i Skarrild. (Foto: Herning Lokalhistoriske Arkiv).

måske er det overskuddet af salget af den ene gård i Velhusted, der er placeret her?²²

Kompagniskabet bestod i knap seks år, for 19. juni 1804 solgte Niels sin halvdel af kirke, anneksgårde og englodder til Anders Christensen (Green) for i alt 1.199 rdl., dvs. for ca. 150 rdl. mere, end han indskød.²³ Anledningen til salget var muligheden for at købe den sidste del af Søndergård, nemlig den såkaldte Lille Søndergård. 7. juli 1804 fik Niels af svogeren Jens Olesen (Minds) skøde på de 7 skp., 1 fdk., 2 2/3 alb., alt for 399 rdl.²⁴ Lille Søndergård stod frem til cirka 1837, før bygningerne blev nedrevet.

Også kirken i Skarrild blev handlet i disse år, hvor Laurids Lange til Nørre Karstoft valgte at sælge den til sognets beboere. Det skete også ved auktion, og

30. maj 1807 købte Niels for 118 rdl. kirketienden til begge Søndergårde.²⁵ Samme dag bød han og fik hammerslag på tienden af Beksgård, også i Skarrild by. Måske har det været et skridt på vejen til også at købe denne ejendom. Det blev dog ikke til noget.²⁶ 24. juni 1809 lånte han 300 rdl. d.c. af herredsfoged Casper Møller i Ikast, men pengene ser ikke ud til at være anvendt til et bestemt formål og var tilbagebetalt i 1813.²⁷ Endelig købte Niels 29. april 1811 en eng (0.2.0.2 1/5) i Hesselvig Krog for 260 rdl., bortsolgt fra Over Kirkegård i Assing sogn.²⁸ De følgende års landbrugskrise samt ikke mindst den såkaldte statsbankerot i 1813, der som konsekvens bl.a. havde, at al fast ejendom blev belagt med en 6% årlig afgift til staten, må også have taget luften ud

af Niels' økonomi, og han ses ikke at have foretaget yderligere handler.

En uges tid før sin død overdrog Niels til sønnen Ole begge Søndergårde samt engen i Hesselvig Krog, i alt hartkorn 2.7.2.2. 8/15. Det skete ved kontrakt af 5. april 1818 for 800 rbd. + aftægt. Året efter, den 17. juli 1819, gav Margrethe formelt sin søn skøde på ejendommene.²⁹ Obligationen på 800 rbd. NV udstedtes samme dag og blev indfriet i 1827.

Sognefoged

I 1801 blev Niels sognefoged i Skarrild. Lige som sognepræsten var den centrale person i kirkelige anliggender, var sognefogeden sognets vigtigste offentlige person, når det handlede om kontakten til myndighederne i retslige og skattemæssige anliggender, ligesom han udøvede politimyndigheden og skulle sørge for, at det offentlige liv i sognet gik i en god gænge.

Svigerfar Ole Minds havde været sognefoged i 1760'erne, og siden havde andre gårdmænd, som regel fra Nørreland, haft embedet. Niels har med sin skolegang ligget over gennemsnittet i sognet og har dermed også haft mere formelle kvalifikationer at byde på, men set med nutidige øjne var han måske ikke det mest oplagte valg, for netop i denne periode havde han kontroverser med myndighederne omkring bestyrelsen af fattigvæsenet.

Netop i 1801 havde en række gårdmænd nægtet at opfylde deres forpligtelser over for sognets fattige. Disse skulle gå på omgang mellem gårdene for at få kosten og til gengæld gå til hånde. Niels havde nægtet at tage en af disse personer på kost, og pastor Hegelahr – under hvem fattigvæsenet sorterede – bad amtmanden, C.F. Hansen, om råd. Fra amtmandsboligen

i Rindum lød svaret, at de pågældende gårdejere som alternativ kunne betale 12 skilling dagligt i kosttilskud til den fattige, under trussel om udpantning. Det havde åbenbart ingen virkning, for senere på året skrev amtmanden til herredsfogeden om Niels' vægring ved at betale 51 skilling, at: »... da vanærer han sig dermed. thi om hand end i den ringe Sag forment sig fornærmet, saa klæder det bedst at være føyelig, at betale og andrage for mig, hvad der maatte være anstødeligt. saa kand det jo i ald Fald gotgjøres i den anden halvdeel {2. betalingstermin. forf. anm.}, og den maade er kion. men Egenraadighed er slem, og kan let faae Straf til Følge.«³⁰ På den baggrund kan det synes underligt, at selvsamme amtmand kun få uger senere, kort før jul, udnævnte Niels til sognefoged og lægdsmand efter Peder Pedersen i Gammelgård. Holdningen til fattigfolk har altså ikke påvirket, at Niels hørte til kredsen af de mest velansete mænd i sognet, som forordningen af 1791 foreskrev, at sognefogederne skulle rekrutteres fra.³¹

Herefter var Niels sognefoged i en længere årrække frem til 1813, hvor Iver Olesen i Hesselvig overtog hvervet. Det var ikke uvæsentlige år for Skarrild, hvor nye tider så småt tegnede sig for landbruget. Vigtigst var starten på den praktiske udskiftning af jorden, og landmålere og landinspektører havde deres faste gang i sognet i flere år. Desuden købte beboerne, som tidligere nævnt, kirken af Nørre Karstoft og skulle således ikke mere svare kirke-tiende til en fremmed, men selv deltage i kirkens drift. Derimod kom krigsårene 1801 og 1807-14, bortset fra soldaterudskrivninger, som Niels som lægdsmand også stod for, kun indirekte til at berøre Skarrild. En af påvirkningerne var gennem

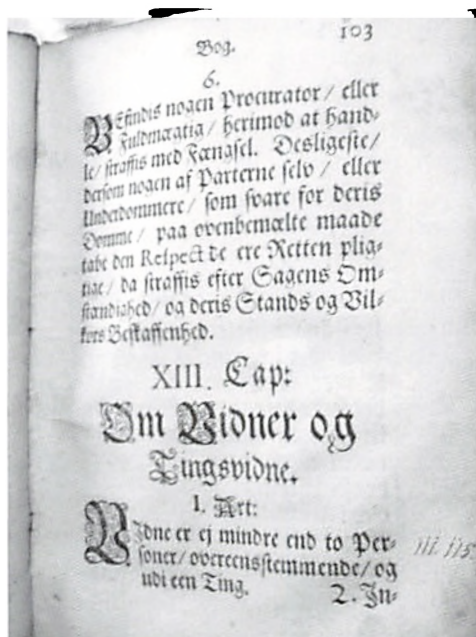
skatterne. F.eks. i 1810, hvor nogle gård-ejere søgte om skattenedsættelse med den begrundelse, at Skarrild var et fattigt sogn. Det fik de nu ikke held med, da Rentekammeret mente, at en lempelse over for Skarrild kunne få andre sogne til at forsøge det samme og med samme begrundelse. Desuden mente man at vide, at det da ikke var alle i Skarrild, der var fattige og særligt da ikke sognefogeden!³²

Stivsindet?

Blandt Niels' efterkommere fra Søndergård er der bevaret et slidt 1700-tals eksemplar af *Danske Lov*, hvis førsteudgave udkom i 1683. Bogen har tilskrevet notater i margenen, og at Niels har ejet et eksemplar af netop denne bog, giver god mening, når man studerer de ikke så få kontroverser, han var part i gennem sit liv.³³ De bevarede kilder er meget ensidige og gengiver som regel ikke Niels' egen version, men oftest modpartens. Denne skævhed kan der jo ikke korrigeres for, men de nedslag i en række kontroverser, der præsenteres i denne artikel, giver glimtvis indblik i personernes handlemåder.

Niels kan have delt vandene på Skarrild-egnen. Mens hustruen Margrethe fra tid til anden stod fadder i lighed med de øvrige gårdmandspar, var Niels fraværende her, og det kunne udlægges som om, han holdt sig for god til den slags. Kun i få tilfælde træffes han som fadder i Skarrild kirkebog, nemlig hos begge sine svogre i Skave og Lille Søndergaard. Det er alt. Derimod drog han gerne til Sunds for at stå fadder til søsteren Agnetes børn.

Der kendes en retssag omkring jagtret, som han førte mod Søren Pedersen i Ronnum. Der kendes også et forløb omkring, at han ville have sine sønner fritaget for



Et slidt eksemplar af Danske Lov havde sin faste plads i møllen. Der er flere håndskrevne kommentarer i margenen. Efter Niels' tid må bogen være endt på loftet i Søndergård, hvor den blev genfundet i 1953, kilet ind mellem spærrene. (Forf. foto).

militærtjeneste. Og endelig er der hele det lange forløb med præsten (se næste afsnit). Desuden er vægringen ved at have fattiglemmer på kost allerede omtalt ovenfor.

I 1800 blev Niels klar over, at hans sønner var blevet optaget i lægdsrullen, dvs., de skulle højst sandsynligt udøve militærtjeneste. Som søn af en købstadsborger havde han ikke selv behøvet at bekymre sig om indkaldelsen til soldat – det var dengang noget, der hovedsageligt kun vedkom landbefolkningen. Men det lå ham på sinde, at den samme fordel

skulle gælde for sønnerne. Og som fæster af en mølle, der matrikulært var en del af præstegården, mente man så, at sønnerne automatisk også var fritaget, præcis som gejstligheden. Han fik pastor Hegelahrs hjælp til at skrive en kladde til et brev til kongen: »...Som fri Karl haabede jeg, at mit mandlige Afkom paa denne frie Stavn skulde blive aldeles befriet for Udskrivning til Krigstjeneste. Dog er jeg nu, da min ældre Søn Rasmus er {15 Aar} og den yngre Ole er {13 Aar} kommen i Erfaring om at de begge er antegnede i Lægds Rulle som Reserver. Den Tvang som herved er mig paalagt i Henseende til mine Børns Bestemmelse, kand nu alene Deres Majestæts Naade befrie mig og dem fra.« Direkte medhold kan han ikke have fået, for sønnen Rasmus var soldat, indtil han i krigsårene blev fritaget, fordi han havde amtslig bevilling som smed for Skarrild sogn. Ole blev indirekte fritaget, da han i lægdsrullen beskrives med forskellige svagheder. Måske er det lægdsmanden Niels, der her gjorde sin indflydelse gældende i lille målestok?³⁴

Striden om jagtretten

I 1804 stævnedes Søren Pedersen i Ronnum, også en af Skarrilds bedst stillede gårdejere, Niels i en sag vedrørende jagtretten i sognet. Han påstod, at Niels skulle have udøvet ulovlig jagt på det distrikt, som Søren Pedersen havde forpagtet af kronen. Omvendt mente Niels, at han var medforpagter af arealet.³⁵

Uenigheden var startet i 1801, hvor Margrethe, der var indkaldt som vidne, forklarede, at et par dage før jagtrettighederne for Skarrild, Felding og Assing skulle på auktion i Gjelleruplund, kom Søren Ronnum til møllen. Her spurgte Niels, om Søren skulle til auktion, for

hvis det var tilfældet, ville han selv blive hjemme, hvis de kunne blive enige om lejen af Skarrild sogn for 10 rdl. Søren skulle alligevel til markedet i Gjelleruplund, så han tog af sted. Siden den dag havde Niels flere gange spurgt ham, hvor meget hans andel skulle koste, men aldrig fået noget svar.

En mængde vidner kom i løbet af det halve år, som sagen varede, til retten. Dels handlede det om hvem, der troede, hvem havde jagtretten, dels hvem, der fra møllen gik på jagt.

Vidner kunne berette, at der før 1801 aldrig havde befundet sig en jagthund i Skarrild Mølle. Peder Tyvkjær erklærede, at han i 1801 købte en jagthund i Felding Mølle til Niels, fordi denne havde fortalt, at hans søn Rasmus havde lyst til jagten, og at han skulle have denne fælles med Søren Ronnum. Rasmus blev i de følgende år frem til 1804 ofte set gå på jagt med hund og gevær i sognet. Det kunne mange bevidne. F.eks. kunne Jens Iversen i Silstrup berette, at Søren Ronnum og Rasmus gik på jagt sammen, og at de hver havde en hund med. Ved en enkelt lejlighed så han dem også tage en hare sammen. Ved juletid 1802 var Rasmus kommet til Jens Iversens bopæl med en hund og bedt om at blive sat over åen i hans båd. Og sådan blev det ved med disse vidner. Niels selv var aldrig set jage, kun Rasmus. Mange vidner havde i de forløbne år truffet ham med nedlagt vildt både i Skarrild og Assing sogne. Snart var det en urkok, snart en hare, snart andet småvildt. F.eks. havde morbroderen Jens Olesen (Minds) truffet Rasmus med tre agerhøns. Sagens udfald står ikke helt klart, men havde i alle tilfælde et trist efterspil. To af vidnerne, Peder Christian Pedersen af Heesgård og Niels Nielsen

(Pilgaard) i Lustrup, døde mellem 10. og 11. marts 1804, da de var på vej hjem fra herredstinget. Idet de passerede åen mellem Høgild og Toksvig, druknede begge mænd, da isen brast under dem.¹⁶

Niels Windes underskrift på en klage over sognepræsten i det for begge parter så turbulente år 1787. (Forf. foto).

Præstens møller eller møllerens præst?

Pastor Hegelahr skrev som afslutning på sit arbejde med folketællingen 1787 noget resignerende: »Efter ordentlige Tillysninger af Prædikestolen, ja mange udkikkede Advarseler har jeg ikke endnu fuld Oplysning formedelst vedkommendes Modvillighed hvorved tydelig udmerkes Niels Rasmussen Wiende i min Præstegaards Mølle, og Poul Østergaard paa Nørre Carstoft – hvoraf sees hvor umueligt det bliver i andre mit Embeds Deele at frembringe fornøden Frugt.«¹⁷ Hvad det nærmere handlede om, er ikke helt entydigt, men det ser ud til, at Niels bl.a. har afvist at oplyse sin egen og sin kones alder samt visse forhold vedrørende tjenestefolkene. Gemytterne har været i kog på dette tidspunkt, da de to førte proces – en ankesag – ved landstinget i Viborg om, hvem der skulle bekoste en ny møllesten til møllen. Desuden havde det været en heftig sommer, idet præsten i maj samme år efter egen angivelse var blevet »voldsom overfalden med

Hug ude paa min egen Mark« af Niels' svoger, mølleren i Sunds. I sidstnævnte anledning klagede Hegelahr til biskoppen og sluttede sit brev: »Ja det er mig umuligt at benævne alle de daglige Fortrædeligheder jeg af denne Kaldets Fæstemøller har igiennemgaaet.«¹⁸

Niels havde på sin side også søgt at lægge afstand til præsten. Efter fødslen af den ældste søn Rasmus i 1785 havde Margrethe en tid været svag og ikke kunnet søge kirken, men havde fået afslag på at gå til alters hjemme. Beboerne var på den tid bundet til deres sognepræst, og derfor søgte parret om lov til at benytte hvilken præst, de ville, hvilket blev bevilget ved kongelig bevilling af 19. maj 1786.¹⁹

»... Da min Kone i Aar var i den haardeste Barns Nød begjærede hun Sacramentet hjemme, for efter Skik og Brug at blive hjemme fra Kirken, men han var ubillig nok til at nægte hende det, hun var ikke i Stand til at søge Kirken, og saaledes maatte hun gaae hen mere lig de umælende end Christne Mennesker. Vel har jeg ved vor Herreds Provst ladet Præsten advare om hans ulovlige og ukristelige Opførsel, men uden nogen Virkning.«²⁰ Om det har været gemytterne, der har kogt over, er ikke godt at vide, men i hvert fald var det Hegelahr, der døbte sønnen Ole, da han kom til verden i foråret 1787, men Hegelahr hørte siden, at Margrethe skulle have holdt sin kirkegang i nabosognet Assing.²¹ Siden ser det ikke ud til, at de har benyttet anden præst end Hegelahr.

På dette tidspunkt havde præsten og Niels kendt hinanden i syv år, og det havde været år, hvor de to naboer jævnt hen stod på dårlig fod med hinanden. Stridighederne er ikke systematisk undersøgt her, dog særligt i det første årti var forholdet vanskeligt, men uoverensstemmelserne blev dog

aldrig så voldsomme som de, præsten havde med Poul Jensen Østergaard til Nørre Karstoft, der til tider decideret søgte at sætte beboerne op mod deres sognepræst.

Hegelahr må ret hurtigt have fortrudt sit fæstebrev til Niels. Ikke blot havde han fæstet møllen bort ufordelagtigt, han havde også hen over årene måttet bekoste hele fire nye kværnsten til møllen. Og møllesten var ikke billige at få fremstillet og møjsommeligt fragtet til Skarrild langvejs fra. En del af præstens irritation kom af disse omkostninger, men han måtte også her sande, at mølleren var i sin gode ret, når sagerne nåede retten. Allerede efter tre års forløb havde parterne haft så mange kontroverser, at Niels måtte underskrive et tillæg til fæstebrevet, nemlig at når præstens korn skulle males, skulle der altid medfølge kvittering. Desuden skulle præsten kunne få sit korn malet, når han ville, etc. »*Dette har jeg i ald Kierlighed indgaaet og altid vil opfylde*«, underskrev Niels sig.¹²

Møllen, præstegården og Store Søndergård lå omtrent i en trekant med rundt regnet 100 meter mellem hver ejendoms bygninger. Mellem år og dag gav det tætte samkvem anledning til mange kontroverser – mest omhandlende stridigheder om skel, vejret, græsning, maling af korn og almindelig chikane, hvilket følgende eksempler fra året 1785 viser:

- En af præstens køer havde forvildet sig ind på møllens enemærker, og præsten må betale Niels for at få løst koen fri.
- Kørsel af tørv over præstens jord og strid om adgangsveje.
- Præsten forlangte amtmandens hjælp, da sognemændene ikke ville køre hans tørv hjem. Klagen omfattede ni personer, heriblandt Niels.
- Niels værger sig for at male præstens

korn, da han tvivler på, at de folk, der bringer kornet til møllen, tjener præsten. Præstens dreng blev slået af Niels, og præsten følte sig nødsaget til at bruge en anden mølle indtil videre. Desuden mener han, at Niels svarer med grove ord.

- Niels kørte sammen med andre tørv hjem på en helligdag, og præsten ville have amtmanden til at idømme ham bod.¹³

Og sådan kunne man blive ved. Chikanerierne eller misforståelserne stod på i årevis og kan sammenfattes i bemærkningen, som Hegelahr lod falde, efter at han bad Niels sløjfe et dige, som han havde bygget nord for sit stuehus på det, som præsten opfattede som sin jord: »*Den 14de Juni 1808 advarede jeg Mölleren Niels Winde, som til stor Skade for Præstegaarden ejer og driver begge Sündergaarde.*«¹⁴

Modsat Niels, der trods alt aldrig blev en god brevskriver, havde Hegelahr ordet i sin magt, når det handlede om skriftlig fremstilling. Udadtil kom det til udtryk i hans udgivne digte om hederne, men oftest i hans besvælinger over tingenes tilstand over for såvel de overordnede gejstlige som verdslige myndigheder. Det var ingen hemmelighed, at han var utilfreds med sit beskedne præstekald og flere gange søgte væk i de tidlige år, men uden held. Den ene gang skete det med Niels som påskud.

En anden løsning var ifølge Hegelahr nu, mens ejendomspriserne var høje, at sælge præstegodset, nemlig møllen og anneksgårdene, og således slippe for at have mere med disse ejendomme at bestille, men disse forslag vandt aldrig gehør længere oppe i systemet.

»*Jeg har en Fæstemøller i en mig pro Officio tilliggende Mølle under Præstegaardens Taxt. Denne Møller har længe drillet mig og jeg har*

søgt at undgaae Bekostelig Proces, men nu er han bleven utaalelig. Han viiser sig selvraadig og forarsager mig desuden stor Skade ved at negte sit Landgildes Kornis ydelse efter den Skik, som er fulgt fra Ældre Tider.»¹⁵ Hegelahr ville gerne, at provst Oluf Petersen i Gjellerup skulle mægle mellem dem, men det var han ene om, og provsten søgte i stedet at berolige Skarrild-præsten bl.a. med en bemærkning om, at Niels kun var en dum bonde. Desuden foreslog provsten Hegelahr at gå rettens vej, hvis det ikke kunne være anderledes.¹⁶

De 35 års naboskab endte i 1815, hvor Hegelahr på sine gamle dage omsider blev forflyttet til det noget bedre lønnede kald i Gjellerup-Sunds, og så skulle man tro, at de to familiers veje var skilt for bestandig. Men nej. Da Niels døde i 1818, blev Hegelahr lavværge – dvs. hjælper og beskytter for enken Margrethe, så dårligere har forholdet altså heller ikke været. Få år efter, i 1822, døde Hegelahr, men endnu havde han og familien Winde et enkelt sammenstød til gode. Præstens svigersøn og præstegårdsforpagter Jens Terkelsen (fra Sønder Karstoft) fik i 1831 nemlig et barn uden for ægteskab med Niels' datter Anne Marius, der indtog rollen som familiens sorte får.

Niels viste ikke den sædvanlige respekt, som en sognepræst kunne forvente fra et medlem af sin menighed, hvilket han dog nu ikke var ene om at undlade. Og lige som han ikke var præsten økonomisk underlegen, har han sikkert heller ikke følt sig socialt underlegen. Der kendes for begge parters vedkommende kontroverser med tredjepart, så anlæg for procesmageri har de begge haft, men det faktum, at deres

økonomier var viklet ind i hinanden via møllen, naboskabet, Niels' ejerskab af Arnborg kirke og rollen som sognefoged etc., har simpelt hen givet for mange anledninger til, at temperamenterne kunne slå ud i lys lue. Paradoksalt nok ses det, at Hegelahr hjalp Niels med velformulerede ansøgninger i andre sager, så til tider må forholdet altså have været i det mindste tåleligt.

Efter Niels' død stedsede den nye præst, Laurids Henrik Hjorth, også over de små indtægter, han havde af møllen og søgte dels at få sin forgænger gjort ansvarlig, dels igen at prøve at få møllen solgt til enken som selveje. Begge tiltag mislykkedes. Pastor Hjorth opsummerede hele det langstrakte forløb således: *»Da dette Fæste i Aaret 1780 blev oprettet, var der i Møllen den forrige Fæster, en Olding med 3de Døtre, hvoraf de 2de afsindige og den tredje, som den ny Fæster tog til Ægte, svagelig, for at undgaae denne Byrde skal min Formand (dvs. Hegelahr) have bortfæstet Møllen paa ovenanførte, ellers høist ufordelagtige vilkaar, hvilket og til dels sees af Fæstecontractens første Post; men da Aarsagen er ophørt, maa ogsaa Virkningen ophøre. Det synes ubilligt, at jeg skulle føle Virkningen af at min Formand har befriet sig for Byrder, som alene tilkom ham at bære, og at Kaldets fordelagtigste Indkomster, nemlig de af Møllen, skulle forringes, ja vorde saa trykkende, at Præsten skulle skatte til Mølleren, i stedet for at Mølleren skulle skatte til Præsten.»¹⁷*

De sidste år

Der kendes ikke noget til Niels' helbredsforhold, men noget kunne tyde på, at han har været syg, fået et slagtilfælde af en eller anden art eller måske en arbejdsskade. Det tyder hans håndskrift på. Den ændrede sig

nemlig over tid. Fra et svingende stort skrevet »Niels Winde/Niels Wiende« i de unge år, til i begyndelsen af 1800-årene, hvor han underskrev sig med et meget stift, ja næsten tegnet: »N. Rasmussen«. Det finder man aldrig ud af. Heller ikke, hvorfor han delvist afsagde sig Winde-navnet. Frem til århundredeskiftet brugte han det konsekvent, men ses herefter fra tid til anden som slet og ret Rasmussen. En pudsig form for navneændring. Hans nære efterkommere undrede sig over dette og tolkede det som en form for integration i sognet, der naturligvis var præget af -sen-navne.⁴⁸ Fra tid til anden ses han i dokumenter at være tituleret 'seigneur', dvs. herre, og det sociale tegn på en vis lokal status i samtiden.

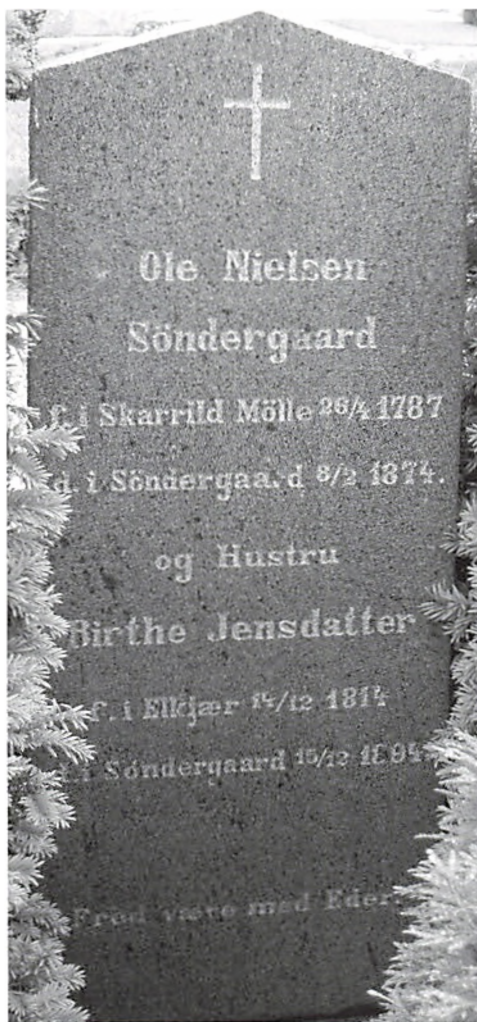
Niels Rasmussen Winde døde 11. april 1818 i Store Søndergård, 64 år gammel, og blev begravet 17. april på kirkegården i Skarrild, langs østdiget, hvor Søndergård havde – og har – sine gravsteder. Margrethe blev boende i møllen de første år, men sad ellers på aftægt hos sin yngste søn i Store Søndergård i sin 25 år lange enketid, bl.a. plejet af datteren Anne Marius. Her døde hun 13. marts 1843, omtrent 85 år gammel.

Efterskrift

Som nævnt havde Niels en uge før sin død ved købekontrakt overdraget begge Søndergårde samt engen i Hesselvig Krog til yngste-sønnen Ole. Det første års tid var Margrethe dog den formelle ejer, og det var også i dette travle år, at hun lagde hus til to landmålere i et par uger som led i udskiftningsarbejdet.⁴⁹

Derimod beholdt Margrethe rådigheden over vandmøllen i seks år frem til 1825, hvor hun overdrog fæstet til sønnen Ras-

mus. Han havde som sin far fået en håndværkeruddannelse, dog ikke som tømrer, men som smed, og desuden fået amtmandens bevilling på at være smed for Skarrild sogn. I 1812 var han blevet gift med Johanne, datter af Peder Nielsen i den østre gård i Hesselvig, og parret havde deres bolig dels i Møllen, dels i Lille Søndergård.



Birthe og Ole Nielsen (Søndergaards) gravsten på Skarrild kirkegård. (Forf. foto).

Med sin lavværge, pastor Hegelahr, og den nye præst, Hjorth, arbejdede Margrethe som omtalt i sine første år som enke på at købe møllen til selveje af præstekaldet, men Rentekammeret ville ikke gå med til dette bortsalg. Rasmus drev herefter fra 1825 møllen gennem kornmølleriets sidste velmagtstid, og først i 1858 lykkedes det ham at købe møllen til selveje i forbindelse med bortsalget af næsten alle pastoratets ejendomme. Men det har været som led i pensioneringen, for allerede i 1860 solgte han møllen ud af familien, og den blev herefter handlet hyppigt.

Datteren med det lidt pudsige navn Anne Marius gik det lidt skævt for. Mens Margrethe levede, passede hun som nævnt sin mor, men fik samtidig et par børn uden for ægteskab. Brødrene lod hende i 1843 overtage moderens få ejendele. Få år efter, i 1847, forlod hendes ældste datter Skarrild og slog sig ned i Nørre Vium by, og i årene efter 1855 må Anne Marius være fulgt efter, og hun døde 1861 i Nørre Vium.

På sigt var det sønnen Ole, der fortsatte Niels' arbejde. Med tiden sammenlagde han de to Søndergårde og brugte vandet fra møllebækken til overrisling og skabte derved frugtbar agerjord. Han blev i 1852 belønnet med et sølvbæger fra Landhus-holdningsselskabet for disse tiltag. Han ægtede i 1839 i moden alder en niece af sin svigerinde, nemlig Birthe, datter af Jens Lauridsen i Elkjær. 1872 overdrog han Søndergård til sine to ældste sønner, Niels og Jens, hvoraf førstnævnte snart blev eneejer. Ved hans enkes død i 1926 overtog sønnerne, Ole, Hesselvig og Bertinus Søndergaard ejendommen, som de drev i fællesskab. 1950 overtog Bertinus Søndergaards enke, Anna Søndergaard, ejendommen, som hun drev frem til 1971,



Birthe Jensdatter (Elkjær) (1814-1894), svigerdatter af Niels Winde. 'Berta Syndergo' er den eneste af børn og svigerbørn, der er overleveret billede af. Her er hun fotograferet i anledning af sin 80-års fødselsdag. Hun døde dagen efter denne runde dag og nåede dermed ikke at se billedet af sig selv. Hendes ægteskab med den 27 år ældre Ole blev efter en vedholdende familietradition i såvel hendes som hans slægt bestemt ved hendes døb, hvor Ole var med i kredsen af faddere. Her skulle han have udtalt, at han ville giftes med hende, når hun blev voksen, og således blev det. (Priv. foto 1894).

hvor den blev solgt ud af slægten efter påbegyndt udstykning. Niels Windes gamle ejendomme, gårde og mølle, er nu for en stor dels vedkommende udstykket i parcelhusgrunde, hvorved Skarrild blev bebygget i anden halvdel af 1900-tallet.

Børn og børnebørn af Niels Rasmussen Winde og Margrethe Olesdatter (Minds):

A. *Rasmus Nielsen Winde (Møller)* (1785-1865), smed, 1825-60 møller i Skarrild. - Gift 1812 med Johanne Pedersdatter (1788-1869) fra (Øster) Hesselvig -7 børn.

1. *Margrethe Rasmusdatter* (1812-1859). - Gift 1851 med husmand Jens Jensen (Silstrup) (1811-1884) i Silstrup, Skarrild s.

2. *Maren Rasmusdatter* (1814-1911). - Gift 1844 med gårdejer Peder Pedersen Kragtig (1812-1895) i Sandgård, Karstoft, Skarrild s.

3. *Niels Winde Rasmussen* (1816-1884), husmand, arbejder. - Gift 1852 med Ane Pedersdatter (1828-) fra Bøvl, Sønder Omme s.

4. *Stine Johanne Rasmusdatter* (1819-1892). - Gift 1852 med Jens Christian Eskildsen (1825-1906). – Brænderiejer i Silkeborg, medstifter af Silkeborg Bank og Silkeborg Aktiebryggeri.

5. *Niels Peder Rasmussen* (1822-1895), gårdejer i Silstrup, Skarrild s. - Gift 1858 med Ane Kirstine Nielsen (1836-1877) fra Sønder Felding.

6. *Ole Minds Rasmussen* (1825-1909), husmand på Hårup Mark, Føvling s. - Gift 1^o 1856 med Johanne Marie Larsen (1834-1861); 2^o 1861 med Ane Cathrine Andersen (1834-1880); 3^o med Abelone Marie Jensen (1822-1897).

7. *Ane Hesselvig Rasmussen (Mølle)* (1829-1917), ugift, Skarrild by.

B. *Ole Nielsen Winde (Søndergaard)* (1787-1874), 1819-72 ejer af Søndergård. - Gift 1839 med Birthe Jensdatter (1814-1894) fra Elkjær. – 4 tidligt afdøde børn +

1. *Niels Olesen Søndergaard* (1839-1916), 1872-1916 gårdejer i Søndergård. - Gift 1873 med Karen Nielsen (1842-1926) fra Holtum, Arnborg s.

2. *Ane Olesen (Søndergaard)* (1841-1915). - Gift 1867 med købmand Niels Olesen Pilgaard (1833-1916) i Silstrup, Skarrild s.

3. *Margrethe Olesen* (1842-1922). - Gift 1875 med husmand Morten Christian Hansen (1842-1932) i Blåhøj.

4. *Jens Olesen Søndergaard* (1843-1925), gårdejer i Nederby, Sønder Felding s. - Gift 1885 med Ane Kirstine Sørensen (1862-1960) fra Lustrup.

5. *Laust Olesen* (1850-1938), gårdejer Meldgård, Sønder Felding s. - Gift 1^o med Mette Pedersen (1856-1890) fra Døvling; 2^o 1896 med Karen Johanne Jensen (1875-1954) fra Skarrild.

6. *Ole Olesen Søndergaard* (1853-1937), købmand i Dørken, Thyregod s. - Gift 1881 med *Maren Madsen* (1857-1922) fra Thyregod by.

7. *Christian Christiansen Olesen Søndergaard* (1858-1935), gårdejer i Silstrup, Skarrild s. - Gift 1884 med *Ane Johanne Pedersen* (1862-1928) fra Skarrild Overby.

C. *Anne Marius Nielsdatter Winde* (1791-1861), ugift, Skarrild. – 1 søn død som lille samt:

1. *Anne Johanne Nielsdatter* (1824-1892). - Gift 1847 med husmand *Niels Christensen (Toudal)* (1819-1908) i Meldgård, Nørre Vium s.

2. *Maren Nielsen* (1831-1897). - Gift 1861 med husmand *Laurids Christian Madsen (Siig)* (1829-1900) i Spåbak, Nørre Omme s.



To af Niels Windes børnebørn. T.v. ses Maren Rasmusdatter (1814-1911), der voksede op i møllen og desuden tjente hos sin farbror i Søndergård, før hun flyttede til Karstoft. Her ses hun som 92-årig i 1906 sammen med sine oldebørn Maren (Maja) Kragvig (1904-1989) og Anna Kragvig (1905-2003). T.h. ses Niels Olesen Søndergaard (1839-1916), der drev ejendommene i Skarrild fra 1872, sammen med sin kone Karen Nielsen (1842-1926).

Noter

1. Rasmus Nielsen Winde (1708-1768), søn af købmand i Skive, Niels Jensen Winde (ca. 1664-1712) og Agnete Hansdatter (ca. 1669-1747). – Gift 1° 1748 i Skive k. med Maren Nielsdatter (Møller) (1717-1755), datter af møller i Bustrup Mølle, Niels Pedersen (Møller) (ca. 1670-1720) og Else Christoffersdatter (ca. 1678-1761). - Gift 2° 1758 i Fovlum k. med Kirsten Pedersdatter (1727-1758). – Gift 3° 1759 i Bislev k. med Anne Jenslatter (Holm) (ca. 1732-1768).
2. LAV. B.43-231 Skive Byfoged. Skifteprotokol 1749-1790, fol. 468b.
3. LAV. B.43-231 Skive Byfoged. Skifteprotokol 1749-1790, fol. 473b.
4. LAV. LAV.1-124. Aalborg Snedkersvendes Lav. Lavsbog 1715-1840.
5. LAV. B.43-231 Skive Byfoged. Skifteprotokol 1749-1790, fol. 463a.
6. LAV. OFM.08-4 Skive Overformynderi. Regnskaber 1765-1800, læg 1771, 1772, 1777, 1778.
7. LAV. OFM.08-4 Skive Overformynderi. Regnskaber 1765-1800, læg 1778, 1.7.1778.
8. LAV. OFM.08-4 Skive Overformynderi. Regnskaber 1765-1800, læg 1778.
9. LAV. OFM.08-4 Skive Overformynderi. Regnskaber 1765-1800, læg 1781, 11.6.1781.
10. LAV. OFM.08-4 Skive Overformynderi. Regnskaber 1765-1800, læg 1778.
11. Tinglyst og indført i skøde-panteprotokollen folio 425. Denne er ikke bevaret, men indførslen fremgår af det bevarede register: LAV. B.79-SP117.
12. SA. Arkivalier Online. Skarrild kb.
13. LAV. B.79-SP16. Hammerum Herred. Skøde- og panteprotokol, lyst 1.9.1798, samfrændeskiftet, dat. 27.11.1797.
14. RA. Lundenæs Amt. Hammerum Herred, Skarrild Sogn. Markbogen 1683.
15. LAV. C.521-18. Skarrild-Arnborg Pastorat. Liber Daticus 1785.
16. LAV. BRD.34-8/9 Ringkøbing Branddirektorat. Brandtraks. 31.10.1812, nr. 457/1-2-3.
17. LAV. BRD.34-8/9 Ringkøbing Branddirektorat. Brandtraks. 10.11.1856, nr. 1861-2.
18. Tinglyst og indført i skøde-panteprotokollen folio 426. Denne er ej bevaret, men indførslen fremgår af det bevarede register: LAV. B.79-SP117.
19. LAV. B.79-SP15. Hammerum Herred. Skøde- og panteprotokol 1790-97, lyst 26.4.1794.
20. LAV. B.79-SP16. Hammerum Herred. Skøde- og panteprotokol 1797-1807, lyst 25.8.1798, 11.9.1802; LAV. B.79-SP17. Hammerum Herred. Skøde- og panteprotokol 1807-1809, lyst 23.7.1808; LAV. B.79-SP20. Hammerum Herred. Skøde- og panteprotokol 1818-1825, lyst 4.7.1818.
21. LAV. B.79-SP16. Hammerum Herred. Skøde- og panteprotokol 1797-1807, lyst 14.12.1799.
22. LAV. B.79-SP16. Hammerum Herred. Skøde- og panteprotokol 1797-1807, lyst 24.8.1799.
23. LAV. B.79-SP16. Hammerum Herred. Skøde- og panteprotokol 1797-1807, lyst 13.7.1805.
24. LAV. B.79-SP16. Hammerum Herred. Skøde- og panteprotokol 1797-1807, lyst 14.7.1804.
25. LAV. B.79-SP16. Hammerum Herred. Skøde- og panteprotokol 1797-1807, lyst 8.8.1807.
26. LAV. B.79-SP16. Hammerum Herred. Skøde- og panteprotokol 1797-1807, lyst 8.8.1807.
27. LAV. B.79-SP18. Hammerum Herred. Skøde- og panteprotokol 1809-1813, lyst 23.12.1809, udslettet 30.10.1813.
28. LAV. B.79-SP18. Hammerum Herred. Skøde- og panteprotokol 1809-1813, lyst 22.6.1811.
29. LAV. B.79-SP20. Hammerum Herred. Skøde- og panteprotokol 1818-1825, lyst 7.4.1821.
30. LAV. B.8-60. Ringkøbing Amt. Alm. Kopibog 1801-03, dato 24.10.1801, 27.11.1801.
31. LAV. B.8-60. Ringkøbing Amt. Alm. Kopibog 1801-03, dato 11.12.1801.
32. RA. Rrk.2415.75. Jyske renteskriverkontor, kopibog 7/1810 - 3/1811, dat. 14.7.1810.
33. Lovbogen var i mange år gået i glemmebogen hos efterkommerne i Søndergård. Men i 1953 blev den tilfældigt fundet oppe på stuehusets loft.
34. LAV. Lægdsruller. 2. jyske distrikt. Lægd 33 Skarrild, hovedruller 1807, 1810, 1813; LAV. B.8-112 Sessionskopibog 1809-11.
35. LAV. B.79-9. Hammerum Herred. Justitsprotokol 1795-1812, retsdatoer 10.3.1804, 21.4.1804, 26.5.1804, 7.7.1804, 25.8.1804.
36. SA. Arkivalier Online. Skarrild kb.

37. SA. Arkivalier Online. Folketælling Skarrild sogn 1787, dateret 10.8.1787.
38. LAV. C.4-35 Ribe Stift. 1776-1793 korrespondance vedr. Hammerum Herred, skr. til biskoppen fra N.Hegelahr af 25.7.1787.
39. RA. F.17-4. Jyske Registre 1784-86, s. 629.
40. LAV. Skarrild-Arnborg Pastorat. Liber Daticus 1785.
41. LAV. C.4-35 Ribe Stift. 1776-1793. Korrespondance vedr. Hammerum Herred. Skr. Fra N. Hegelahr til biskop Middelboe, dat. 12.7.1787.
42. LAV. C.521-23 Skarrild-Arnborg Pastorat. Diverse dokumenter 1635-1895. Tillæg til fæstebrev, dat. 11.11.1783, påtegnet af N.Hegelahr, dat. 12.11.1783.
43. LAV. C.521-18. Skarrild-Arnborg Pastorat. Liber Daticus 1785.
44. LAV. C.521-19. Skarrild-Arnborg Pastorat. Liber Daticus 1803-1826.
45. LAV. C.4-35 Ribe Stift. 1776-1793. Korrespondance vedr. Hammerum Herred. Skr. Fra N. Hegelahr til biskop Middelboe, dat. 12.7.1787.
46. Som det også ses at være sket ved flere lejligheder, jfr. f.eks. B.8.-59 Ringkøbing Amt. Alm. Kopibog 1800-1801, 689/1801.
47. RA. Rtk. Rentekammeret, journalsager 1819, sag 222/1819.
48. Oplyst af oldesønnen Ole Søndergaard Olesen (1889-1991), Plejehjemmet Engholm, Sønder Felding, ved samtale i 1990.
49. LAV. B.8-561. Ringkøbing Amt. Journalsager 1818/G.834.

Mogens Krag sig Jensen.
Historiker, cand.mag.
Drewsensvej 1, 5000 Odense C.
4x-tipoldesøn af Niels Rasmussen Winde.

Degnen og kapellanen i Borbjerg sogn

Når venskab bliver til fjendskab – og til slut forlig

Af Anders Villadsen

Om sproget i denne artikel

Oplysninger om de begivenheder, der beskrives i denne artikel, er hovedsageligt hentet i kilder, der er skrevet for omkring 250 år siden. Den tids skrevne sprog var anderledes end det sprog, vi benytter i dag. For at lette læsningen af de gamle kilder er de i et vist omfang søgt omskrevet til en mere nudansk form, men dog således, at meningen og indholdet stadig fremstår troværdigt. Læseren vil forhåbentlig vise forståelse herfor; skulle hun/han imidlertid ønske at læse de originale tekster, kan henvendelse herom ske til mig.

Baggrund

I Hardsyssels Årbog 2002 fortæller nu afdøde Ove Højfeldt Lund om sin tip-tip-tip-oldefar, degnen Johannes Dorschæus. Nærværende artikel søger at komme yderligere bag om nogle af de ting, der førte til en bitter strid mellem degnen og kapellan Bertel Kierulf.

Johannes Dorschæus var degn og skoleholder i Borbjerg i 42 år, fra 1748 til sin død i 1790. Han blev født den 28. juli 1720 som søn af præsten Mikkel Pedersen Dorschæus i Vinding-Vind sogne og blev som sin storebror Therkild Dorschæus sendt til katedralskolen i Viborg og senere til universitetet i København for at studere teologi. Medens Therkild gennemførte stu-

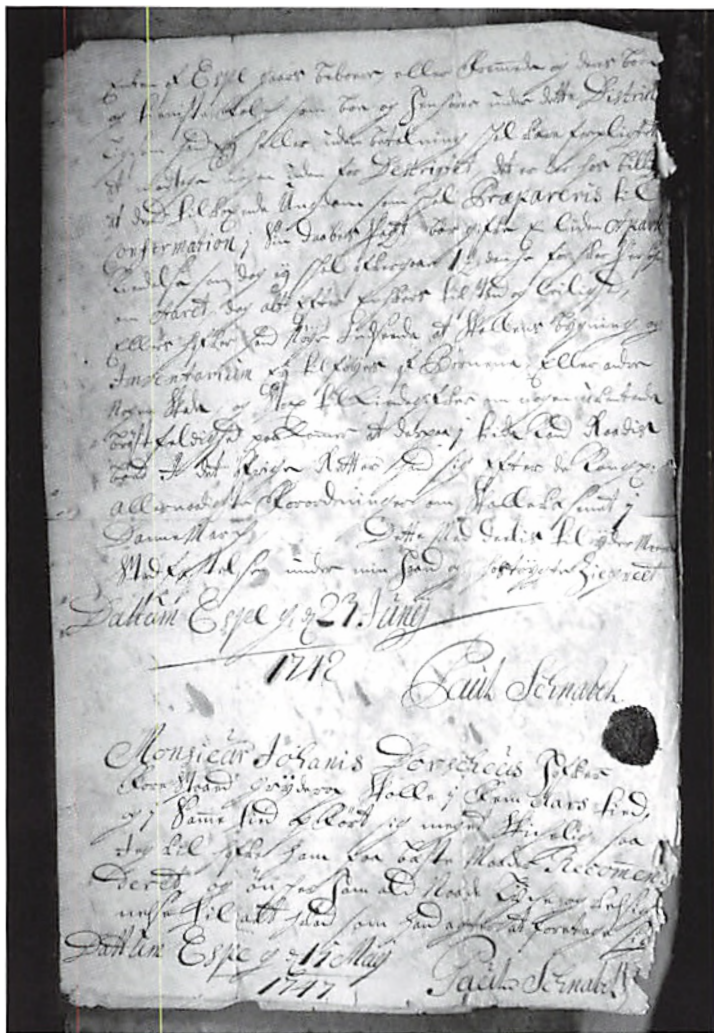
diet og blev sin fars efterfølger i præstembedet i Vinding-Vind, afbrød Johannes studiet. Årsagen hertil er måske, at den 18-årige Johannes straks ved sin ankomst til hovedstaden mødte den 16-årige Ane Marie Bruun; de indleder et forhold, der hurtigt får følger, idet Ane Marie bliver gravid. Parret blev gift og flyttede fra København til Gryderup ved Slagelse, hvor godsejer Paul Schnabel fra herregården Espe havde ladet opføre en ny skole. Johannes fik i 1742 ansættelse som skoleholder hos Paul Schnabel og kunne derved forsørge familien.

Efter fem års ansættelse i Gryderup søgte Johannes nye udfordringer, og Paul Schnabel medgav Johannes Dorschæus dette vidnesbyrd¹: »*Monsieur Johanis Dorschæus har Forestaaet Gryderup Skole i Fem Aars Tid, og i samme Tid opført sig meget skikkelig, saa jeg vil have ham paa bæste Maader Recommenderet og ønsker ham al Naade, Lykke og Velsignelse til alt hvad som han agter at foretage sig.*

Datum Espe d 15 May 1747.

Paul Schnabel.«

Pastor Ivar Boeslund i Lundforlund præstegård sender også gode ord med på vejen og karakteriserer Johannes som »...*Hæderlig og Vellærde Studiosus Monsr. Johannes Dorschæus ...som troe og flittig i sit Embede.*



Paul Schnabels håndskrevne vidnesbyrd som gengivet ovenfor.

Levnfældig' og sagtmodig med de unge, blode Gemytter, i sit Lit og Lernet Christ-Sommelig og Skikkelig... »³

Degnens og kapellanens ankomst til Borbjerg og Ryde sogne

Med disse og flere anbefalinger søgte Johannes Dorschæus i 1747 embedet som

skoleholder og kateket i Korsør.' Opholdet der kom kun til at vare et års tid. Så kom han undervejs med, at der var et ledigt embede som sognedegn for Borbjerg og annekssognet Ryde. Johannes søgte og fik dette embede og flyttede som 28-årig i sommeren 1748 med sin familie ind i degneboligen i Borbjerg med det tilbyggede skolehus.

Den fornemste del af funktionen som degn lå i de to kirker: Borbjerg med annekskirken Ryde.

Bla. skulle han synge for under salmesangen, men det var ikke Johannes' stærke side, i hvert fald ser provst Sadolin sig foranlediget til i 1772 at indberette til biskoppen, at Johannes Dorschæus »kan ikke tone en Salme, hvorfor og Sangen i Kirken er overmaade slet og ganske ubehagelig at høre«.

Degnens anden funktion var undervisning, der ifølge forordningen skulle foregå sommer og vinter for alle børn fra 5-6 års alderen ved at holde »ordentlig dansk Skole« og undervise børnene i »lesen, skreven og

regnen« og frem for alt lære dem »troens grund og saligbedens vej«. Hvorledes Johannes har opfyldt sin undervisningsforpligtelse vides ikke, men han har måske haft sit hyr med at holde børnene i skolen, idet bønderne nok kan have interesseret sig mere for at få børnenes hjælp til hoveriet og driften af egen fæstegård end for deres børns åndelige udvikling.

En degn regnedes for at være en gejstlig person grundet hans kirkelige funktion, der gav ham noget af præstens autoritet. Dette understregedes af hans klerikale påklædning, hvortil hørte noget så standsmæssigt som paryk, og degnen tiltalte Monsieur og hans kone Madame. På den anden side kom degnen gennem sin gerning på tæt hold af bønderne og stod som en slags mellemmand mellem dem og præsten, der havde større distance til bønderne.

Sognepræsten med det imponerende navn Christian Hansen von Hielmcrone⁵, der boede i Borbjergholmegaard og var tiltrådt embedet i 1748 – altså samtidig med Johannes Dorschæus – var efter sigende meget svagelig af helbred og havde måttet antage en kapellan som medhjælp. Af en indberetning⁶ over viede, fødte og døde i Borbjerg sogn fremgår, at der i 1772 af kirkelige handlinger har været 4 vielser, 22 dåbshandlinger (8 piger og 14 drenge) og 44 begravelser (24 mænd og 20 kvinder) foruden konfirmationerne af de unge sognebørn.

Præstens forpligtelser i forbindelse med henrettelser

Hertil kom ekspedition af forordninger, ordrer, forskrifter og lign.,⁷ der i en lind strøm tilflød præst og kapellan fra provsten, som for sit vedkommende havde mod-

taget materialet fra biskoppen i Ribe. Sidstnævnte stod i direkte forbindelse med kongen og den centrale administration i København, herunder Rentekammeret og Danske Kancelli. Kongen udstedte f.eks. 7. oktober 1766 befaling om, at der skulle bedes i kirken i anledning af, at han »...har indladt sig i Ægteskab med hendes Kongelige Høyhed Arve-Prinsesse Carolina Mathilde af Store Britannien...«, ligesom kongen udstedte ordre gennem biskopperne og provsterne til præsterne om, at de ved gudstjenesten skulle bede for et godt forløb af dronning Caroline Mathildes svangerskab (3. oktober 1767) og senere – den 29. januar 1768 – anmoder kongen om, at der i kirken bedes for den nyfødte kronprins Friderich,⁸ der var blevet født dagen før, nemlig den 28. januar. Mindre festlig er kongens befaling af 23. april 1772, i hvilken han anmoder præsterne om ikke længere at bede for dronning Caroline Mathilde, idet han og hun har opnået dom til skilsmisse efter hendes affære med Johann Friedrich Struensee!

Kongens befaling af 22. april 1768, hvori præsterne fik anvisning på, hvorledes de fremover skulle »...berede Synderen til Døden ...for ...Misdæderen føres fra Fængslet til Retterstedet«...og der. uden at holde nogen offentlig Tale. alene søge at holde Synderen i muligste Andagt og Stilbed. indtil han er død...« hører til en mere trist del af præstens tjenestegifter.

Meget af kirketjenesten i Borbjerg og Ryde kirker var overladt til kapellanen Bertel Kierulf,⁹ der vistnok også var svagelig og derfor måtte overlade dele af tjenesten til degnen Johannes Dorschæus, som var ca. 10 år ældre end Bertel Kierulf. Sidstnævnte var kommet til sognet i 1763 og havde bosat sig i Sønder-Flæng.

Degnen medvirkede ved sagernes ekspedition, og det er tydeligt, at både pastor Hielmcrone og kapellan Kierulf benyttede deres instruktionsbeføjelse over for Dorschæus!

Personlighedstræk

Var Johannes Dorschæus en flittig og samvittighedsfuld mand i sin gerning, havde han dog angiveligt tillige nogle mindre flatterende personlighedstræk, idet han beskrives som stædig, krakilsk og trættekær. En del tyder på, at Johannes har været usædvanlig grov i sin opførsel, ikke alene over for kapellanen, men også over for præsten, der menes at have været direkte bange for degnen. Præsten i nabosognet Naur lægger i sin korrespondance med biskoppen i Ribe ikke fingrene imellem i sin omtale af Johannes Dorschæus og anfører som eksempler på degnens oprørskhed, at han har nægtet at synge for på salmerne, at han på præstens: »Herren være med Eder« ikke har villet svare: »Og med din Aand«, og at han har sagt til kapellanen, at denne ikke var »værd at betræde en Prædikestol eller forrette noget Præsteligt Embede«.

Kapellanen har måske i sin ungdommelige tjenesteiver på visse punkter optrådt uheldigt over for den ældre og erfarne degn – hvem ved? Og var det måske Johannes Dorschæus' stridbare sind, der i begyndelsen af 1770'erne udløste en alvorlig kontrovers mellem ham og kapellan Bertel Kierulf? Konflikten forløb i flere faser og var ifølge Ove Højfeldt Lund så heftig, at den blev forelagt biskop Bloch i Ribe, der resolverede konflikten afgjort ved voldgift med sognepræsterne i Naur og Vildbjerg som voldgiftsmænd, og da dette ikke første til en afgørelse, blev der forberedt en provsteret, men denne blev

dog ikke gennemført, og sagen gik derefter til herredsretten. Om denne del af kontroversen skal der fortælles i det følgende.

Venskabet

Det hele begyndte ellers i den rene harmoni, ja, venskab mellem degnen og kapellanen, og det gode forhold varede tilsyneladende frem til 1770. Ved årsskiftet 1769/70 forfatter Johannes Dorschæus »En kort velment ønske og Takke-Digt« til kapellan Bertel Kierulf, hvori kapellanen bl.a. hyldes som Herrens rette salvede. Her bringes et uddrag af digtet:¹⁰

*Hr. Kjerulf Du Guds Mand, og Herrens
rette Salved*

*Til Borberg og Annex som Præst af Gud
er kaldet.*

*Herved forønskes Dig af Gud vor Frelser
Den Fred. Du ønsket mig som Din
under Tjener*

*I gaar i Herrens Huus. Gud lod den
triumphere*

Fremdeles her hos os, og lad os stedsse være

Foreenede i Fred og fælles Enighed

*Saa hver i Sognene opbygges maae derved
o.s.v.*

Med digtet fulgte et lille brev af 2. januar 1770 til »Velørværdige og højædle Hr. Kierulf!«, som Johannes havde skrevet hen på aftenen nytårsdag »...*efter Lysets Antændelse ...til Klokkeren over tolv...*«, indtil sønnen overmandende ham. I brevet fortæller han om løst og fast og beder om, at Bertel Kierulfs bud, Knud – dersom Knud kommer til Holstebro samme dag – må forrette et bud for Johannes og hans kone. Sidstnævnte beder i øvrigt ydmygt om at måtte låne bl.a. tre par knive, to sølvkeer

De første afsnit af Johannes Dorschæus' digt til Bertel Kierulf som gengivet ovenfor: digtet viser Johannes Dorschæus' store hengivenhed for Bertel Kierulf helt frem til 1770.

slutter sit brev med en hilsen fra sin kone, der takker for hjælp af Dorschæus' pige.

Venskabet sættes på prøve

Venskabet mellem degnen og kapellanen sættes på prøve i tiden efter 1770. At Dorschæus har bistået Kierulf med den kirkelige tjeneste fremgår af en opstilling, som Dorschæus sender til Kierulf den 18. marts 1771¹¹ »... paa hans Debet til mig underregnede for De for ham forrettede Præstationer, saa vel i hans Svagheds Tider som andre Tider, fra hans Ankomst til Embedet her fra Paaske 1763 til d 19^{de} November 1770:

og et tinfad hos kapellanen samt dennes dybe tallerkner, og brevet slutter med et ønske om et lykosaligt nytår for Kierulf.

Venskabet og en gensidig hjælpsomhed mellem Dorschæus og Kierulf synes at bestå helt fra Kierulfs ankomst til sognet i 1763 frem til maj 1770, hvor Kierulf skriver til »Højt-ærede Mons^t Dorschæus« med et høfligt, nærmest ydmygt ønske om, at Dorschæus bytter 3. pinesedags prædiken med 2. pinesedags prædiken, idet Kierulf gerne vil prædike 3. pinesedag, og Kierulf

1763	Fra Paaske til Nytaarsdag 1764	19 gange
1764	Fra Nytaarsdag til Nytaar 1765	29 gange
1765	Fra Nytaar til Nytaar 1766	26 gange
1766	Fra Nytaar til Nytaar 1767	32 gange
1767	Fra Nytaar til Nytaar 1768	40 gange
1768	Fra Nytaar til Nytaar 1769	31 gange
1769	Fra Nytaar til Nytaar 1770	40 gange
1770	Fra Nytaar til d. nittende November sidst	29 gange

Der er tale om i alt 246 prædikener, og i forbindelse med den senere retssag redegør Dorschæus nøje for disse prædikeners fordeling på de enkelte søndage gennem de otte år.

Fruens franske bånd m.m.

Nu var de kirkelige tjenester ikke det

eneste mellemværende mellem degnen og kapellanen. Dorschæus forrettede ikke så få ærinder for Kierulf, såsom sørgede for reparation af husgeråd, beklædning, indkøb af kolonial og fisk, ja, han udlagde endog penge for køb af franske bånd til Madame Kierulf således, som det fremgår af denne regning:

		Rdl.	Mark	Skilling
1764	For hans solv Sukker-Klemme, som var kommen i stykker, og blev omgiort hos Guldsmidten Sig ^r Veller i Holstebro efter dend da foreviiste qvittering, udlagt	1		6
	Samme Aar da jeg hiemkom fra Aalborg, deelte jeg med ham efter forlangende 1 top Raffirade, vog 6 u à u ^{de} 1 M 6 Sk er for de 3		2	2
	Samme tiid 7 u Sirup à u ^{de} 4 Sk. er		1	12
	Samme tiid for en half fierding af Niibe Sukker-Tvebakker		2	6
	Samme tiid 2 voll ¹² sprøe-Sild ¹³ à vollen 10 Sk. Er		1	4
	Nok bekommet siden til sig self en par nye Skoe, som jeg fra Viborg hafde ladet hente til Nicolai, og var ham for store, hvilke jeg, foruden Postens betaling, betalte til Skomageren med		5	8
	Nok samme tiid udlagt for hans Hat at opsværte hos Hattemageren i Holstebro			8
	Nok udlagt for Madame Kierulf til sorte franske baand		1	8
	Udlagt for H ^r Kierulf udi St. Hans marked i Holstebro 1769 for Hamp-Reeb		1	8
	Nok til gode for Vogn-Leje ved Juule-Tiider sidst til Hør at afhente i Schive, efter advent		1	4
	Nok for i fior? ligeleedes, som ikke kan udsættes nu, inden manden, som da kiorte, siger hvad Vogn-lejen skal være			

Dorschæus anerkender, at han nogle gange har haft kørelejlighed med Kierulf til Ryde kirke, især i to somre, hvor Dorshæus ikke holdt hest, og han finder, at denne tjeneste passende kan modregnes med hans hjælp med prædikenerne og gør opmærksom på, at »...*har jeg saa ofte i Vinterens haarde Tiid og vejrlig, da Vejene har næsten været impassable, gaaet paa min Fod til Ryde for at forrette Prædike-Tjenesten for Dem, da jeg dog kunde været skaanet derfor, som der er en funderet Skole, og Skoleholder ved samme... Fremdeles maae jeg ogsaa erindre, at min Kone 3 à 4^{de} Gange har i Henseende til hendes svage-lige Omstændigheder faaet fra Dem nogle Apotheker-draaber, ligesom jeg og selv har et par gange faaet slikt fra Dem, og hvad samme skal koste, indstiller jeg til Dem selv.*

Endelig maa jeg erindre, at min mindste Søn Nicolai¹⁵ gik ned til Dem et Aars Tid eller halvanden, nogle Timer om Dagen, naar De var ved Helbrød, og hjemme, for efter Deres gode Tilbud at blive lidet informeret i Arithmetik, og hvor vidt han kom i dette fag, ved De selv af hans liden Ciphre-Bog (karakterbog – AV), som samme Tid blev opskrevet, og endnu er tilstede; hvad De vil have derfor, ved jeg ikke, I Fald de af mig beviste Erkendtligheder ikke er tilstrækkelige for denne Deres Umage... jeg reserverer mig indtil videre, I Fald min indgivne Regning ikke i Mindelighed kan afgøres...«

Fjendskab

Dorschæus henvender sig i et brev af 10. juni 1771 til provst Lønstrup i Mejrup og beklager sig over Kierulfs manglende betaling af hans nettotilgodehavender, herunder skyldig degnetiende¹⁶, som på trods af provstens »*gode Mægling*« ikke er blevet betalt. Dorschæus skærper i brevet tonen og beskylder Kierulf for at trække sagen i langdrag »...*alt for ved Process at spille*

Penge for mig i steden for at fornøje mig efter Billighed¹⁷ for min Arbejde og Umage...« og ser sig derfor nødsaget til at anlægge sag mod Kierulf ved retten. Dorschæus beder til brug ved retssagen provst Lønstrup om at bekræfte, at provsten først ved et møde i sit eget hus forsøgte at tilvejebringe forlig, senere ved et besøg i Borbjerg gjorde et nyt forsøg, samt at bekræfte, at det må være Dorschæus tilladt nu at anlægge sag ved retten.

Provsten svarer og bekræfter allerede dagen efter: »*Paa de rekvirerede 2 Poster tjener til Genvar: At jeg baade i mit eget Huus den 7^{de} Mai og hos H^{te} Kierulf i Mons^t Dorschæus' Overværelse tillige har gjort mig al Flid at faa den imellem Dem Regnings og Contra Regnings Desput i Mindelighed afgjort og raade dem ligesom endnu vil til Fredelighed og Billighed; men da det hidtil har været og om endnu skulle blive forgjæves, overlades det til eget godt Befindende efter foregaaende grundig Overlæg, paa anden lovlig Maade at tage Deres Forholdsregler*«.

Afskaffelse af 11 helligdage

Kong Christian VII udstedte – formentlig i samråd med sin nære rådgiver Johann Friedrich Struensee – en forordning af 26. oktober 1770 om afskaffelse af ikke mindre end 11 helligdage, herunder 3. pinsedag.

Om denne forordning, der vel bidrog væsentligt til nedbringelse af arbejdsbyrden på landets prædikestole, har inspireret Johannes Dorschæus til én gang for alle at få gjort mellemværendet med Bertel Kierulf op, er ikke til at vide, men i efteråret 1771 anmoder han Kgl. Majestæts By- og Herredsfoged Jacob Sonius i Holstebro om at stævne og tiltale Kierulf, og første retsmøde finder sted den 25. oktober 1771.



Afskaffelsen af de 11 helligdage begrundes i forordningen med. »Skønt deres Anordning kan have haft et gudeligt formaal, ere de dog mere blerne anvendte til Lediggang og Laster, end til sand Gudsdyrkelse; hvorfor det er bedre, at de efter andre protestantiske Landes Eksempel bliver anvendt til Arbejde og nyttig Gerning...«

Forordningen er udstedt på Hørsbølm Slot, hvortil Kongen og Dronning Caroline Mathilde (og Struensee!) var flyttet fra det politisk urolige København.

Desuden indkaldes 20 vidner til retsmødet: Fra Ryde sogn 11, fra Borbjerg sogn 8 og fra Sevel sogn 1 vidne.

Udskikkede mænd

To dage før retsmødet – den 23. oktober 1771 – henvender kapellan Kierulf sig i



Borbjerg kirke.

et brev til Dorschæus med et forsvar for sin handlemåde: Kravet om betaling af degnetiende, smårædsel¹⁸ og nanneste¹⁹ forundrer Kierulf, idet han ved sin ankomst til sognet forespurgte degnen, hvilke afgifter han plejede at modtage og dengang fik som svar, at det skulle han ikke bekymre sig om, det var kun småting, ligesom Dorschæus' krav om betaling af udlæg til en håndværker og arbejdsmand, der havde arbejdet for Kierulf og havde fået kosten hos Dorschæus, undrer Kierulf, idet han i sin tid havde forstået på Dorschæus, at denne udgift ikke betød noget og ikke skulle sættes til pris. Men for nu at få sagen forligt sendte Kierulf »udskikkede Mænd« med fuldmagt til at slutte forlig, nemlig Niels Damgaard i Borbjerg Mølle og Søren Jensen i Qviisgaard – men forgæves: Dorschæus afviser i et alenlangt gensvar af 24. oktober s.a. kapellanens anbringende og hævder bl.a., at Kierulf i »*tacite*»²⁰ forbigår regningen på prædikejenesten, og tilføjer, at han selv og et par af hans børn har gjort adskilligt bygnings- og markarbejde for Kierulf og ikke har modtaget så meget som tak herfor! Han slutter med at udtrykke forundring over, at Kierulf ikke på vejen fra Ryde kirke ville værdige ham en samtale, så de som forhen kunne afgøre sagen under fire øjne. »...Men som De behager, at det skal saaledes være...saa reserverer jeg mig omnia Referanda (alle forbehold – AV)« – med andre ord: retssagen går i gang.

Det gjorde retssagen nu ikke lige med det samme, idet ingen af de til retsmødet den 25. oktober 1771 indstævnedede vidner var mødt trods trussel om straf for udeblivelse. Nogle af vidnerne var allerede gået hjem efter at have brugt tid i retten på



Prædikestolen i Ryde kirke, der var Bertel Kierulfs og Johannes Dorschæus' fælles arbejdsplads i årene 1763-75.

delinqventsagen²¹ fra Rydhave, og retssagen måtte derfor udsættes i 14 dage. Et indlæg fra Bertel Kierulf om, at i al fald den del af sagen, der vedrørte prædiketjenesten, burde behandles som en embedssag ved den gejstlige ret og derfor afvises af herredsretten, gjorde tilsyneladende ikke indtryk på dommeren, der berammede nyt retsmøde til den 29. november 1771.

Bertel Kierulf søgte i første omgang juridisk bistand hos sin svoger, proprietær Jørgen Billeschou, der ejede Vejbjerggaard helt oppe ved Oddesund, og som to gange forgæves rejste til Holstebro for at medvirke ved retssagen, men måtte rejse hjem

igen på grund af sagens udsættelse. I stedet engageredes fuldmægtigen på Landting Hovedgård, L. Lystrup, som prokurator, autoriseret dertil af amtmand Albertin.

Som sagen skrider frem, udveksler parterne partsindlæg, der især fra Dorschæus' side bliver stadig skarpere i tonen – bortset er det tidligere så gode venskab til kapellan Kierulf, som han nu (15. januar 1772) beskylder for at komme med »... *obskøre og opkøgte tvetydige 5^e Spørgsmaal... og Grovbed... og unyttige Haranger*...« og videre: »*Er det nu, Gode H^e Kierulf, Deres alvordige baade Vilje og Forsæt, at al Uenigheds Lur, som er optændt, skal med eet udslukkes, medens vi endnu er paa Vejen med hverandre, da vis det nu i Deres herpaa givne Svar...*«

Bertel Kierulfs replik kommer dagen efter og lyder: »*Jeg tror næppe, nogen har hørt eller set saadanne Regninger, som Mon^r Dorschæus præsenterer for mig i disse af ham kaldte Forligsforslag, da de tildels indeholder noget, som jeg aldrig er eller kan blive ham noget skyldig for, og til dels er saa urimelige og ganske urigtige opsatte, at enhver kan tydelig se det, og i videre fornoden tilfælde skal blive lagt klart for dagen. Over alt dette saa taler Mon^r Dorschæus ikke det mindste om, hvad Opregnsning han tænker at give mig for de ærerørige Truster og Beskyldninger, som hand baade udi Ting Protocollen og flere steder skal have andgrebet mig med, og hvortil jeg reserverer mig omnia referanda (alle forbehold – AV)«; *altsaa maa jeg rimelig tro, at Mon^r Dorschæus ved denne anmodning snarere sigter til større vidtløftighed og Sagens Indvikling end til noget virkelig Forlig.**

Sønder-Fleng d. 16^e January 1772.

Berthel Kierulf«

Også Johannes Dorschæus benyttede udskikkede mænd, nemlig Søren Nielsen af Borbjerg sogn, og Pejter Pejtersen af Handbjerg sogn, der indfandt sig hos Bertel Kierulf den 15. januar medbringende foranstående »forligsforslag«; Kierulf ønskede dog betænkningstid til dagen efter, hvor han udfærdigede sit skriftlige svar, som han oplæste for Søren Nielsen og Pejter Pejtersen. Disse kunne forstå på oplæsningen, at »...der deri var slet intet til Fred og Forlig, hvorpaa vi efter given Fuldmagt fra Degnen Dorschæus gjorde H^c Kierulf dette yderligere forligs Tilbud, at dersom han vilde betale Dorschæus alt i alt for den paastævnte Sag half-tredje-sinds-tyve Rdl., saa skulde den paastævnte Sag paa Dorschæi Side være ganske nedlagt og ophøre, hvorpaa H^c Kierulf svarede Os, at han ikke vilde give Degnen Dorschæus to Skilling for det, han havde prædiket for ham, saa fik der at gaae Dom... Og som H^c Kierulf ej var at overtale til forlig, gik vi straks igen tilbage til Degneboligen, og hjemkom dertil straks efter Solens Nedgang, og berettede det alt, lige som det var passeret...«

Datum Borberg-Degnebolig
d. 16^{de} January 1772.

Pejter Pejtersen Søren Nielsen«

Retssagen går videre, nu med Hans Friderich Bloch som dommer, som får forelagt et omfattende skriftligt partsindlæg fra Johannes Dorschæus, hvori Dorschæus gentager, men tillige uddyber sine synspunkter, herunder som nævnt foran specificerer han de 246 prædikener, han har holdt i Bertel Kierulfs sted i perioden 1763-70.

Sine beskikkelsesmænd kunne Dorschæus ikke længere drage nytte af, idet »...de nu begge er i de Dødes Rige...«, og Dorschæus kunne derfor ikke kalde dem til vidne på

sin påstand om, at Kierulf ikke gør »... andet end byde Fred til med Munden og i Hjertet raabe paa Krig...«

Kontrastævning

Dommer Bloch får nu forelagt en anmodning fra kapellan Kierulf om at udtage kontra-stævning mod Dorschæus. Dommeren, der tilsyneladende har fået nok af Dorschæus, finder sig da også »... højt befojet contra at lade indkalde Eeder Mon^c Johannes Dorschæus, fordi I som meldt med en saa ugrundet Sag har søgt at trætte og udmatte Contra-Citanten (Kierulf – AV), som tydelig deraf kan erfares, da I paa ingen billig Maade har været til Forlig at formaae...«.

I sin kontra-regning af 10. december 1772 til Dorschæus gør Kierulf gældende, at udover at han har undervist Dorschæus' søn Nicolai, har han tillige undervist en anden af Dorschæus' sønner og mener, at den samlede betaling herfor ikke bør være mindre end 50 rigsdaler. Kierulf skriver på regningen, at Dorschæus har været mindre omhyggelig med at huske de gange, hvor Kierulf har kørt til kirke med ham (Dorschæus huskede åbenbart sine prædikener bedre...), og tilgodehavendet for kørsel ansættes af Kierulf til mindst 20 rigsdaler, og han forbeholder sig en nærmere fastsættelse af prisen for apotekervarerne til Dorschæus og hans hustru.

Forliget

Dommeren berammer et retsmøde til den 18. december 1772, men samme dag indgår Bertel Kierulf og Johannes Dorschæus forlig og hæver de ved herredstinget, hos forligsmændene og provsteretten verserende sager »...i al Venlighed og paa vores gunstige øvrigheds H^c Biskop Blochs²¹ Approbation...«.

Forliget indeholder to poster:

1. Johannes Dorschæus skal vise Bertel Kierulf lydighed og subordination, og sidstnævnte skal vise Dorschæus tilbørlig og kirkelig omgang. Begge tilbagekalder, hvad der i ubetænksomhed måtte være skrevet og sagt til fornærmelse for modparten.
2. Til fuld og endelig afgørelse af det økonomiske mellemværende betaler Bertel Kierulf til Johannes Dorschæus 20 rigsdaler courant, og Dorschæus lover at underrette herredsretten, provstetretten og forligsmændene om det indgæede forlig.

Op parterne tilføjer: »I øvrigt haaber vi, at den Forening²⁴, som er oprettet imellem os skal blive til Guds Navns Ære, Vor Næstes Opbyggelse, og vor egen Velfærd og Sinds Roligheds Befordring, og skulde Forbrydelse ske herimod haver den skyldige at forvente, hvad Løn heraf kan flyde...«.

Kapellan Bertel Kierulf fik i 1775 embede som præst i Mejrup sogn, men døde allerede den 28. marts 1776, 46 år gammel.

Degnen Johannes Dorschæus døde den 13. nov. 1790 »i sit halvfjerdsindstyvende Aar efter at han havde været Degn her i Borbjerg ungefær 43 Aar«, som der står i kirkebogen. – Ifølge Ove Højfeldt Lund er navnet Dorschæus en latinisering af slægtens oprindelige navn Torsch, men et medlem af slægten, præsten Jørgen Pedersen Torsch, blev træt af at blive kaldt »Torsk« og skiftede navnet ud med det latinske Dorschæus. Hermed slutter beretningen om et venskab og senere en bitter strid²⁵ mellem kapellannen og degnen i Borbjerg – en strid, der dog endte med forlig. Under hele sagen synes sognets førstemand, pastor

Hielmcrone, at have holdt en lav profil.

Skulle læseren ønske at kommentere artiklen eller drøfte den med mig, er hun/han velkommen til at rette henvendelse til mig.

Noter

1. Landsarkivet for Nørrejylland, Privatarkiver samlepakke PR SP 392-436 D, omslag nr. 427.
2. Lemfældig = omhyggelig for ikke at anrette ødelæggelser, skade, gå for hårdt frem. (*Ordbog over det Danske Sprog – herefter ODS*).
3. Landsarkivet for Nørrejylland, Privatarkiver, samlepakke PR SP 392-436 D, omslag nr. 427.
4. Underviser i kristendomskundskab for ungdommen.
5. Faderen H. Adolph Høeg var i 1757 blevet adlet Hielmcrone – se S. V. Wiberg: »Almindelig dansk Præstehistorie, København 1959, bind 1, side 188 ff. Christian Hansen Hielmcrone døde den 11. maj 1789.
6. Landsarkivet for Nørrejylland, Hjern Herreds provsti, Indkomne breve 1756-77, C 49 F, nr. 7, omslag 1772.
7. Landsarkivet for Nørrejylland, Hjern Herreds provsti, indkomne breve 1756-77, 39 F, lb. nr. 7, diverse omslag.
8. Den senere Kong Frederik VI.
9. Bertel Sørensen Kierulf var født i Husby i 1730 som søn af degnen S. Kierulf i Husby, gift 1. gang med Clara Berentsdatter Rosenmeyer Mulvad og gift 2. gang 26. marts 1776 med Johanne Lehmeier. Bertel Kierulf døde den 28. marts 1776, 46 år gammel, det vil sige to dage efter vielsen (Wiberg).
10. Landsarkivet for Nørrejylland, Hjern-Ginding Herreder, dokumenter til justitsprotokollen 1769-76, B 78 A – pakke nr. 23 (herefter dokumenter til justitsprotokollen).
11. Dokumenter til justitsprotokollen.
12. Vol el. voll = en så lang stang, at der kan hænge 80 sild på den (ODS).
13. Sprøe-sild = røget sild (ODS).
14. The-bue = tidligere betegnelse for en af de fineste, nu om en ringere kvalitet sort eller brun te, engelsk: Teebou (ODS).

15. Nicolai var degneparrets yngste søn; han var beskæftiget ved landbruget, bl.a. som præstegårdsforpagter i Naur. Han blev senere kromand på færgekroen Pinen i Humlum ved Oddesund. Måske har han kunnet udnytte sine kundskaber i aritmetik her.
16. Ydelse til degnen.
17. Billighed = rimelighed.
18. Småraðsel = mindre afgift eller ydelse, især bestående af fjerkræ eller husdyrprodukter, anvendt som en del af landgilden. Kan også betyde en med tiende beslægtet, men dog derfra forskellig ydelse, der erlagdes til præst og degn (ODS).
19. Nannest = afgift i eller af spisevarer, der tidligere ydedes præsten og degnen på visse kirkelige højtidsgange; nannest eller julerente henhører til de gamle degneindtægter (ODS).
20. Tacité = stiltiende (Gyldendals franske ordbog).
21. Der refereres sandsynligvis til straffesagen vedrørende et korntyveri på Rydhave Gods begået den 16. maj 1771.
22. Haranger = højtidelig, især lang, vidtløftig eller kedsommelig tale (ODS).
23. Jørgen Carstens Bloch var biskop i Ribe stift 1764-73.
24. Foreening = aftale.
25. Johannes Dorchæus var i 1776 part i en lignende strid – denne gang med Søren Jensen i Store Toustrup i Mejrup. Johannes Dorschæus mente at have 9 rigsdaler, 5 mark og 12 skilling til gode hos Søren Jensen, der til gengæld mente at have et modkrav på Johannes Dorschæus. De mødtes i herredsretten den 29. marts 1776. Udfaldet af denne sag er ikke undersøgt. Akter i sagen kan ses: Landsarkivet for Nørrejylland, Hjern-Ginding Herreder, dokumenter til justitsprotokollen 1769-76, B 78 A – pakke nr. 23.



Anders Villadsen, født 1940
Fhv. kommunaldirektør.
Byens Mose 15,
4400 Kalundborg.

Clasonsborg – Skarrildhus

Af Per Madsen

Nis Clason, hvem var han i grunden?

1840 blev et skæbneår i Skarrild Sogn såvel som for bele Hammerum Herred.

En international forretningsmand købte en øde beliggende hedegård med gode vandkraftmuligheder. Det var den første regulære arbejdsplads i den øde afkrog. Man fik sin aflønning i kontante penge. Ikke i korn, flæsk, tørv og træsko!

Næsten 200 år er hengået, men der er stadig gode job-muligheder, og de påskønnes i høj grad på vores tyndt befolkede egn! Først stor fabrik, så storlandbrug og endelig stor kursusejendom med mange ansatte. Samtidig var det starten på *Herningegnens store tekstilindustri-eventyr!*

Referencer til uddannelse

Nis Clason kom angivelig til verden i vadehavsbymen *Tønning* ved roden af halvøen Ejdersted i Sydslesvig 26. april 1806.

Han var søn af en købmand, som døde ung. I stedet blev den lille Nis stedsøn af en lærer i Tellingsted-Schalkholz, da hans mor giftede sig påny.

1821 kommer den unge mand i lære: lager og kontor, i Rendsborg. Som udlært handelsbetjent får han ansættelse i byen Eckernförde. Imidlertid er der fremdrift og optimisme i den håbefulde aspirant. Han begynder for sig selv, lejer lokaler i Altona, viser evner som talentspejder og samler et

trøfast personale. Eksport og import er arbejdsområdet. Det går faktisk rigtig godt, og firmaet får en partner, Frederik Vles. Navnet udtales *Flees*. *Handelsbuset Clason & Vles* hedder firmaet nu, hvor det flytter til nye omgivelser, herunder et smukt, gammelt pakhuis, i selve Hamborg. Kompagnonen trækker sig tilbage, men firmanavnet består, for Clason gifter sig med Vles' søster.

Referencer til bomuldsforretningen

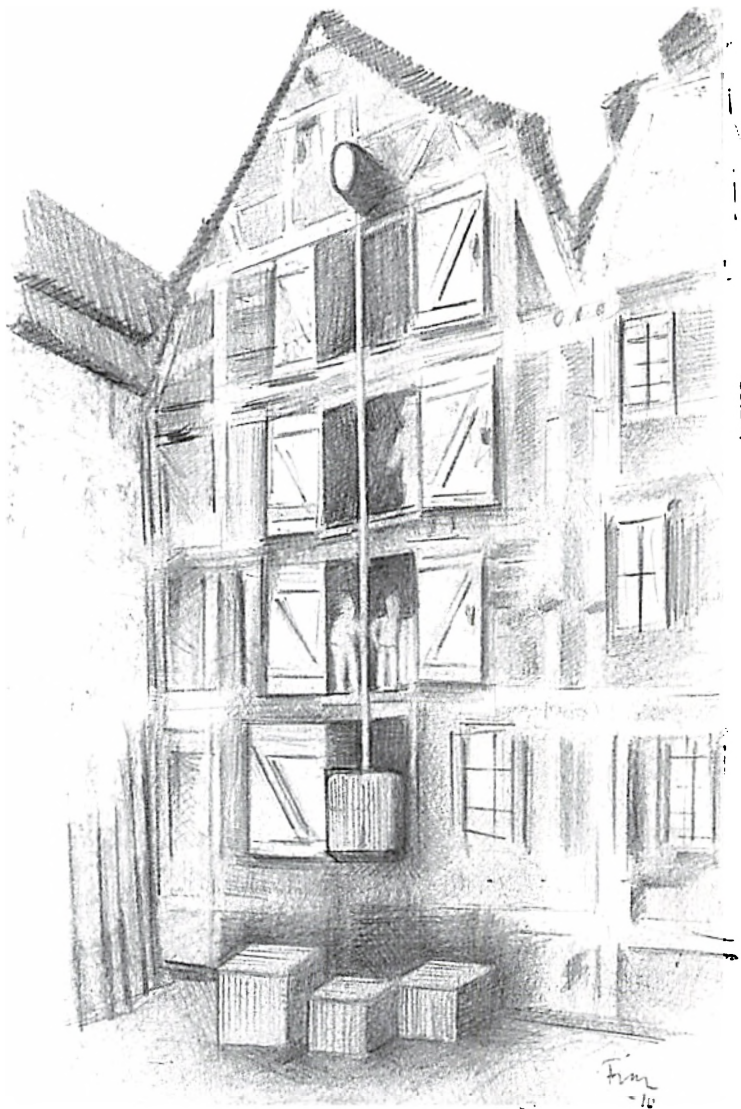
Talentspejder, organisator, ekspert i at instruere stedfortrædere. Det skal vi senere opleve tilsvarende.

Man ved ikke, hvordan Clason bar sig ad, men da hans bomuldsimperium var fuldt udviklet, omfattede det: kontor og pakhuis i New Orleans, lig med *indkøbsafdelingen*. Sagkyndige medarbejdere i skibsfart og fragtrater, lig med *transportafdelingen*. Kontor og pakhuis i Manchester (Verdens førende tekstilby), lig med *salgsafdelingen*. Endelig *bøvedkontor* og præsentabel bolig i Hamborg.

34 år gammel var Nis Clason en velkonsolideret og *meget velhavende* mand, også efter international målestok! Storkøbmanden havde i høj grad nået sine mål. Det var tid for eftertanke.

Det giver en god tidsfornemmelse at

*Smukt, gammelt
pakkhus i fristaden
Hamborg.
Tegning af
Franz Jensen.*



huske på, at Clason var jævnaldrende med vores store digter H.C. Andersen.

Patriarkalsk ægteskab

Tidens løsen var patriarkalske ægteskaber, og det kunne være godt, og det kunne være skidt. På en større bondegård var det godt.

Her var to naturlige chefstillinger: konen inde og manden ude, oven i købet med de smukkeste traditioner for medhjælp og samarbejde. Inden for *almuen* var det mindre godt, for det kunne føre til druk og hustruvold. I Nis og Henriettes højborgelige familie fungerer systemet rigtig

*Slaver plukker
bomuld. De
galante og
forfinede
sydstaters
kultur hvilede
desværre på
sorte menneskers
slaveri. Hvide
og brune
arbejdere kunne
ikke tåle hårdt
slid i lummer
drivhusvarme.
Tegning af
Franz Jensen.*



godt, særlig i begyndelsen. Der er råd til en børneflokk, diverse hestekøretøjer, også af den sjove type, stor, ny bolig og mange dejlige ting.

Inden for hjemmets fire vægge råder »fruen« uindskrænket! Men desværre viser »herren« tendens til egenmægtigt at ville bestemme, hvor de fire vægge skal stå!

Fravær

Fru Clason er tilfreds med sin overklasse-tilværelse, tager de mange børnefødsler med oprejst pande, men hun lider under, at gemalen meget ofte er bortrejst. Specielt salgsafdelingen i England »kræver« hans tilstedeværelse flere måneder ad gangen! Sandheden er, at han studerer tekstil-fabrikation og tekstilmaskiner. En ny stærk impuls er under opbygning i det glade iværksættersind.

Den jyske hede

Deres antal er begrænset, de flittige og nøjsomme *bedebønder* på de udstrakte, tundra-lignende arealer, der udgør det halve Jylland. Men deres *produkter* er velkendte, meget synlige og hele tiden i bevægelse mod København eller mod Holsten og videre ud i den store verden. Kongeriget, altså »staten«, fik for år tilbage *ulrene* bortskudt og hedens nøjsomme beboere *opmuntret* til at gøre endnu mere ud af produktionslinjen: får - uld - garn - strikvarer, og det har virket! Nu er det ikke bare husflid, men *et meget rentabelt bierhverv*. Både mænd og kvinder strikker af hjertens lyst. De kalder sig *bøsebindere*.

Sidst i 1830'erne går det lidt for godt, markedet er tilsyneladende umætteligt, og det giver dalende kvalitet. *Dansk Folkeblad*, 23. august 1839.

»Her har jeg min chance,« mener stor-købmanden, som længe har fulgt den uheldige tendens.

Planlægningen af det jyske eventyr

De egenskaber, det har krævet at opbygge bomuldsfirmaet, kommer nu frem i lyset. Man bliver ikke hovedrig på det ene naturfiber, uden at være fortrolig med det andet. Et kæmpemæssigt bygningskompleks skal rejses på den mest øde plet, i det mindst opdyrkede sogn, i udkanten af distriktet, som ildevarslerne kaldes »Jammerfuld Herred.«

Clason kender allerede de håbløse transportforhold i det store, træløse øde; men han har også de rette forbindelser. Nøgelpersonen er *Jørgen Christian Landt* på gården Herninglund i den lille bondeby Herning, der ligger en mils vej vest for den noget større landsby *Hammerum*, som har givet navn til *Hammerum Herred*. Landt er en erfaren advokat. I 1830'erne bliver han Nis Clasons rådgiver. Sammen finder de *sagfolkene*, der skal gøre det umulige projekt muligt, selv om her hverken er jernbane, havnebyer, købstæder, broer eller gode veje til rådighed! Der skal bruges bunker af tømmer og tusinder af mursten!

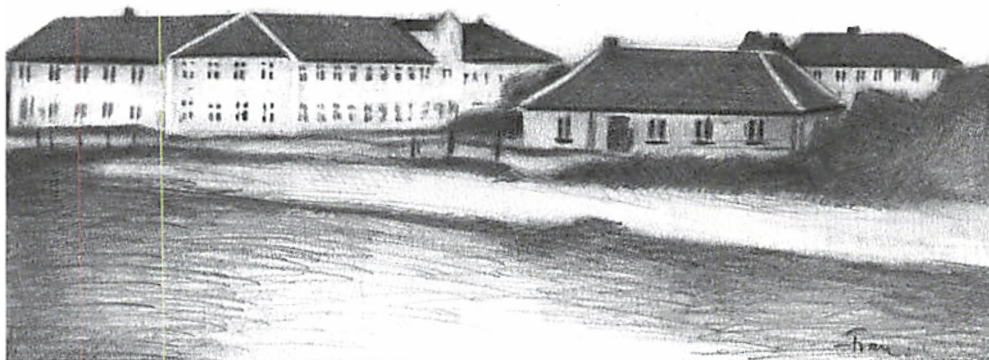
Lokale eksperter

Selvskreven er *Just Thorning*, smed, blytækker og altmuligmand. Hans værksted kan få ting til at ske. Han skal samordne arbejdet. Uundværlige er to bondemænd, *Kresten Andersen* og *Karsten Houberg*. De har begge to talent for at finde ler, samle folk, bygge små, interimistiske ovne på stederne og brænde mursten i lange baner! En dristig transportmand er *Peder Sørensen* fra Døvling. Han siger ja til uriasposten: at hente planker, lægter og bjælker i Vejle og dernæst en kæmpemæssig egekævla, der er bestilt i en østjysk skov. Træstammen skal være hovedaksel fra vandmølle til fabrik. Nødvendigt er: vogne, mandskab, taljer og håndspil samt en improviseret langtømmervogn og masser af trækdyr.

På egen hånd skal Clason sørge for landmålere, vandbygningsfolk og arkitekter, gerne tyske.

En alsidig advokat

Han havde en fin titel: *kancelliråd*, for ved siden af sin private advokatpraksis var han



Kernen af det store industrikompleks rejser sig nord for Karstoft Å. Til venstre vejdamning. I forgrunden eng og molledam. Tegning af Franz Jensen.

også *politimester* (herredsfoged), og han bestred begge hverv på en højroster, autoritær facon! Det var heldigvis kun facade, for inderst inde var Landt et hjertevarmt menneske.

Gården Skaue

Vandkraft var hele forudsætningen for de store planer. Der var to muligheder: en, der duede og en, der var utilstrækkelig. Man handlede naturligvis »på jysk« og besøgte den ene part for at gøre den anden part mør.

Goldbækdal ved Brande havde kritisk lav vandføring, og sælgeren var fordringsfuld, men han *havde* gjort sin nytte, for nu var folkene på Skaue, en fjerdingvej syd for Skarrild Kirke, absolut til at tale med.

Karstoft Å er et af de mellemstore tilløb til Skjern Å. Den udspringer ved Give og løber sine første tre mil gennem et helt fladt terræn. Men her, lige efter Skaue-gården, tvinges den ind i et landskab fra mellemistiden: en snæver dal med stejle skrænter. Man kan nøjes med en dæmning på kun to hundrede alens længde!

Muligvis takket være Landt får Peder Clausen, Skaue, en rigtig god pris for sin gamle, primitive, men veldrevne gård. 1.400 rigsbankdaler i sølv!

Skødet

De store jordarbejder og selve byggeriet kom planmæssigt i gang under Landts og Thornings tilsyn. Udover at være projektets advokat optrådte Landt i selve ejendoms-handelen som køber og stedfortræder. På grund af årstidens ufremkommelige »veje«, kunne Clason ikke selv være der før i løbet af april 1840.

Skødet af 12. januar 1840 er et pudsigt kildeskrift, der fortæller morsomme detal-

jer fra en svunden tid og viser sprogets ændrede værdier.

Clason skal først rigtig overtage Skaue til april, men tre af de udenlandske opmålere er allerede indkvarteret til 6 skilling daglig, for hvilket beløb de kan erholde sengeleje og *tarvelig kost*. Det betyder »dagligdags« kost. Jeg tør næsten ikke fortælle, at de to teknikere skal sove sammen og den tredje ligge hos gårdens karl! – Ak ja, skik følge eller land fly. Og tænk, præsten har solgt sit »hellige« tiendekrav på gården til en privatmand for usle sølvpenge.

Efter nogle sider med grundige detaljer slutter teksten således:

Skreven paa Herninglund, den 12. Januari 1840.

På Herr Clasons Vegne, som anført.

Landt.

Peder Clausen Skaue.

Til vitterlighed:

Jens Andersen Biørn.

Enevældens bureaukrati

Allerede 1. marts 1839 er der ansøgt i ærbødige vendinger om bevilling til at farve- og færdigbehandle indenlandsk, ulden tricotate.

Forbløffende hurtigt får Clason at vide, at »det er ham allernådigst forundt.« (8. april 1839). Landt og Clason forstår på det hele, at *farveri* og *valkeri* vil blive betragtet som gavnlig egnsudvikling. En sagsbehandling, der plejer at vare et år, mindst, er smuttet igennem de støvede regeringskontorer på kun en måned!

Clasonsborg

Anden verdenskrig har udvisket det gamle Hamborg, men gennem beskrivelsen af familien Clasons nye bolig i Skarrild får vi en fornemmelse af, hvordan fristadens højere borgerskab boede: 28 vinduesfag, i to etager, en kvist på midten med to vinduesfag over en bred køreport. I denne *bovedsfløj* var der *spinderi*, men bag de 13 vinduesfag, i fulde to etager *nord* for porten, *privat* beboelse. Store, lyse værelser, vægge med dyre tapeter, oliemalede træpaneler og andre vægge med limfarve i friske kulører. Herudover et velindrettet køkken.

Hele bygningskomplekset blev nedrevet omkring 1. verdenskrig efter direktør Lausens overtagelse. Men det lå, hvor der nu om dage er grøn plæne og flagstang. Det netop beskrevne hus var hovedbygningen, der løb *nordud* fra *frislusen*, tværs over den lille ny faunakanal og helt op parallelt og på højde med den lille *kassemur*, som er velbevaret. Clasons nye virksomhed omfattede snart *ti små og store bygninger*.

Den øde plet var blevet centrum i mange menneskers liv. Senere kom en hårdt tiltrængt købmandsbutik og muligheder for at *bo* på fabrik og avlsgård.

Nis Clason var blevet hovedperson i sin egen pionerhistorie, der var i takt med tidsånden: »Det dannede menneske drager ud i ødemarken og underlægger sig naturen ved teknologiens hjælp.«

Nu var han ejer af en gård, markerne var tilsæt, men dristige, tyske pionerer, påstod, at også træer kunne vokse og slå rod (selv her!). Omhu, dyb jordbehandling og læskærme, det var, hvad der skulle til!

Han fik mod på at samle *landbrug, skovbrug og industri* under én hat. Nej, han ville alligevel ikke have et »Clasonsværk.« Det skulle være en *produktionsberregård*. et

Clasonsborg. Han fik kongelig bevilling til at bruge navnet Clasonsburg/Clasonsborg i december 1841.

Skolelærer P. Krag sig skrev 1845 en liste over beboerne på virksomhed og avlsgård tilsammen. Der var 86, men også andre havde tilknytning. De arbejdede på Clasonsborg, men boede hjemme, spredt og afsides.

Tilværelsen i det fremmede

I perioden 1840 - 1848 boede den Clasonske familie sammenlagt 6 år på virksomheden. Fruen måtte undvære Hamborgs butikker og tage til takke med naturlige produkter fra eget landbrug. Ægteskabet var efterhånden velsignet med otte børn og et plejebarn, så selv om Henriette havde god medhjælp, var det et pres at have 17 mennesker på kost til daglig, hovedsagelig på basis af avlsgårdens og kålgårdens produkter. Bortset fra bekymret surmuleri tog hun det pænt, siger sønnen Arthur.

Praksis

Just Thorning var blevet ledende tekniker på Clasonsborg, *mechanicus*. Alt var i de bedste hænder. Værket købte uldne strømper og vanter hos befolkningen, farvede og *valkede* produkterne, så de fik et lækkert og færdigt udseende og gav en højere pris ved videresalg.

Sideløbende var store *kartemaskiner* og *spindemaskiner* sat ind. Nu kunne de flittige strikkere få maskinspundne garner med sig hjem, så de kunne levere jævne og pænere strikvarer tilbage. Det er den form for virksomhed, Clason havde fået bevilling til. Storkøbmanden brugte farve/valkning som en effektiv adgangsbillet, men *ambitionerne* gik hele vejen til *fuldt udbygget klædefabrik*.



Målet nås

Mangfoldige nye ansøgninger sendes ind. Især fritagelse for importtold på maskiner er ønskelig. Her kan kongeriget gøre nytte! Man aner atter en mild monark bag det kunstlede kancellisprog, og svaret er ofte »ja«. Nis Clason får mulighed for en stor, topmoderne maskinpark, og der følger en gylden *fortjenstmedalje* med!

Endelig står klædefabrikken færdig, bemandedt og fuldt udrustet, hjulene snurrer lystigt, men glæden er ikke fuldkommen.

Langsom retræte

Der opstår uoverensstemmelser med sogneforstanderskabet. Se artikel i *Hardsyssels Årbog* 2007 om bro- og vejforhold (M. Kragssig Jensen). Fabrikken får ballade med befolkningen, fordi man gradvist forringer ordningen med strikketøj, og endelig: de slesvigske krige banker på! Tingene spidser

til, rent *nationalt*, og Nis Clason vil gerne lidt af vejen, før folk begynder at kalde ham selv »slesvigholstener!« og hans børn noget, der er endnu værre. Avlgården, det tidligere Skaue, bortforpagtes allerede 1846, medens fabrikken først følger efter i 1849 (bortforpagtet, ikke solgt). Familien trækker sig tilbage til kulturbyen Bonn.

Clason glemte aldrig sin kærlighed til den jyske plet. Han fortsatte med at tilse Clasonsborg omtrent hver eneste sommer sammen med en af sønnerne. Når de så trætoppene titte frem, udtalte ejeren sin store glæde over det helt nye, skovagtige miljø, som i det småbakkede terræn med de blinkende småvande udgjorde et helt lille paradis.

Ejere, ansatte og gæster på *Skarrildhus* påskønner stadig den samme lille Edens Have.

Tvivel og rygter om Nis Clasons herkomst

Var Clason søn af en svensk adelsmand?

Var han et »uægte« barn af en dansk kronprins?

Var Nis Clason, trods manglende papirer, alligevel købmandssøn?

Hardsyssels Aarbog 1940 bragte en fyldig artikel om Clasonsborg. Landsdelens og tidens dynamiske museumsmand, H.P. Hansen, Herning, belyste emnet: *Nis Clason og Clasonsborg 1840-1940*. Årbogens udgiver, *Historisk Samfund for Ringkøbing Amt*, blev gæstfrit og meget passende inviteret til at holde årets møde på Clasonsborg i herregårdens runde fødselsår. Man var direktør Lausen megen tak skyldig.

Researchen

Enrico Mylius Dalgas, Hedesagens store ledestjerne, havde efterladt sig udsagn, som gav H.P. Hansen dybe panderynker! Hansen havde, lidt for håndfast, aflivet taterromantikken med sin bog om *Kjeltringerne*. Det brød folk sig ikke om! Nu skulle han så til at modsige Dalgas? Det brød Hansen sig ikke om!

I januar 1894, kort før sin død, skriver E.M. Dalgas i Hedeselskabets tidsskrift en artikel: »Classonsborg Plantage«. Beretningen indeholdt et overraskende tema: »Denne Classon var upåtvivlelig en Søn eller Sonnesøn af Clas Fredrik, Greve af Horn, der sammen med Anckarstrøm, Ribbing, Bjelke m.fl. i 1792 tog Deel i Mordet paa den svenske Konge.« Tvivlsom historie, mente H.P. Hansen, og et barnebarn af Clason hævdede kritisk, at Dalgas' teori var fri fantasi!

Det gjaldt om at få røverhistorien jordet og fødselsdata bekræftet. I Garding på Ejdersted var der *fødselsregister*, omfattende hele halvøen samt byen Tønning. Den Be-

amter, som Hansen skrev til, svarede: Desværre, vi har ham ikke under Tønning, ikke under 1806 eller nogle steder i øvrigt! (oversættelse). Det var en streg i regningen. I stedet for klarhed var sagen nu direkte forplumret?

Muligheden lever

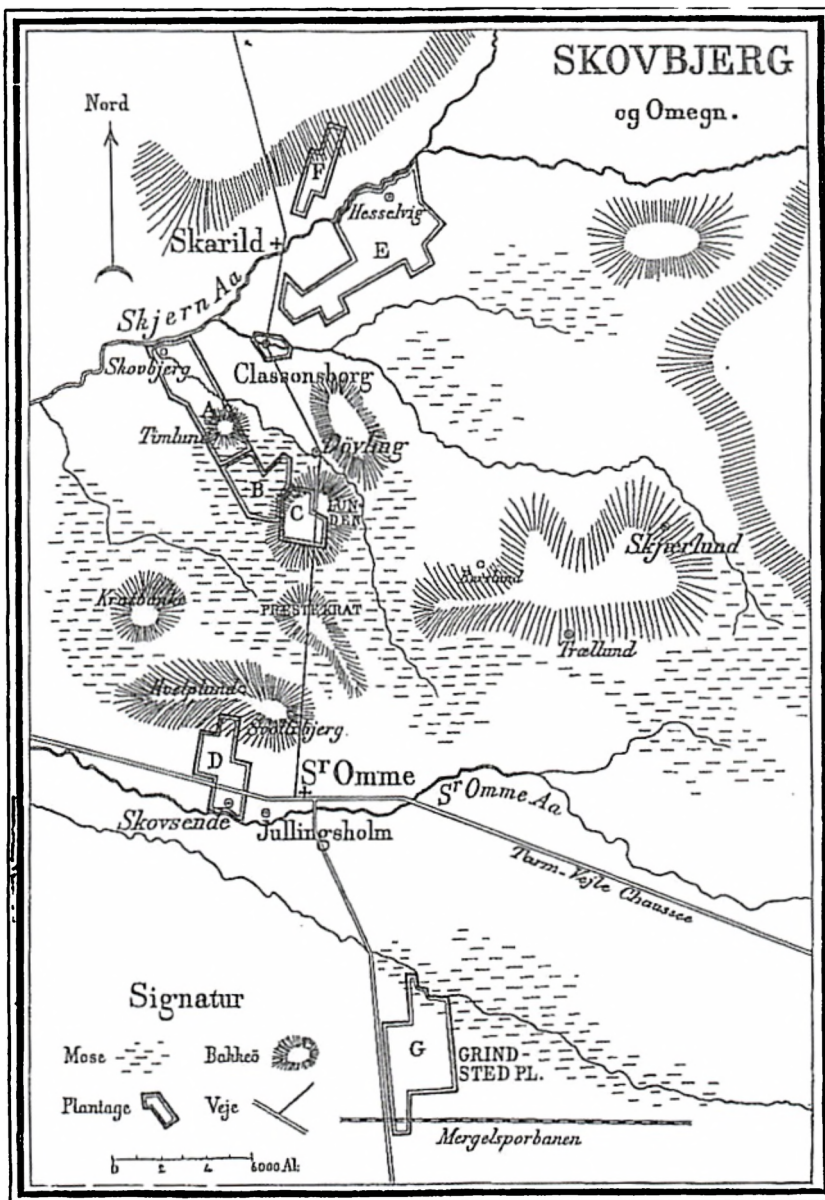
Er der nogen, der har taget teorien for gode varer? Ja, der er! *Jul i Herning* 1931 bragte en anonym artikel, som gentog Dalgas' påstand og virkede lidt ukritisk og ubekræftet i Clason-stoffet. Men der var en forsvarlig beskrivelse af direktør Lausens storlandbrug. Her var skribenten åbenbart på hjemmebane.

Skarrild by udgiver hvert år et julemærke, som regel over et bestemt tema. Et år var emnet »Clasonsborg«, og den vedlagte skrivelse præsenterede *den svenske forbindelse* som den rene og skære sandhed!

Den faste omviser på Clasonsborg/Skarrildhus, *Jens Peter Madsen*, fortalte mig i 2007, at det var den eneste »sandhed«, han kendte. Jeg tror, han var påvirket af afdøde *Verner Andersen*, tidens ildsjæl på Skarrilds arkiv og museum. Andersen og mange med ham havde tillid til den svenske forbindelse.

Bedre folks barn

Gennem tiderne har en anden stor gruppe midtjyder med lokalhistorisk interesse hældt til den opfattelse, at Nis Clason var et »uægte« barn af meget fornemme forældre. En kærlighedsfrugt, hvis officielle her-



Dalgas' egen skitse til Clasonsborg-artiklen i 1894. Omkring Skovbjerg og Hesselvig var den store plantningsmand personligt engageret i flere lokale plantageanlæg. Vi skriver 1866. 26 lange år er gået! Hvor Clasonsborgs plantninger allerede har skovkarakter, ser Dalgas omkring sig endnu kun knæbøje og forblæste nyanlæg. Men han beundrede Nis Clasons skovrejsning. Han traf ikke manden personligt, men brugte ham flittigt som rollemodel for andre.

Kortskitse af E.M. Dalgas. Trykt hos Kiel & Langkjær. Bragt i Hedeselskabets tidsskrift. 1894.

komst var *iscenesat*, men som blev diskret iagttaget og fulgt med kærlig interesse livet igennem.

Bedømmelsesgrundlag

I sammenhængen har jeg læst bjerge af faglitteratur, især om nordiske kongehuse.

Nu kan jeg, inden for rammerne, fortælle »den hele historie« i alle tre tilfælde. Så får vi at se, om den vinder eller taber troværdighed?

Forhåbentlig ender læseren med at foretrække den ene løsning frem for de to andre?

Den svenske forbindelse

Gustav III var svensk konge fra 1771 til sin død i 1792. Den gustavianske periode var præget af massiv kunststøtte, og de taknemlige skønånder kreerede, tegnede, malede, huggede, optrådte, spillede og sang til Gustavs store fornøjelse. Typisk var Bellmann. Hans viser fortæller om den skønne Ulla Vinblad, det smukke nye Haga Slot med den milde monark, de små vinstuers sørgemuntre miljø og skæve personligheder. Det er som at være der selv!

Kulturpolitikken var så sandelig Kong Gustavs gode side, men hans dårlige side var, til gengæld, storpolitikken.

Sverrig har haft en lang række heltekonger. Gustav var også en heltekonge, men det var på scenen. Han var en glad og talentfuld amatørskuespiller. Lejlighedsvis stillede han sig i spidsen for den rigtige hær og flåde og kastede landet ud i tvivlsomme konflikter. Det gik ikke så godt.

På østfronten blev han for eksempel ydmyget af sine egne officerer! Den nedtur og pinlige, tabte bataljer kostede kongen folkeyndest og prestige. Uansvarligt spillede han så stænderne ud mod hinanden for at svække adelens indflydelse. Gennem personlig agitation lykkedes det alligevel Gustav at rejse almuen til fornyet krigs-

indsats. Det var katastrofalt for det fattige land.

Sammensværgelsen

Den svenske højadel havde fået nok. »Den gale krigsmager« måtte standses, om det så skulle koste et attentat. De fornemste fransk-påvirkede nobiliteter var for forfinede til at tænke tanken til ende, men det var der en kaptajn, der sagtens kunne.

J.J. Anckarström var en barsk officer. Han havde tjent gode penge ved udlån og var på vej ind i landadelen. Majestæten havde ved en enkelt lejlighed nedgjort og patroniseret Anckarström samt forkastet hans synspunkter. Det var helt normal optræden for Gustav, men det byder man ikke en opkomling!

Senere mødtes de tilfældigt, og da fik kongen et møgfuld af dimensioner! En helt frisk sag om majestætsfornærmelse var således under opsejling.

Jeg ved ikke hvor mange adelige rebeller, der var, nogle var mere synlige end andre, men ham, vi skal holde øje med, er: *Greve Claes Fredrik Horn*. En fin og følsom gentleman, som kongen også havde behandlet med foragt. Horns gamle far havde indkasseret en dom for majestæts-

fornærmelse. Der var den igen! Greven havde derfor søgt audiens. Det afslog Gustav III imidlertid. Så søgte Horn om fængsling i stedet for sin svagelige far. Det blev ham også nægtet. »Kunne han så ikke bare besøge fangen?« Det afslog monarken også! Så gik den gode og empatiske søn chokeret med i sammensværgelsen!

Mordet i operaen

Muligheden lå i, at konge og adel deltog i de samme arrangementer. Chancen for snigmord var absolut til stede. De første muligheder slog fejl. Det gav en vis nervøsitet, og en bleg, silkeklædt parykmand var tæt på at afsløre hele komplottet. Det var *Pontus Lillieborn*, ikke at forveksle med grev Horn, som sendte et *advarselsbrev* til kongen. Hvor åndssvag har man lov at være?

Der er maskebal i Stockholms Opera 16. marts 1792. Gustav III møder før tid, indtager en let frokost i sin loge og modtager et brev. »Jeg har snart et helt møbel fuld af *anonyme breve*«, mumler han og propper det nye, ulæst, i lommen.

Monarken ifører sig en *domino*, det er en slængkappe med helmaske og trekantet hat. Tre af rebellerne er også i domino. Columbiner, prinsesser, faraoner, cæsarer o.s.v. bevæger sig rundt i trængsel. Gustav følger bare strømmen op på scenen. En pistol affyres under gewandter. Lyden er dump og hul – et skud? Kongen falder



Kong Gustav III, 1771 til 1792. Kunstnerne kaldte ham en mild monark. Adelen kaldte ham en dårlig strateg. Tegning af Franz Jensen.

ikke – men støtter sig tungt til sin ven von Essen. »Aj – je suis blessé!« udbryder han og river masken af!

Med ro og værdighed føres den sårede majestæt afsides. Tretten dage senere dør han af sårinfektion.

Efterspil

En duelpistol og en skarp kniv lå efterladt på gulvet. Man fandt den tilsvarende pistol og det meget interessante brev. Politiet opklarede sagen. De rebeller, man fik pågrebet, blev alle sammen dømt til *døden*. Herudover skulle de afstå *ære og gods*.



*Claesson far til Clason?
Greve Claes Fredrik Horn.
Efter maleri af C.F. von Bredo,
Statens Museum for Kunst.*



*Købmand Nis Clason.
Motiv ved A.Honneck.
Tresnit efter tegning.*

Anckarstrøm blev pisket offentligt tre gange i træk med en uges mellemrum. Senere blev han brutalt halshugget. Han optrådte med mod og værdighed på skafottet.

Clason - Claesson

Højadelen slap, traditionen tro, noget billigere (?) Vor følsomme hovedperson fik en forvandlingsstraf. Han beholdt sit hoved, men måtte afstå grevetitlen. Sin pragtfulde Herregård, *Huvudstadgård*, lige uden for hovedstaden, måtte han aflevere, forinden han blev udvist, som *borgerlig*, under navnet: Claes Fredrikson.

Under navnet *Fredrik Claesson* samler Horn sin familie omkring sig i nabolandet Danmark. Snart falder han ind i den sværmeriske kreds omkring Kamma Rahbek i Bakkehuset.

Desværre kan man ikke leve af ånd alene, så han søger tjeneste ved kystdefensionen på Sjælland. Horn er uddannet som militær overingeniør, får stillingen og begynder straks at klargøre kanoner op mod de truende englandskrige. Det bryder svenskerne sig ikke om! De lægger diplomatisk pres på Danmark, hvor den skikkelige kronprins (F 6.) føjer dem og sender ingeniøren i midlertidigt eksil. Han slår sig ned i Lübeck, den gamle handelsby ved Østersøen. Der er ikke megen familiefornuelse i behold, enhver må klare sig selv.

Nu stemmer tid, sted og omstændigheder perfekt – men alligevel: kan det passe, at Cla(es)son er far til Clason? Det er det store spørgsmål! Dalgas var måske ikke så tosset endda?

Den royale forbindelse

Efterklange af kuppet mod Struensee

Efter det blodige opgør med Struenseekabinetet var arveprinsen det oplagte emne til at regere for sin psykotiske halvbror Chr. VII. Man måtte se stort på, at arveprinsen var kejtet og mærkværdig!

Uventet trådte da den lille, grimme kronprins (Fr.VI) frem og viste sig fornøftig, skikkelig og beslutsom. Det vandt han på og blev *regent*! Man opgav ikke den aparte arveprins, tværtimod. Hans børn var lige så gode tronfølgere som kronprinsens eventuelle, og man kunne ikke få sunde og egnede kongebørn nok. Arveprinsesse Sofie Frederikke besad ydermere nogle meget smukke, menneskelige egenskaber, en pryd for ethvert kongehus.

Degeneration

Kongeslægstens mandslinje havde længe lidt under indavl, men man ville have en god og levedygtig tronarving alligevel. På plussiden talte, at arveprinsessen ikke var så nært beslægtet endda. På minussiden desværre hele to dødfødsler og et døende spædbarn. Det var hele tiden ægtemandens dårlige gener, der slog igennem.

Endelig i 1786 sker miraklet: En kernesund, mørkeblond gut slår sine øjne op og udvikler sig senere til en statelig, vel-skabt yngling. (En kommende Chr. VIII har gjort sin entre)!

Mistro

Kongetro undersætter kunne ikke forstå det: først en ubegavet konge, så en kejtet



*Arveprins Frederik.
Tegning af Franz Jensen.*



*Arveprinsesse Sofie Frederikke.
Tegning af Franz Jensen.*



*Prinseparrets adjutant.
Tegning af Franz Jensen.*

monark, så en sindssyg mand med udstående øjne på tronen og endelig en lille gangbesværet albinotype som regent... »Hvor passer 'krudtkarlen' dog ind?« Der er ikke noget at komme efter, sagde rigets ledende mænd, betraget selv hans store, oldenborgske næse! Med værdighed sagde arveprins Frederik omtrent således: *Jeg lyser Prindsen i Kuld og Køn som min Søn og som Arving til Danmarks Trone. Skam faae Den, som tænker ilde herom.* Folk var glade, og rygter forstummede.

En lille indiskretion

Kongeloven var overholdt, arvefølgen var gyldig, men der var anvendt et kunstgreb, som også nu om dage er legalt, men diskret, nemlig *sæddonation*. Reagensglasmetoden kendtes ikke, så man havde brugt den gammel-daws facon. Donoren, en sund og velbygget ung officer, var adelig og blev an-

bragt som prinseparrets adjutant. Der var ikke tale om kærlighed, højest sympati og arbejdsglæde. Det gode forhold ægtefællerne imellem stod sin prøve, og der er slet ingen grund til at grine flovt og nyfident.

Afsløring

Adjutanten klarede sin yderst hemmelige mission til fulde. Da han endelig meldte *opgaven løst*, havde han beriget sit fædreland med ikke mindre end to kongsemner op og to prinsesser in mente. Hans navn var Frederik Blücher. Og hvorfor så al denne halløj? Jo, noget tydede på, at Frederik VI kun ville få døtre.

Skørtejægere

Måske med en enkelt undtagelse var enevældens konger lidt for kvindeglade: børn med dronningen, børn med dronningen til venstre hånd, børn med elskerinden foruden alt det løse. Usympatisk? – Javel, men der blev sørget godt for afkommet, og det »uægte« fik fine efternavne. Med Prins Christian Frederik (Chr. VIII) var det en sprængfarlig cocktail, for prinsen var selv yderst tiltrækkende. Det var i den romantiske guldalder, og tidens ungmøer fandt ham »skøn som Baldur og veltalende som Brage!«

To fantastiske fortællinger

I et af Odense bys sogne er der mærkelige uoverensstemmelser i kirkebogen. Noget tyder på, at vor store digter, H.C. Andersen, er et bedre folks barn; nok anbragt hos den fattige friskomager, men kærligt overvåget på afstand.

Forfatteren Jens Jørgensen går et skridt videre og argumenterer for, at det litterære geni skulle være frugten af et hemmeligt ægteskab mellem den purunge prins og



Dobbeltgængere? Samtidens mennesker fandt store ligheder – mellem konge og fabrikant!

Fabrikant Nis Clason.

Motiv ved A.Honneck.

Træsnit efter tegning.



Kong Chr.VIII.

Maleri af Wilb. Marstrand.

Samlingerne på Rosenborg.

den jævnaldrende komtesse *Elise Ablefeldt Laurvig*. »H.C.Andersen – en sand myte«, 1987. Jørgensen har nogle gode indicier. Hvis der er substans i tesen, må vi rigtig nok til at læse *Den grimme Ælling* fra en helt anden vinkel! Grove påstande – har man hørt så galt?

Ja man har! – Bor man på Herningegnen og interesserer sig for emnet: Clasonsborg/Skarrildhus, så har man.

Bedre folks barn

En sejlivet myte kørte utrolig længe på Skarrildegnen, her var det blot Nis Clason, der var kærlighedsfrugten. Den megen gunst, de hurtige sagsbehandlinger og alle de nådige bevillinger kunne ikke undgå at falde i øjnene. Var det kun på grund af dristig egnsudvikling? Eller stak der mere under? Vi kan sætte navn på en af tvivlerne, men han kan til gengæld ikke finde hoved og hale i kongerækken?

Anders Ronnum arbejdede på Clasonsborg lige efter Clasons periode. *Clason var søn af Frederik VI.* påstod han, og *alt. hvad fabriken søgte om, det gik bare glat igennem!*

Hvad enten det er den ene eller den anden konge, der menes, så ligger det fast, at folk interesserede sig afsindig meget for Clasonsborgs ansøgningsvirksomhed! Jeg aner ikke, om iagttagerne har sammenlignet personer eller billeder, men samtiden bar på en sejlivet påstand: de ligner jo hinanden utrolig meget, kongen og fabrikanten... af udseende.

Konklusion

Overvejer læseren, om »den royale forbindelse« kunne være løsningen, har han/hun statistikken på sin side. Chr. VIII havde livet igennem adgang til en lang række hengivne kvinders gunst. Både som ung prins, som statholder i Norge og som konge af Danmark.

Måske en helt anden købmandssøn?

Arkivet i Garding

Fødestedet har vi fra Nis Clason selv. Der var dansk folketælling i 1845. Fabrikanten var til stede og opgav Tønning ved roden af Ejdersted. Fødselsdagen har vi fra sønnesønnen Alfred Clason i Stuttgart, som opgav til H.P. Hansen: 26. april 1806, efter forespørgsel i 1940.

Arkivfejl?

Vantro læste vi, under *tvivl og rygter*, om arkivarens negative svar fra fødselsregisteret i Garding og tænkte: »Om igen, kammerat, du må have lavet en fejl?«



Hitlers kanarifugl. I begyndelsen var Danmark et »monsterprotektorat«, som tyskerne behandlede med respekt og høflighed, først i 1943 kom det til åbent brud. Tegning fra verdensdramaet i karrikaturer. Kbb. 1945. Forlaget Commodore - Mandens Blad.

En ny og kritisk tid

Ved nærmere eftertanke: det var jo en speciel tid. Danmark var under besættelse af tyske tropper, og tyskerne ville i begyndelsen gøre alt for at bevare det gode forhold til Danmark. Vi var Værnemagtens yndlingsprotektorat og kommende fødevareforsyning, midt i et sultent Europa. Vi må ikke glemme, at Tyskland siden 1918 har oplevet grov landbrugskrise, rekordstor inflation samt grå og trist arbejdsløshed.

Folk håbede, at Nazistytret kunne skaffe nogle flere jobs, det var vel derfor, det var populært. Men de heldige, der allerede havde et arbejde, klyngede sig til det og bestred jobbet uden smålige hensyn til tid og krav!

Funktionæren, der ekspederer den noble danske Herr Hansens sag, har utvivlsomt haft det store »mundstykke« fremme.

Tønning og alle halvøens småbyer er blevet »støvsuget«: 1801, 1802, 1803, 1804, 1805, 1806, 1807, 1808 osv., osv. Nis, Nic, Nils, Niels. Clason, Classon, Claesson, Klason. »Leider nicht.«

Konklusion

Vi må stole på den pligttro Beamter og konkludere: er lille Nis trods alt vokset op som søn af en købmand der på egen, så har det rigtig nok været en *anden* købmand med et *andet* efternavn. Af en eller anden grund er der fillet med fødselsdata, og *berkomsten er iscenesat!* Hvilket motiv kan familien Clason dog have haft til det? *En næsten utænkelig tanke:* Den fine mand kommer da vel ikke fra de røde lygters forlystelseskvarterer i Hamborg som et tilfældigt hittebarn?

Selvsyn Skaue, Clasonsborg, Skarrildhus

En nord/sydgående landevej forbinder Sønder Omme med Herning. Et par kilometer syd for landsbyen Skarrild holder vi ind i rabatten. Helt ude ved vejen ligger en skovfogedagtig chefbolig. Her lå den gamle gård Skaue.

Inde midt i parken, fra vandløbets frisluse og nordover, lå det store bygningskompleks fra 1840 til knap 1920: Det gamle Clasonsborg, selve fabrikken. Det havde været et anseligt industriområde for Clason at opføre, og, med udvidelser, en endnu større bygningsmasse for den nye »herremand«, direktør Lausen, at nedrive! ...Længst mod vest, på en borgbanke, ligger nogle sammenhængende palæer: det nye Clasonsborg, som først var direktør Lausens statelige bolig, men i 1960'erne blev udbygget til kursus ejendommen Skarrildhus, beliggende dybt inde i den store park. Danmarks Lærerforening ejer den, men driver ejendommen som en liberal forretning med både danske og udenlandske kursister. Publikum er velkommen til at trave i parken, langs åen og i skoven.

Kildekritik

Dalgas som vidne

Stor mand, stor betydning, national skikkelse, næsten den tredje vildmand i Danmarks riges våben. Men var han også troværdig?

Den svenske forbindelse kan man ikke afvise, for her var kaptajnen på hjemmebane. Både som elev og som lærer på kongelige militære anstalter mødte Dalgas »Mordet i Operaen« som pligtstof. Et enevældigt samfund betragter nødvendigvis *kongemord* som afskyeligt og anarkistisk – skandaløst! Dalgas havde dybtgående kendskab til dramaet. Han kunne sætte navn på omtrent hver eneste aktør. Det er der ikke mange andre, der kan!

Alvorlig sag

Helt anderledes stiller det sig med beskrivelsen af gård og landskab i Hedeselskabets Tidsskrift nr. 1, 1894. Så meget desto værre, fordi de efterfølgende skribenter, kritikløst og vildledende, starter med at citere Dalgas uden omtanke! (Desværre også H.P. Hansen). »For 50 Aar si-

den, det er cirka 1840, laa her, i en aldeles øde og flad Hedeegn. hvori kun Aaen og dens grønne Bredder dannede en Afvexling, et lille Hus, kaldet Skave, hvis Beboere af og til tjente et par Skilling ved at sætte Reisende over i et Knubskib, såfremt disse ikke foretrak at vade over Aaen.«

Et lille hus kaldet Skave

»Flad hedeegn«, ja, men netop *ikke* her og det »lille hus« i virkeligheden en gammel, veldreven hedegård, der fører sine papirer tilbage til middelalderen (1495) og kan dokumentere *store* bygninger på toften hele vejen igennem.



Enrico Dalgas.

Knubskib og overfart

I virkeligheden var det beskedne vandløb slet ikke sejlbart. Det var fyldt med store sten og uden for høllerne næppe mere end ankedybt! Men efter at dæmningen

senere har hævet vandspejlet et par meter, kan fabrikkens børn og unge sagtens have leget med en gammel båd? Det er nok det, Dalgas har set i 1860'erne?



Svanesang og Fugl Foniks. Stemningsfuldt vinterbillede. Uret drejer, tiden går. Tegltag er blevet til tagpap. Højteknologisk klæde er blevet til lavteknologisk pap... En ny »herremand« står klar til at rive ned og fuldstændig rydde tomten. Forpagtere og ejere har haft nedture, spekulanter har brændt sig, og gårdsledere har hæret. Nu skal her være idyllisk herregårdshave, men hvor skal den nye herregård folde sine palæer ud?

Den lavtliggende åslyng: Fællekrogen lidt længere mod vest er blevet forvandlet til en regulær »borgbanke«, fordi man her har deponeret overskudsgrunden fra 75 års gennemgravninger, uddybninger og vandløbsreguleringer. De nye arkitekttegnede palæer kan lægge sig til rette som en malerisk borg med voldgrav, 400 meter inde i den skovagtige park.

Som en prægtig Fugl Foniks kan et nyt Clasonsborg/Skarrildhus rejse sig af »asken« fra det gamle Clasonsborg, S.P. Sørensen, foto 1914.



Per Madsen er født i Esbjerg, i 1936, opvokset i Søhøjlandet, men omsider tilbage på den »rigtige« side af højderyggen. En fattig efterkrigstid havde yderst få tilbud til unge. Man måtte tage, hvad man kunne få. Artikelfortfatteren opnåede dog lange, stabile ansættelser i både privat og offentlig sektor. Et langt arbejdsliv sluttede med ni år på Skarrildhus.

Fortælleren blev dybt fascineret af herregårdens omgivelser og tidligste historie. Nu er emnerne forsket og genfortalt. Tre pirrende muligheder fænger vel bedre end én skråsikker mening? Tlf. 51 53 39 07.

Min mors erindringer fra Holstebro

Af Kit Bisgård

Min forslægt

Min farfar hed Christen Møller Nielsen og var født den 13. august 1837 på gården Gabs i Vestjylland. Min farmor hed Mette Marie Frandsen og fødtes i Sædding 7. februar 1838. De blev gift den 29. september 1860.

Jeg har kendt dem, og de var vældig glade for mig. Om det var, fordi jeg var opkaldt efter bedstemor, ved jeg ikke.



*Mette Marie og
Christen Møller
Nielsen.*

De havde et husmandssted i Herborg, indtil de blev så gamle, at de ikke kunne passe det, så byggede de et hus på marken. De fik 12 børn, hvoraf to døde som små og en dreng, Michael, druknede som 8-årig i en mergelgrav. Jeg har et aftryk af gravtalen over ham. Den næste dreng, der fødtes, kom så til at hedde Michael. De øvrige ni børn blev alle voksne og fik mange efterkommere.

Bedstefar var foruden at være landmand også stenhugger. Han lavede mange genforeningssten. De var meget fattige. Børnene blev således sendt ud at tigge mad, når de ikke havde til det daglige brød.

Også bedstemor havde en kunstnerisk

åre. Hun forfattede gravskrifter, som skulle prentes og hænges op på væggen. Bedstefar prentede dem. Bedstemor var en stor læsehest. Mine forældre boede hos bedstefars de første måneder efter deres giftermål (de blev gift, da de ventede en lille). Mor har fortalt, at bedstemor læste og læste, mens børnene gik i pjalter omkring hende. Også bedstefar læste meget og kunne snakke med om mange ting. Når han skulle sætte trumf på, sagde han »pinde« [pinde med udtalt d].

Min storesøster Jørgine var pige hos bedstefars, mens hun endnu gik i skole. Det var vist på den tid, at min lille søster Mary og jeg var på ferie hos bedstefars. Vi tog toget til Lem station, og min bedstemor hentede os i en stiv vogn. Det øsregnede på den tur, og vore fine kjoler kom til at se forfærdelige ud. Selve kjolen krøb et godt stykke, men det gjorde foret ikke. Da vi rejste hjem, fik vi de samme kjoler på, og bedstemor havde ikke gjort noget ved dem, så vores mor var meget flov, da hun tog imod os, så meget mere som vi havde fulgtes i toget med en af mine lærerinder.

En nat var det tordenvejr, og da tog bedstefar bibelen frem og læste i den, mens tordenvejret stod på. En dag drillede Mary mig lidt, og jeg bad hende i en irriteret tone om at lade være, og i det samme kom bedstefar ind og gik hen og gav hende en lussing. Det var jeg meget ked af, det

havde slet ikke været min mening; Mary var ellers sådan en sød pige. Men der blev gjort forskel på Mary og mig.

Bedstefar og bedstemor holdt meget af at se ungdom omkring sig, både deres børnebørn og de unge fra deres sogn.

Mine bedsteforældre blev meget gamle. Da bedstefar som gammel mand besøgte os, rystede hans hånd sådan, at da han spiste suppe, rystede skeen i hans hånd, så jeg var sikker på, at han ikke kunne føre den til munden uden at spilde, men det kunne han. Han var en meget fin og nydelig gammel mand. Bedstemor blev tidligt rynket.

De opnåede at fejre diamanbryllup. Jeg var med både til guldbryllup og diamanbryllup. Da de holdt diamanbryllup, fik de en pæn omtale i avisen. Det var en meget stor dag for mig, da jeg var med til guldbrylluppet. Da var jeg lige fyldt 12 år. Mine søskende skulle ikke med. Vi kørte dertil i en fjedervogn, og jeg lå bagi og nød turen i fulde drag. Bedstemor døde et halvt år efter diamanbrylluppet, bedstefar døde i 1926.

Mine morforældre ved jeg næsten intet om. Min morfar hed Jørgen Votkjær, og min mormor hed vist Jørgine Nielsine Margrethe [min bemærkning: Hun hed Nielsine Marie Nielsdatter]. De boede på gården Votkjær i Borris. Foruden min mor havde de to piger, hvoraf den ene var lidt tilbage, og den anden, som mor elskede højt, rejste til Amerika. [Min bemærkning: De havde tre piger foruden Kirstine: Jensine Marie, Maren og Johanne Margrethe]. De havde også to sønner. Den ældste, Jens, var grebet af den bornholmske gudelige bevægelse, hvis medlemmer blev kaldt bornholmerne. Der var ikke megen lystighed over denne familie, så min mor kunne meget bedre lide sin anden bror, Svend, og hans familie, som var meget lystige. Jeg havde her nogle meget lystige kusiner. Det var for øvrigt en meget begavet søskendeflok. Jens var postbud, og Svend var møller.

Mine forældre

Min far, Carl Nielsen, var født den 21. april 1870. Han kom tidligt ud at tjene. Han blev vist gåsheyrde i seksårsalderen.



Diamantbrudeparret i midten i forreste række. På samme række børn og svigerbørn.

I 2. række lige bag Mette Marie og mod venstre endnu 2 sønner med deres koner imellem sig. Sønnen lige bag forældrene er Michael fra Struer. De 2 unge damer til venstre for den yderste søn er Jørgine og Mette Marie. Nr. 3 fra venstre i øverste række er Jørgen, og den næstyderste til højre er Møller.

Som ung blev han udlært møllersvend. Jeg ved ikke, hvor mine forældre lærte hinanden at kende.

Min mor fødtes den 1. juni 1861. Hun hed Sidsel Kirstine, men blev kun kaldt Kirstine. Hendes skolegang var meget mangelfuld, da hun som lærer havde en gammel mand, der ikke bibragte hende megen lærdom. Som ung pige var hun ude at tjene, bl.a. i en præstegård, hvor en dreng i familien var så belevn, at han altid sagde: »Mange tak for første ret«! Mor havde også været på en kro, men det brød hun sig ikke om, så hun var fast besluttet på, at hendes egne piger ikke skulle udsættes for den behandling, piger kan få sådan et sted.

Mor nåede at blive 30, før hun fandt sin livsledsager. Hvor hun boede på den tid, ved jeg ikke, men det var i det mindste på sin hjemegn. Far var meget forelsket i mor. Han var kun 21, da de giftede sig, og i hans familie syntes man, at det var forfærdeligt, at han skulle have sådan en gammel pige.

De blev gift den 21. august 1891 og boede som sagt hos mine bedsteforældre i begyndelsen. Den 5. december samme år fik de deres første barn, som fik navnet Jørgine Nielsine Margrethe. Da var de flyttet til Faster. Da jeg som ung opdagede, hvor kort tid der havde været mellem giftermålet og det første barn, blev jeg helt ude af den. Jeg skabte mig over for min søster Jørgine og råbte op om, at far havde forført mor, men hun beroligede mig og sagde, at det ikke var noget at tage så tungt.

Mor var lige den kone, far skulle have. Hun var uhyre ordentlig i alt, hvad hun foretog sig. Hun havde orden i økonomien og holdt sit hus og sine børn i den fineste



Kirstine ca. 1885.



Carl ca. 1890.

orden. Hun var stille og tilbageholdende og holdt sig helst inden for hjemmets fire vægge. Hun havde en meget yndig og klokkeren stemme, men hun sang kun, når hun var alene i kostalden, ingen måtte høre det. Jeg kan ikke huske, at jeg har været uvenner med min mor. Vi gik meget godt i spænd, når jeg var hjemme som pige. Så kunne vi sige de skrækkeligste ting til hinanden for sjov.

Far var af en helt anden natur. Jeg har hørt om min fars farbrødre i Gabs, som var en herregård, at de levede et udsvævende liv og drak sig fra gården. Denne hang kunne også mærkes noget på næste generation. Min far og flere af hans brødre havde lidt af det i sig. [Min bemærkning: Gabs var ikke engang på to tønder land, og det må have været Carls fars farbrødre, der drak sig fra gården, da hans fars forældre blev husmandsfolk, allerede da Chr. Møller var to år].

Alle ting hos far skulle køres på vekslers. Om han bare skulle ind hos Fjeldsted i Holstebro og købe et par bukser, så skulle de på en veksler. Han havde altid vekslers, der skulle fornyes, og det var en stor plage. Det var heller ikke rart, når far kom i selskab med andre mænd fra sognet, der

kunne lide at gå på værtshus. Så skulle de alle give en omgang, og han kom sent hjem og var fuld. Han har dog aldrig været så fuld, at han dinglede. Penge kostede det jo også, og vi trængte hårdt til dem. I min ungdom var det meget, meget hårdt for mig, man kan slet ikke forestille sig, hvor hårdt det var. Når han var af sted til byen, bad jeg til Gud om, at han måtte komme hjem til aften. Hvis han havde været på værtshustur, skældte mor og jeg ham frygteligt ud. Hvis det var Jørgine, der var pige hjemme, havde han det bedre, for hun tog det ikke spor tungt. Jeg var forfærdelig bange for, at det skulle komme ud i sognet, hvad far gjorde.

I sin ungdom havde far forsøgt at komme ud af det, for da var han i en afholdsloge (N.I.O.G.T.), men det var før, jeg kan huske. De må på den tid have fået nye senge, og logens stjerne tegn blev trykt ind i sengene med en sølvfarve.

Far var ofte sur og gal, men jeg kan huske, at jeg engang som barn var kørende med ham til en eng langt borte, hvis afgrøde, han havde købt. Vi skulle der flere gange, da det skulle slås med høle og derefter vendes og til sidst køres hjem. Jeg havde ikke før været med til at lægge hø på vognene, men far havde bundtet det sammen, så det var nemt at tage, og han var så flink og rar.

Mine forældre flyttede vist fra Faster hurtigt efter Jørgines fødsel. Min far var møllersvend i Hjern, da de ventede min ankomst. Da havde de foruden Jørgine, Jørgen Votkjær, født den 7. november 1893 og Christen Møller, født den 8. april 1896.

Min barndom i Holstebro

Min far fik på denne tid arbejde som møllersvend på Vegemølle ved Holstebro, men havde fortsat familien boende i Hjern, hvad der ikke var så praktisk. Far henvendte sig derfor til nogle venner i Skolegade, købmand N.P. Jespersen, som havde boet i Herborg, og hvis døtre far havde gået i skole med. Jespersens fik opspurgt en ganske lille lejlighed omme i gården, skråt over for nr. 26 i Skolegade. Det var skomager Gytkjærs ejendom. Der flyttede så familien ind, og der kom jeg til verden den 15. september 1898. Huset står stadig, men er ikke længere benyttet til beboelse. Det bestod af to lejligheder med halvtag, og bagsiden af det stødte op til gartner Steffensens have. Lejlighederne bestod af en stue og et lille køkken med vindue i loftet. Der boede vi så et stykke tid, indtil noget bedre viste sig. Dem, der boede i den anden lejlighed, blev vi ved med at have forbindelse med, også efter at vi var flyttet på landet. Engang, da jeg besøgte dem, traf jeg gamle madam Gytkjær, som huskede mig, og hun sagde til mig: »Du var så møj en skønne bår [barn], du lå ude i gården, slog benene i vejret og trallede«. Alt dette husker jeg selvfølgelig ikke selv, men var jo som stor pige stolt af at høre sådanne rosende ord af den gamle dames mund.

Da der bød sig en bedre bolig på Vester Bymark, flyttede vi derud, men det har jeg ingen erindringer om. Det var først, da vi omkring tre år senere flyttede til Sønder-Vestergade, hvor far købte to ejendomme. De er let kendelige, da de har en eller to hvide striber rundt om bygningerne. Den ene ligger ud til gaden, og den anden ligger tilbagetrukket med



Vestergade, bagest til venstre rager det ene af husene med en hvid stribe lidt frem.

haven mod syd, og dengang var der den smukkeste udsigt ud over åen og engene, helt ubebygget som det var. Der flyttede familien ind i lejligheden til venstre, som bestod af køkken, soveværelse, spisestue og den »pæne« stue, hvor vi ikke opholdt os ud over juleaften, og når der var gæster. Der var plads til mange mennesker i de to huse, selv om rummene var små. To lejligheder forned i hvert hus, foruden overlejligheden. Desuden var der i den anden gavl et værelse til udlejning. Den familie, som havde lejligheden over vores, var ikke jyder. Manden talte uden stød. Far, der gerne ville diskutere tidens problemer, havde mange diskussioner med manden, og det drejede sig som oftest om den japansk-russiske krig, som fandt sted 1904-05. Og som den mand dog udtalte japanerne, altså uden stød, hvad der forundrede mig meget.

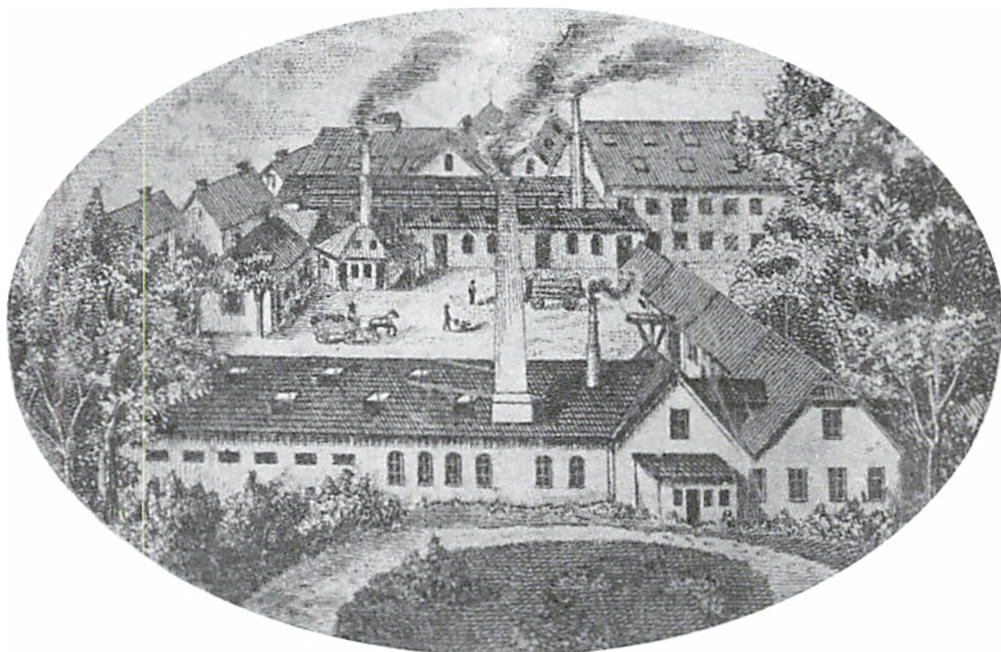
Livet i Vestergade

Vores have strakte sig i en lidt smal strimmel helt ned til gaden, og der havde vi både høns og hønsehus. Altid en lille begyndelse til vores landlige tilværelse i 1907. Vi havde en dejlig have med blomster, træer og

frugtbuske. I gården mellem de to huse var der også en lille have foruden et udhus, som bestod af vaskerum, brændselsrum, viktualierum og lokummer. Jeg var vist bange for edderkopper. I hvert fald blev jeg tit drillet med, at jeg, når jeg sad derude i min ensomhed, sang i vilden sky for at holde krapylet på afstand. Der var også et loft, hvor mine brødre holdt kanner. For at komme derop brugte de en elendig stige, og en dag, Møller var på vej op, faldt han bagover med stigen over sig – og besvime. Jeg troede, han var død, men han kom da til live igen lidt efter. En anden gang var han endnu mere uheldig, idet han knuste en fingerende i en maskine, som de stemplede blikskilte med til at hæfte ved svinekroppe på slagteriet. Ligbleg kom han ind til mor, der tog en flaske rom og hældte noget af indholdet over den, og da var han vist også lige ved at besvime.

Jeg kan huske, at vi havde mæslinger, og at der blev hængt et mørkt tæppe op, så vi ikke havde det for lyst. Vi søskende var ellers ikke meget syge. Min ældste bror, Jørgen, havde dog en gang lungebetændelse og blev penslet på ryggen med jod.

Mine forældre havde fået endnu et barn, en lille sød, lyshåret pige, der blev født den 26. juli 1901. Hun var lidt sart i det, og lægen sagde til mine forældre, at de skulle være gode mod hende, da hun måske ikke levede så længe. Vi to var de bedste legekammerater, så det var et hårdt slag for mig, da hun 12 år gammel døde af en blodkarsygdom. Hun hed Mary, udtalt som det stavedes. Hun var opkaldt efter min mors elskede søster, som var rejst til Amerika. Hun hed Maren, men skrev hjem, at hun derovre kaldtes Mary. Vi havde også varsler før Marys død. Der hørtes i tiden



Holstebro Stineslagteri ved Schous' Købmandsgård. – Ill. fra bogen »Holstebro By« af J. Aldal.

før en mærkelig banken, som man ikke vidste, hvor kom fra. Da kisten skulle ind, måtte en vinduesramme bankes af, og den underlige lyd var pludselig kendt.

Imidlertid havde min far fået en bedre lønnet arbejdsplads, nemlig som slagteri-arbejder på svineslagteriet nede ved Schous. Det er jo nu snart mange år siden, det var i brug til dette formål. Jeg mener, hans løn var på 19 kr. om ugen, så der var ikke meget at rutte med. Ikke desto mindre husker jeg, at min far en dag på min lille søsters fire-års fødselsdag kom nede i gaden med en dukkevogn på nakken. Den kostede 6 kr., hvilken formue det må have været. Jeg tror nu nok, vi to yngste blev noget forkælede på bekostning af de ældre søskende. Jeg var fars pige – hun er stærk som »Begolsen«, sagde han stolt til deres venner. Bech Olsen, bryderen, var på det

tidspunkt dagens helt, så det var en stor ros at få hæftet på sig.

Min ældste søster, Jørgine, blev konfirmeret af pastor Bülow i valgmenighedskirken på grund af nedbrydning af den gamle sognekirke. Det må have været i 1905. Vi havde ellers ikke noget at gøre med de grundtvigske kredse. De hørte til de fine; børnene gik i friskole, som der skulle betales for. Jeg havde tidlig færtten af, hvad der var fint, men jeg holdt med mine brødre, når de sloges (blodet er aldrig så tyndt) med de fine drenge i byen. Der var virkelig krig dem imellem. Bachs søn, Jens, boede længere ned i Vestergade. Sikket et fint hus, de boede i, med mange vinduer ud til gaden. Man gik forbi med stor æresfrygt. Men så var der et lille, gammelt hus, hvor de holdt svin, købte klude og ben, så det lugtede ikke ligefrem af parfume,

når man gik forbi. Jørgine og mine store brødre samlede på ben og klude, men var ikke meget for selv at gå ned med dem. Derimod var jeg villig, blot de gav mig et par øre. En dag var der en stor sækfuld. Den var sat ude ved rendestenen, og nu skulle den stærke Begolsen prøve sine kræfter. Men der slog de ikke til. Sækken var så tung, at jeg dejsede bagover med den. Min mor og nabokonen så på, og hvor de dog, til stor beskæmmelse for mig, lo ad mig. Lidt længere oppe boede et par ældre folk. Konen der syede bukser til mine brødre, ja vel også bluser. Og lidt længere oppe lå et lille hus – det var næsten over for vort hønsehus. I det hus boede et par gamle fine damer, som undertiden fik besøg af damer fra det bedre selskab. Der var noget mystisk over dem. De generede sig vist over, at de ikke havde råd til at bo i et finere kvarter.

Lige ovenfor lå den »katolske kjerck«. Den havde på den tid ikke meget med kirke at gøre. Det var vel et gammelt levn. Der boede nogle mennesker, som jeg vidste ikke var fine. I gavlen boede en temmelig høj mand, som havde det hverv at gå gennem gaderne med en tromme, og når han havde trommet og gjort opmærksom på sin eksistens, råbte han f.eks., at nu var der hestekød på torvet. Han var sommetider ikke helt ædru. Det kunne hændte, at han sad oppe i sit åbentstående vindue og råbte ukvemsord, så som røv, skid, lort og lignende. Det var jo forfærdeligt dengang, for da havde vi ingen Klaus Rifbjerg, der jo bruger disse ord, som han mener, ingen nu om dage kan tage anstød af. Man kalder det god kultur.

Jeg havde tidligt forståelsen af, hvad man kunne og ikke kunne. Men en gang gik jeg over stregen, ja flere gange endda. Ovre i den her »katolsk kjerck« boede en

større skolepige, og hun snakkede mig for, at jeg skulle gå med hende rundt i byen. Hun sendte mig bl.a. ind i restaurationer for at tigge spillekort. Jeg husker tydeligt, at jeg var inde i en sådan på hjørnet af Skolegade og Nørregade. Hvordan de hjemme fik det at vide, ved jeg ikke, men jeg fik strengt påbud om, at det ikke måtte ske oftere. Og dog kunne pigen igen overtale mig til at gå med sig, selv om jeg vidste, at det ikke var helt godt. Efter den anden gang blev jeg lovet klø, og da det så hændte 3. gang, var omgangen mig sikker. Og det skulle være far, der gav mig den. Jeg lukkede fløjddørene op ind til den pæne stue og gemte mig skamfuld der i håb om, at ingen kunne finde mig. Men ak og ve, den gik ikke. – Bukserne ned, og så fik jeg klask i den bare, så det rungede, og vandet ufrivilligt løb, imens mine søskende så til. Jeg gik aldrig mere med den tøs i byen, og jeg syntes selv, jeg havde fortjent de klø, og det er de eneste, jeg kan huske, jeg har fået. Drengene fik så tit klø, så jeg har dem mistænkt for, at de godtede sig, da jeg fik mine. Hvis der kom klager over drengene, ja, hvad var der så at gøre, mente man. Engang stod min bror Møller sammen med nogle andre drenge på den trappe, der var for enden af Bachs lagerhus, og da kommer så en af bager Poulsens piger ud med en mælkekande, og det var jo lige noget at skyde til måls efter. – Han sigtede – og – kling, klang, kanden gik itu. Nej, hvor der vankede. Og jeg syntes, at det var forfærdeligt. Sådanne småting, som man nu synes, det var, gjorde jo nok sit til, at mine brødre skulle på landet at tjene. Møller blev sendt ud at tjene på sin 11-års fødselsdag. Han har været bitter over det lige siden. Han kom ud på en gård, hvor han desværre ikke havde det godt og fik for lidt

*Afholdslogen
NIOGT og
Afboldsbotellet
ved Brotorvet.
Ill. venligst
udlånt af
Lokalhistorisk
Arkiv for
Holstebro
Kommune.*



at spise. Det er måske derfor, han ikke blev ret stor som voksen.

Med hensyn til julefester var vi ikke forfordelt

Slagteriet havde deres juletræ for deres medarbejdere oppe i restaurationen på hjørnet af Skolegade og vejen, der gik forbi epidemisygehuset. Og det var vel nok sjovt. De havde på slagteriet en bogholder, Larsen, tror jeg, han hed. Nej, hvor kunne han lege med os. Det var med sådan liv og lyst, så alle blev smittet af hans gode humør. Han var utrættelig i at gå foran i alle de lege, vi foretog os. Det vil jeg aldrig glemme. Og vi børn fik alle sammen gaver. Mine forældre var jo også medlemmer af afholdslogen på Brotorvet, ja vi børn også. Og der kom vi også til juletræ og fik gaver. Jeg syntes ikke om deres fordeling af gaver. Vi skulle trække et nummer, og

så måtte man tage til takke med det, man fik. Engang fik jeg en ganske lille vase i københavnsk porcelæn, men det var nu ikke lige det, der havde min største interesse. En anden gang, hvor jeg var så gammel, at jeg ikke mere legede med kludedukker, vandt jeg en sådan. Den var nu ellers ganske pæn, lyseblå og med andre kulører. Men så kom det grimme op i mig, som jeg endnu den dag i dag skammer mig over: Jeg prøvede på indsmigrende vis hos nogle mindre piger, der havde været så heldige at trække en rigtig dukke med porcelænshoved og med hår, at narre dem til at bytte med min tøjdukke, som de uden skade kunne få mere fornøjelse af. Men min egoistiske plan lykkedes ikke, og da kan det nok være, der gik ild i »Begolsen«. Min søde mor trak mig til »side« ud i garderoben, og der opførte jeg en rasende krigsdans og hamrede den stakkels dukke

i gulvet, så det drøned. Mor stod ganske stille og så til, indtil stormvejret havde lagt sig. Hvor har jeg dog siden beundret min mor for hendes tålmodighed med sådan et hysterisk barn. Det var noget mærkeligt noget, den loge... Når nogle skulle optages, fik man regaler på og blev ført rundt til de forskellige talerstole. Jeg var så lille, at jeg ikke forstod noget af det. Men i logen oplevede jeg noget, som mærkede mig for hele livet. Der blev spillet dilettant! Der blev opført »Nei« af Heiberg. Hvor jeg slugte hvert ord, der blev sagt og sunget. Ja, spille komedie, når jeg blev stor, det ville jeg – og kom også senere med i mange amatørforestillinger.

Søndagsskolen

Der var andet, der optog mig: søndagsskolen. Jeg havde jo mange veninder deroppe i Vestergade. Nogle hørte til metodistkirkens menighed, andre til missionen, og atter andre eller også de fleste af os kom i Frelsens Hær, hvis lokaler lå over for Fuglsang Mejeri. For nu ikke at fornærme nogen gik jeg med til det alt sammen, så min religiøse trang blev tidligt vakt. Da blev jeg også så begejstret for Frelsens Hær, at jeg bestemte mig for at blive »Frelserpige«, hvad jeg nu aldrig blev. I metodistkirken skulle vi ligge på knæ, når vi bad, det skulle vi ikke de andre steder. I missionshuset var børnene delt i hold med hver sin lærer eller lærerinde. Jeg var på et hold, som havde en malermester Petersen som lærer. Og hvor holdt vi af ham. Så meget, at en af holdet fik sat igennem, at vi lod os fotografere stående, i hvert fald jeg, med en lille dukke i hånden, sådan rakt opad, så man kunne se den. Det var så meningen, at vores lærer skulle have et billede og vi selv også et. Men til stor sorg

for mig kunne eller ville mine forældre ikke afse de 50 øre, det kostede. Når vi forlod missionshuset, stod kordegn Nedergaard (vistnok) med en indsamlingsbøsse, hvorpå der stod en neger i rødt tøj og nikkede. Den vakte interesse hos os. Det var omkring den tid, der blev sat nummerskilte op på husene, også det var jo en begivenhed, som vi børn fulgte.

»Æ sandgrav«

Det sted oppe i Vestergade, hvor vi boede, kaldte vi »æ sandgrav«, vel nok fordi avlsbruger Blæsbjerg havde grusgrave tæt op til vores hus, adskilt ved et plankeværk. Blæsbjerg var vi ikke gode venner med, fordi vi ikke kunne holde os borte fra hans bakke, der skrånede ned mod syd på den anden side af grusgraven. Vi ville gerne gå en tur langs med skråningen og hen til åen, og hvor banelinjen gik. Mange gange er han overraskende kommet frem på bakkens top, svingende med sin pisk, idet han lovede os al landsens ulykker, men vi slap altid godt fra ham, selv om vi smed træskoene for at komme derfra. Dem kunne vi så hente senere, når faren var drevet over.

Skolegang

Jeg var seks år, da jeg kom i en pigeklasse i borgerskolen. I kælderen var der plads til tøj og træsko. Så godt som alle gik i træsko. Men der var forskel på dem. Der var to slags. Den ene slags var med helt overlæder, og den anden var med træ og læder og spidse snuder. Og der var den forskel, at de med spidse snuder kunne fås gratis på skolen, hvis man bad om det. De finere skulle man selv købe og betale. Jeg var meget stolt af, at jeg ikke fik kommunale træsko at gå i. Jeg husker ikke så mange af mine lærerinder. Vi havde en frøken Splid.

*Borgerskolen i
Enghaven.
Ill. fra bogen
»Holstebros Historie
gennem tiderne«
af J. Aldal.*



Når hun sang, spillede hun sine næsebor ud. Det så grinagtigt ud. Vi havde også en frøken Olsen. Hun var ganske ung, måske lige kommet fra seminariet. Og hvor var hun fin og yndig og i fine, lyse kjoler. Hun blev senere gift med lærer Humlum og fik i hurtig rækkefølge en del børn. For år tilbage var der en professor Johannes Humlum, Århus, som gik meget op i motorvejens beliggenhed op igennem Jylland, og jeg tænkte da, om det skulle være en søn af min forgudede lærerinde. Jeg fik opklaret, at det var hendes søn, på den besynderlige måde, at jeg på en rejse i 1969 til det fjerne Østen traf sammen med professorens kone. Af lærere, som jeg ikke havde, var der lærer Dahl, overlærer Jensen, Haahr, Agger, Elling og mange flere.

Vores skolestue stødte op til en anden skolestue. I den var der en drengeklasse. Sommetider skulle vores lærerinde holde øje med begge klasser, og så stod døren mellem de to klasseværelser åben. Sommetider gik lærerinden, og så fik vi besked på at sidde pænt ved vore pladser. Men en dag, da det skete, skulle jeg vise, at jeg godt turde gå op og se, hvad klokken var på et ur, der stod oppe på katederet. Jeg kunne ikke have meget ud af det, for jeg kendte ikke klokken. Da lærerinden kom tilbage, skreg de andre op: »Mette har været oppe at se på klokken, Mette har været oppe at se på klokken«, og jeg kom som straf ind at stå hos drengene; det tog meget hårdt på mig. En anden gang havde jeg pralet med, at de havde klaver hjemme. Da den pige, jeg sagde det til, ikke ville tro på

det, sagde jeg, at hun kunne komme med hjem at se det, og så kom det frem, at det bare var et orgel. Jeg havde håbet, at hun ikke kunne kende forskel på et orgel og et klaver, men det kunne hun, og så måtte jeg jo lade uvidende.

Der var stor ståhej i skolegården, da vi en sommerdag skulle på udflugt til Harboøre, men langt om længe kom vi af sted. Da vi nåede til bestemmelsesstedet og gik ned til det store Vesterhav, var det blevet storm. Bølgerne gik højt til vejrs, og der var en brusen og hvinen af den anden verden. Vi skulle spise vor medbragte madpakke nede ved eller på stranden. Men da vi fik åbnet for maden, var den uspiselig, fordi sandet var føjet ind på den. Foruden den skuffelse var jeg så uheldig at tabe en femøre nede i sandet, og jeg fandt den ikke igen. Og en femøre var mange penge dengang. På hotellet muntrede lærerpersonalet sig med at spille kort. Jeg så det, en gang døren blev åbnet ind til det lokale, de havde placeret sig i. Det syntes jeg var for galt og følte en vis forargelse ved det. Om jeg syntes, de skulle have taget sig mere af børnene, ved jeg ikke, for jeg var da vant til at se kortspil derhjemme, idet mor og far havde nogle venner, de spillede sammen med. Hvis de havde været ude om aftenen, var det altid spændende at rode i mors kåbelomme om morgenen, da der altid var lidt godt i den til os børn. Og mors kåbelomme var virkelig værd at gå på opdagelse i. Det var ikke ofte, mor fik noget nyt tøj, men skulle det være, var det altid af bedste og fineste kvalitet, købt hos Steenstrup. Og far var med til at vælge det ud. Og den kåbe husker jeg bedst, fordi der var så mange lommer, større og mindre i den, og mange læg og knapper var der på den.

En dag spurgte lærerinden, om der ikke var en, der ville have en plads hos to damer i Nørregade. De søgte en pige til at vaske trapper! De var selvfølgelig for fine til selv at gøre det, og for ikke at skulle give for meget søgte de en lille pige på 7-8 år. Jeg rakte straks fingeren i vejret, skønt jeg aldrig havde rørt ved en gulvklud, og det cydede på, at jeg havde mod på livet. Det var udmærket, sagde frøkenen, vil din mor så gå med derop og tale med damerne. Jeg fremførte sagen for mor, men trods mine bønner ville hun ikke gå med, så det var en meget lille beskæmmet pige, der dagen efter måtte indrømme sit nederlag. Lærerinden spurgte så, om der ikke var en anden, der ville have pladsen, for Mettes mor ville ikke gå med til damerne. Hun sagde det meget fornærmet!

Alt gik tilsyneladende sin rolige gang. Men en dag skete der noget, som fik stor betydning for familiens fremtid. En dag var der kommet gæster, nogle mænd, som far skulle forhandle med. De lukkede sig inde i spisestuen, og vi børn var klar over, at der var noget i gære: Husene, vi boede i, skulle sælges! Far havde købt nogle tønder land i Mejrup fra St. Gammelby, og der skulle bygges en landejendom til både køer, kalve, heste, grise og får. Min bror, Chr. Møller, og jeg græd over den grimme skæbne, der skulle overgå os.

Manden, der købte husene, hed Just eller Justesen, tror jeg. Dette skete i 1906, og imens der blev bygget derude, skulle vi bo i Østergade, hvor far havde lejet en lille lejlighed for vinteren på 1. sal hos Østerby. Overfor boede assurandør Søndergaard, og til højre for porten ind til gården boede kreaturhandler Schou, der havde køer på stald, hvorfra vi hentede vor daglige forsyning af mælk i den korte tid, vi boede

der. Fra Østergade havde jeg ikke ret langt til skole, og da jeg en dag blev sat uden for døren til straf – helt ud på gaden, gik jeg simpelthen hjem.

Jeg fik »ærindeplads« hos fru Rendbæk over for slagteriet i Magnus Kjærsgade. Hun havde fransk vask og strykning. Jeg skulle hver eftermiddag gå med en flaske kaffe hen til hendes mand, der var skrædder og havde værksted i Grønsgade. Om lørdagen skulle jeg bringe strygetøjet ud til kunderne. Det fik jeg 50 øre om ugen for(!), og til jul fik jeg en lille pung med 25 eller 50 øre i.

EFTERSKRIFT



Mette Marie
Bisgård.
Født 1898,
død 1984.

Født i Holstebro, gift i 1929 med Peder Kristian Bisgård fra Vester Toustrup i Mejrurup. Han blev cand. polit. og havde ansættelse i Københavns Magistrat. De boede i København.

Peder Kristian Bisgård måtte hutle sig frem med vikarjob i de første år af deres ægteskab, da der var en uhyre stor arbejdsløshed i begyndelsen af 30'erne. Først i 1939 fik han en god, fast stilling i Københavns Kommune. Mette Marie syede derfor børnetøj i sin fritid, mens Peder Kristian kørte rundt med barnevognen

med deres søn, født i 1931, til stor forundring for andre mænd.

Mette Marie uddannede sig i sang og havde ofte tjenester som kirkesanger. Hun havde debut, betalt af »Unge Tonekunstnere«, efter en aflagt prøve. Hun havde en lille rolle som operasanger i filmen »Rekrut 57 Petersen« med Lily Broberg i hovedrollen.

Mette Marie nedskrev sine barndomserindringer, vist i 1950'erne, sikkert fordi hun var meget glad for at skrive og gerne ville vise sine efterkommere, hvordan hendes barndom havde været. Senere fortalte hun sine erindringer om alle sine tjenestepigepladser til mig, Kit Bisgård, da Nationalmuseet søgte beretninger om tjenestepiger. Hun havde da haft en blodprop i hjernen og kunne ikke længere skrive, men hun kunne sagtens fortælle, så jeg sad ved siden af hende og nedskrev det hele på skrivemaskine. Det blev til 124 sider.

Jeg har redigeret hendes erindringer fra Holstebro med henblik på offentliggørelse i Hardsyssels Årbog.



Kit Bisgård, Aastofte 14,
4000 Roskilde.
Fhv. lektor ved
Roskilde Katedralskole,
datter af forfatteren.
Født 1932 i København.

Juleaften – hvad husker vi?

Jul sammen med tyske soldater

Af Asger Gynther Nielsen

Vi mennesker i dag får ofte skyld for, at vi ikke er vedholdende nok, men er lette at friste til noget andet end det, vi er i gang med i øjeblikket. Og der er jo den sandhed i det, at vi har fået mange flere muligheder for at skifte: Radioen har mange kanaler, det samme har TV, og hvis ikke nogen af dem kan opfylde vore ønsker, så har vi apparatur, så vi kan sætte vores foretrukne musik eller film i stedet.

Mulighederne er mange, og vi ved med sikkerhed, at de bliver endnu flere, som tiden går. Vi må derfor lære at leve med, at sådan er det bare og så lære at begå os bedst muligt sammen med alle mulighederne.

Er man bare over 30, kan man undre sig over en udvikling, der har haft en helt utrolig fart på, og det kan være svært for unge i dag at forstå, at mange af de tekniske selvfølgheder, de i dag bruger hver eneste dag, ikke engang var opfundet på bedsteforældrenes tid. Og som bedsteforældre er det lidt foruroligende at gå rundt på et museum og se, at mange af tingene brugte man selv i sin ungdom.

Men selv om der er sket fantastiske ting i den tekniske udvikling, så er de ting, som virkelig betyder noget for os, ikke nær så forandret – ja, måske endda mindre, end vi tror. Og nu nærmer vi os hastigt den årlige højtid, som nok de fleste mennesker mest ønsker bevaret, sådan som den var engang.

Og engang har noget med barndommen at gøre.

Vil forældre ændre noget, der har med julen at gøre, så lyder der protester fra børnene. Den oplevelse, vi som børn havde af julen, den vil vi gerne fastholde, selv om det ikke helt kan lade sig gøre. Og det kan det ikke alene af den grund, at strømmen af gaver flyder mere rigeligt end dengang.

Men juletraditionerne kan man holde fast i: Forberedelserne, maden, sangene og salmerne, træets pynt, hver familie har sine egne traditioner og holder fast ved dem år efter år.

Og mon ikke de fleste mennesker husker enkelte juleaftener bedre end andre i den lange række af højtider, de har oplevet. Små ting kan gøre en stor forskel og gøre, at netop denne aften fæstnes i hukommelsen og dukker op mange år senere.

Sådan er det i hvert fald for mig. Jeg husker specielt to juleaftener – men af helt forskellige årsager.

Barnets jul

Den ene er en juleaften engang sidst i 30'erne – jeg har nok været tre eller fire år. Jeg husker ikke så meget om selve optakten, men vi var på besøg hos min farmor på Moesagergaard i Staby. Hvordan vi kom der, husker jeg ikke, men det har sikkert været med privatbane fra Spjald til



Brejninggaard. Billedet er fra vinteren 1946-47.

Ringkøbing – jo, det kunne man dengang – og derefter videre med DSB til Ulfborg. Det sidste stykke sikkert med hestevogn eller »lillebil« – som den tids taxa blev kaldt.

Ellers husker jeg ikke meget om optakten til juleaften. Der var travlhed overalt, stuen var smykket, og træet stod klart til aftenen. Men det jeg husker helt tydeligt, det er min julegave. Gavestørrelsen var selvsagt meget mindre end i dag, men gjorde bestemt ikke mindre lykke.

Og min gave var: et kladdehefte og en æske Viking farveblyanter med seks forskellige farver. Jeg husker det som noget helt fantastisk – og det gjorde ikke noget skår i glæden, at min storebror fik en æske med 12 farver. Resten af den aften lå jeg på gulvet med min nyerhvervede skat, og hvad de andre lavede, interesserede mig ikke. Men gavens betydning for mig gjorde,

at denne juleaften har lejret sig i min hukommelse for altid.

Brejninggaard beslaglagt

En anden juleaften, jeg særligt husker, er julen 1944 – sammen med 340 tyske soldater.

Brejninggaard blev oprettet som efterskole i 1942 og havde to almindelige elevhold, inden besættelsen blev mærkbar hos os – nemlig fem måneders vinterskole for drenge fra november 1942 og fem måneders sommerskole for piger fra maj 1943 – sådan som alle efterskoler havde det dengang.

Men vinterskolen 1943-44 var kun lige kommet godt i gang, da tyskerne beslaglagde Staby Efterskole, og alle elever derfra blev sendt hjem. De, der ønskede det, fik så tilbud om at gennemføre skoleopholdet på Brejninggaard, og det betød, at 44 drenge

flyttede hertil, og det samlede elevtal kom op på 104 elever.

Det kunne kun lykkes ved hjælp fra gode naboer – og en fælles vilje hos både elever, lærere og forældre til at få tingene til at fungere. Men ofte giver modstand ude fra et endnu større sammenhold.

Vinteren forløb udmærket, selv om der selvfølgelig var trængsel overalt, og også sommerskolen 1944 blev gennemført – eller næsten. For den 25. september – tre dage før forældrene var inviteret til afslutningsfest – kom nogle tyske officerer og meddelte, at om tre dage skulle skolen være ryddet for alt, og alle skulle være ude.

Der blev ikke nogen afslutning sammen med forældrene den sommer – pigerne havde ellers gjort alt klart til dagen – gjort hele skolen ren, ferniseret gulve, pudset vinduer og meget andet. Men få dage efter rykkede 340 tyske soldater ind på Brejninggaard. Først kom et arbejdshold marcherende med koste og spande for at gøre rent – det kunne de spare sig – skolen var så fin som ny.

Fra flere sider – bl.a. fra amtmand Karberg i Ringkøbing og fra andre skolefolk – blev mine forældre opfordret til at blive boende på Brejninggaard, selv om det betød, at det blev sammen med tyskerne. Kun på den måde kunne der holdes lidt øje med, hvad der skete med bygninger og andet både ude og inde.

Tyskerne havde – gennem den »rigsbeholdsmægtigede Werner Best's« stedfortræder i Silkeborg – inden Brejninggaard blev beslaglagt – lovet at tage særligt hensyn til de fredede bygninger, specielt terracottafrisen på østfløjen, så det skulle de holdes fast på. Og det kunne man bedst ved at være der og regelmæssigt gå en runde på »slottet«, som tyskerne kaldte det. Jeg

har mange gange været med min far på en inspektionsrunde gennem hele skolen. Og der blev gjort honnør, når »rektor« kom på inspektion. På værelserne boede der ni mand, og gymnastiksalen var som en lille by med tre-etagers køjesenge i rækker med hovedgader og sidegader og ikke megen plads levnet til at bevæge sig på.

Gennem de måneder, skolen var beslaglagt, opstod der mange situationer, hvor der skulle skældes ud, enten over gulve, der blev brækket op, for at der kunne fyres med brædderne, en skorsten, der blev hugget hul i til endnu en kakkellov, eller fasaner, der blev skudt og serveret for officererne i messen. Derfor brugte far ofte ægpakker Knudsen fra Spjald som tolk, når det kneb med sproget, og var der noget særlig galt, blev der ringet til den tyske overkommando i Silkeborg – det nuværende kunstmuseum Silkeborg Bad. Det gav altid en reprimande til de tyske officerer, som havde forbrudt sig. Så fra øverste sted levede man op til det, der var blevet lovet, men det kneb mere for de officerer, der boede på Brejninggaard.

De 340 soldater måtte hver dag stille op til parade i gården. Officererne stod i porten og de menige i flere rækker langs de tre sider, så de formede et stort U. Her fik de deres ordrer og havde geværeksercits og andet.

Men efter morgenappellen marcherede de ud på øvelse i omegnen i mindre grupper på en 20-30 mand – og altid syngende. Selv om de var »fjenden«, så måtte man indrømme, at syngede det kunne de. Der var rigtig mange dygtige sangere, som sang kraftigt igennem.

Ikke mindst juleaften 1944.

Tyskernes jul

Tyskerne havde ønsket at få min mors klaver ned i gården juleaften. Det fik de ikke lov til, men mine forældre lovede – som et kompromis – at klaveret kunne flyttes ud i trappeopgangen, som havde vindue ud til gården lige over porten.

Jeg husker ikke, om der var nogen særlig julemiddag for soldaterne den juleaften – det har der sikkert været. Når der skulle spises, passerede alle soldaterne forbi en stor madkanon i det sydøstre hjørne. Her fik de – i deres medbragte spisegrej – suppe, kød eller andet. Kartoflerne husker jeg, at mange af dem tog med i deres hue.

Oppe i lejligheden fik vi vores julemiddag i fred – og sådan, som den plejede at være. Og så blev der gjort klar til at gå omkring træet og synge de kendte julesalmer.

Men først skulle tyskerne låne klaveret. Der kom fire soldater op og bar klaveret ud til vinduet, og derefter kom der en pianist og en helt ung soldat op til os. Soldaterne nede i gården sang nogle julesalmer – det lød meget kraftigt mellem de gamle mure med 340 mandsstemmer – og der blev sagt en masse, som jeg ikke forstod noget af, men så skulle klaveret i brug. Pianisten satte sig til klaveret, og den unge soldat – han var ikke mere end 17-18 år – skulle synge. Og han sang helt fantastisk – han må have været med i et drengekor derhjemme – måske i Wienersängerknaben – inden han blev soldat. Der blev meget stille nede i gården, mens han sang – for alle var betaget af, så smukt det lød. Til daglig var knægten en af dem, der ofte blev drillet, en gang imellem også ondsksfuldt, men nu lyttede de til ham.

Da han var færdig, sang alle 340 endnu en fællessang, og jeg husker endnu ty-

deligt, hvor benøvet jeg blev, da de stemte i – *de sang jo en dansk julesalme*. Flot, at de til lejligheden allerede havde lært en dansk julesang udenad.

Det var en overraskelse – som 10-årig vidste jeg jo ikke, at salmen oprindelig blev skrevet på tysk: »Stille Nacht, Heilige Nacht«, og at den blev nydigtet til den mest brugte danske julesalme af dem alle: »Glade jul, dejlige jul« i 1850 af B.S. Ingemann.

Men overraskelsen betød, at jeg måtte finde ud af mere om den salme, som både var dansk og tysk og, skulle det vise sig, også blev sunget på en lang række andre sprog.

Melodien stammer helt tilbage fra 1818 og er skrevet af Franz Gruber. Hans barndom var præget af fattigdom, og faderen, der var væver, syntes ikke om, at knægten interesserede sig så meget for musik. Han skulle i stedet hver dag sidde ved vævestolen, men om aftenen sneg han sig over til landsbyens lærer, og her fik han hemmelig undervisning. Han satte en række træklodder op på sit værelse, og her kunne han så i stilhed lade fingrene løbe hen over tangenterne og på den måde øve sig.

Læreren var også organist i kirken, men blev syg, så ved højmessen tog drengen mod til sig og løb op og spillede på orglet. Nu blev selv faderen duperet, og han købte et instrument til ham. Og drengen fik musikundervisning og blev lærer og sad en dag selv som lærer og organist i Oberndorf, nord for Salzburg.

Og så fortæller hans søn langt senere: Den 24. december 1818 fik Gruber et lille digt fra præsten i byen og blev bedt om at skrive en melodi for to solostemmer med kor- og guitarledsagelse. Samme eftermiddag afleverede Gruber sin lille melodi, som blev spillet i kirken samme aften.



Kilius med sangkoret.

En af Grubers oldebørn fortæller 100 år senere – i 1917 under 1. verdenskrig – at den blev sunget sammen af soldaterne på begge sider af fronten – på flere forskellige sprog. Da var den kendt over hele Europa.

Nu blev den altså sunget på originalsproget i gården på Brejninggaard – ganske vist langt fra fronten, men alligevel af soldater. Men de blev sendt til fronten, oven i købet til den front, de mest af alt frygtede – østfronten i Rusland. De 340 mand blev i januar 1945 sendt til østfronten, og det siges, at kun 17 mand vendte tilbage.

En af dem vendte tilbage til Brejninggaard – han hed Kilius.

Pastor Kilius

Mens han var her sammen med alle de andre, havde han lånt bøger af min far, bl.a. Kaj Munks prædikener. Han var selv præst – og det førte til flere fortrolige samtaler.

De 340 mand blev herfra forflyttet til Mariager, men en tid efter – mens der boede flygtninge her – og kun en 20-30 soldater – stod der en dag en mand nede i porten hos vagtposterne med en mappe på cyklen. Da far kom forbi, kaldte manden på ham. Han kom så med ind, og først nu blev han genkendt. Han rystede over hele kroppen, men fortalte så, at de var blevet sendt til fronten i Rusland, hvor de fleste var døde og resten taget til fange. Han var sammen med to andre forinden sendt tilbage til Danmark for at hamstre varer.

De havde delt landet imellem sig, så han skulle rejse til øerne, men i stedet tog han direkte op til Mariager, hvor han hos modstandsbevægelsen brændte sin uniform, og hvad han ellers havde, der kunne identificere ham.

Han var nu aktiv sammen med modstandsfolkene der, men efter en tid turde

de ikke have ham længere. Så gik han fra Mariager til Holstebro, hvor han var en tid og deltog i sabotageaktioner ved Aulum. Derfra vandrede han fra Holstebro til Herning. Her byttede han sig til nyt tøj for sit lommeur og returnerede det andet tøj til Mariager. Derefter gik han til Videbæk, hvor han boede en uges tid hos modstandsfolkene.

Kilius, som han hed, troede ikke, der var flere soldater tilbage på Brejninggaard og kom derfor hertil en aften. Han blev så taget med på en rundtur på skolen for at se, om der skulle være nogen, der kendte ham. Det var der ikke, men han var ikke stolt over turen.

Tyskerne fik at vide, at han var på rekreation, og at han talte udmærket tysk. Han boede hos os resten af krigen og helt

hen i juni måned 1945. Så blev han kaldt til København og fik at vide, at han skulle tilbage til Tyskland for at hjælpe til med organisationen af de mange flygtninge. Indtil da underviste han sommerpigerne på Brejninggaard i sang og gav klaverundervisning.

Han var et meget tiltalende og elskværdigt menneske, som vi bevarede forbindelsen med nogle år. Ved et tilfælde kom vi for nogle år siden i forbindelse med hans enke, som vi har besøgt i Baden-Baden.

Men Kilius var altså også en af dem, der sang »Stille Nacht – Heilige Nacht« den juleaften. Og jeg ser stadig hele sceneriet fra juleaften 1944 for mig, hver gang vi synger »Glade jul«, og den hører vist enhver dansk jul til.



Asger Gynther Nielsen.
Født 1934 i Vesterbæk,
Brejning sogn.
Forstander på Brejninggaard Efterskole
1965-1998.
Brejninggaardvej 7, 6971 Spjald.

B&O under besættelsen 1940-45

Af Helle Nissen Gregersen

»Og pludselig så blev det lyst – det blev mere lyst end den lyseste sommerdag. Et øjeblik efter lød der et brag uden sidestykke.« Således beskriver Edith Makholm – dengang Moustsen Nielsen – natten i 1945, hvor B&O i Struer blev sprængt i luften. Hun var allerede vågen og på vej til sit arbejde hos DSB den nat. Lige da sprængningen fandt sted, mødte hun overportør Kresten Thomsen på vej hjem ad Jyllandsgade, og de to klamrede sig til hinanden, da braget lød. Efterfølgende skyndte hun sig ned til sit arbejde på banen. Besættelsen var en tid, hvor man ikke ønskede at blive set på gaden, når der var fare på færde. Edith blev hurtigt klar over, at de voldsomme begivenheder måtte være ved B&O. Det var jo ikke

ved banen, som hun var halvvejs nede ved. Jernbanesporene var ellers et yndet mål for modstandsbevægelsen i tiden. Nej, B&O stod for skud, og at det var tyskerne, der stod bag – det herskede der ikke megen tvivl om blandt struerboerne.

Det var B&O, der var blevet sprængt i luften den 14. januar 1945 af besættelsesmagtens håndlangere. Natten blev kulminationen på B&O's besættelsehistorie. Jeg begynder med enden, fordi sprængningen repræsenterer kulminationen på de fem år i B&O's historie. Alle begivenheder før den nat tegner en linje hen mod sprængningen, som en mulig – måske uundgåelig? – afslutning på fem års modvilje mod den tyske besættelse af Danmark: B&O opretholdt sit danske marked under hele besættelsen og afslog flere invitationer til værnemageri. Denne holdning havde konsekvenser for produktionen, som skulle klare sig med de knappe resurser, der var, og derfor kom varemangel til at præge produktionen i besættelsens sidste år. Holdningen til værnemagten afspejlede sig også tydeligt i markedsføringen, hvor der ikke blev forspildt en chance for at vejre med Dannebrog. Endelig var der også en direkte og aktiv modstand på B&O. Mange ansatte tog del i modstandskampen – og både ledelsen og arbejderne havde en del illegalt natarbejde, der skulle passes efter fyraften på



*B&O's hovedbygning efter sprængningen. Rammen fra hoveddøren står stadig, og foran er opryddningsarbejdet allerede i gang.
(Foto: Struer Lokalthistorisk Arkiv).*

B&O. Således kan B&O's besættelsehistorie beskrives på få linjer. Artiklen vil uddybe historien og bidrage med nye perspektiver samt en gengivelse af tre centrale vidneberetninger fra natten, hvor fabrikken blev sprængt i luften.

B&O i det besatte Danmark

B&O's besættelsehistorie rummer mange af de aspekter, som gør besættelsen til en særlig epoke i danmarkshistorien, hvor landet stod over for nye udfordringer, som ændrede vilkårene for borgerne. Danskerne levede ikke længere i et frit land, og det kunne mærkes i hverdagen: Rationeringsmærkerne gjorde sit indtog, der skulle mørklægges, og den frie bevægelighed blev indskrænket med forskellige udgangs- og kørselsforbud. Samtidig blev der lagt bånd på medierne, så nyhedsstrømmen blev uigennemskuelig og svær at følge med i. Når nyhedsudsendelser skulle gennem tysk censur, var der ingen garanti for, at man i den anden ende fik nyheder, der gav et sandfærdigt billede af situationen under krigen. De politiske holdninger, som ikke behagede den tyske besættelsesmagt, måtte søge væk fra offentligheden og skjules eller formidles via illegale kanaler. Mange illegale blade var i omløb, og om aftenen kunne der høres britisk radio bag de nedrullede mørklægningsgardiner.

For B&O og andre virksomheder var det nogle af de samme indskrænkninger, som gjorde sig gældende under besættelsen. Vareknapheden, som førte til rationeringsmærker for borgerne, førte til produktionsomlægninger i erhvervslivet. Resurse manglen stillede også virksomhederne over for det belastende spørgsmål: værne-mageri eller ej? For B&O blev svaret nej, men mange andre var nødsaget til at ar-

bejde for besættelsesmagten som alternativ til lukning. Censureringen af den offentlige sfære betød, at man skulle manøvrere rundt om kontrollen, men også – som B&O gjorde – at man kunne udnytte den modvilje, der opstod i befolkningen mod den tyske overmagt. Markedsføringen kunne med fordel sende de signaler, som ganske tydeligt gik igennem hos modtageren, men som ikke rigtigt kunne opsnappes af censur. Illegale aktiviteter var B&O også påvirket af gennem de mange ansatte, som var aktive i modstandsbevægelsen.

Alt i alt kommer man vidt omkring i besættelsens mange aspekter blot ved at undersøge B&O's virke i perioden 1940-45. Jeg vil i det følgende komme ind på B&O's produktion, markedsføring, modstand mod tyskerne og endelig sprængningen som kulminationen på det hele.

Produktion – nød lærer nøgen kvinde at spinde

For alle B&O's funktionærer blev besættelsen 1940 et dobbeltslag. Ikke nok med, at Danmark var blevet besat, deres arbejdsplads kvitterede også med en fyreseddel. Tiderne var usikre, og ingen vidste rigtigt, hvad man kunne forvente af den nye situation. Heldigvis var fyringerne et udtryk for netop denne usikkerhed i en pludselig krise, og kort efter blev fyringerne trukket tilbage. Besættelsen kom dog ikke helt bag på B&O's to direktører. Svend Olufsen og Peter Bang havde været forudsigende nok til at hjemkøbe rigeligt med radiorør, bakelit og andet, da urolighederne begyndte i verden. De var klar over, at Danmark kunne blive involveret, og at det derfor var bedst at ruste sig mod krigen.

I forhandlerbladet *B&O Nyt*, april 1942,



»Nød lærer nogen kvinde at spinde«. *B&O Nyt*, april 1942.
(Foto: Struer Lokalhistorisk Arkiv).

er der på første side afbildet en nøgen kvinde ved en rok: »Nød lærer nogen kvinde at spinde«, lyder ordene dertil. Det gamle ordsprog beskriver godt den situation, som B&O's produktion stod i under besættelsen, og firmaet var meget bevidst om sin situation. I *B&O Nyt* var budskabet til forhandlerne, at man måtte se optimistisk på tingene og få det bedste ud af situationen – i den svære tid kunne det ikke nytte blot at bukke under og give op.

B&O's eget værn blev at kaste sig ud i nytænkning af produkter. For selv om der var indkøbt ekstra materiale før besættelsen, var der ikke nok til at holde produktionen i gang med den almindelige ra-

dioproduktion. Allerede i besættelsens første år var der bekymringer over leveringen af radiatorer og kobbertråd, som radioproduktionen ikke kunne være foruden. Stigende materialepriser og lønninger var også nogle af krigens konsekvenser, som B&O var udfordret af allerede fra krigens begyndelse.

I 1942-43 kommer der gang i nytænkningen hos firmaet. Den automatiske pladespiller, barbermaskinen og en hånddynamo var på tale. Ingen af produkterne behøvede de kritiske radiodels, men det var imidlertid kun pladespilleren, der kom i produktion under besættelsen. Modsat tidligere pladespillere kunne denne skifte automatisk mellem forskellige plader, så man ikke selv skulle vende og skifte pladerne på grammfonen. Hånddynamolygten blev ved tanken – den har i hvert fald ikke efterladt sig yderligere spor i historien om B&O under besættelsen. Idéen til barbermaskinen blev derimod realiseret kort tid efter befrielsen. Barbermaskinen havde været i støbeskeen hos B&O siden midt under besættelsen, men det var først efter en rejse til USA, at idéen tog form. Svend Olufsen havde en amerikansk Remington Shaver med i kufferten, da han vendte hjem fra sin rejse. I 1947 lancerede B&O den første af tre barbermaskiner – Sh 4, der senere blev efterfulgt af Sh 7 og Sh 510.

Ud over de nye produktsatsninger blev der også taget hensyn til de ændrede vilkår for køberne, og radioerne blev tilpasset tiderne. Der blev på nogle af modellerne fra krigens tid konstrueret en spareknap, så radioerne brugte mindre strøm, når de ikke skulle spille højt. Resurserne var knappe i de danske hjem, så besparelser på elregningen var velkomne.

Det var ikke kun firmaets overlevelse og brød på bordet, der gjorde den stadige produktion presserende. Fra midten af besættelsen begyndte tyskerne at komme med invitationer til arbejde for dem. Det var imidlertid ikke en invitation, som man frit kunne afslå som producent. Hos B&O sørgede man for at holde sig i gang, og muligheden for at afslå værnemageri kan have været en væsentlig bevæggrund. For at holde produktionen oppe blev radioerne samlet, så kun de manglende radiatorer ikke var monteret. På den måde var der arbejde til længere tid, selv om produkterne ikke blev færdige. Der var som nævnt også nye produkter i produktionen, og endelig blev B&O nødt til at fyre ansatte i løbet af besættelsen, da der var for mange hænder om den svingende arbejdsbyrde. Alle tiltagene var med til at sikre B&O's overlevelse under besættelsen.

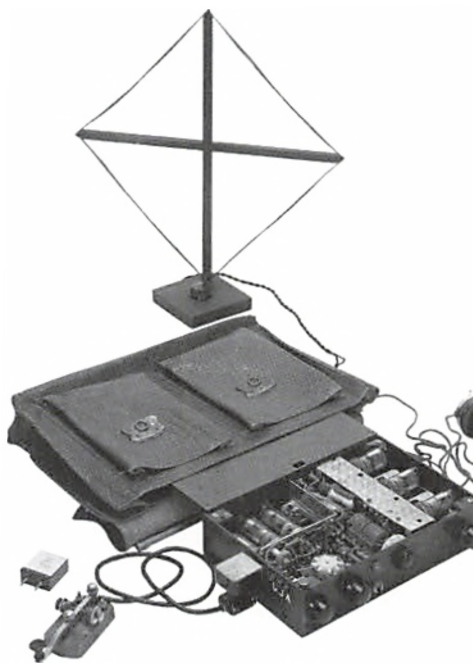
Flere gange takkede B&O nej til tyskerne, når de kom for at bejle til firmaet. Ved befrielsen kunne B&O bryste sig af ikke at have arbejdet for tyskerne, og Svend Olufsen udtalte til Morgen Bladet den 9. juni 1945: »Man blev ikke tvunget til at værnemage.« Tværtimod må man sige for B&O's tilfælde, hvor det var besættelsesmagtens modstandere, der benyttede B&O's resurser under besættelsen.

Den illegale produktion

Det var ikke kun den almindelige produktion, der var påvirket af besættelsestiden. Under besættelsen var der også en illegal produktion fra B&O's ansatte, der ikke direkte kom fra B&O, men som havde rod i eller tilknytning til firmaet. B&O har gennem tiden været bemanded af entusiastiske radioteknikere og ingeniører, der brænder for arbejdet med radioerne. Under

besættelsen blev denne passion ført videre i modstandskampen, som mange ansatte fra B&O var del af. Radioen fik en central rolle under besættelsens modstand mod tyskerne, og den blev den primære kilde til de informationer, der skulle sniges forbi den tyske censur. Både i de almindelige hjem, hvor den britiske radio kørte om aftenen, og når modstandsmændene skulle i felten, var radioen essentiel. Derfor var det en oplagt mulighed, at »radionørerne« fra B&O blev brugt i det illegale radioarbejde. Der findes tre helt konkrete eksempler, hvor B&O's ansatte tog deres faglige færdigheder med over i modstandskampen.

Den mest kendte konstruktion er chefingeniør Lorens Duus Hansens »telefon-



»Telefonbogen«, som chefingeniør Duus Hansen konstruerede for den illegale radiotjeneste. (Foto: Struer Lokalhistorisk Arkiv).

bog«. Lorens Duus Hansen var chefingeniør på B&O's københavnerkontor, hvor han arbejdede tæt sammen med direktør Svend Olufsen. Under besættelsen gik han tidligt ind i modstandskampen og arbejdede her sideløbende med sit arbejde hos B&O. I modstandsbevægelsen var Duus Hansen øverste leder af den danske radiotjeneste, der stod for radiokontakten til England. Radiooperatørerne i Danmark havde brug for udstyr, der hurtigt kunne pakkes ned og transporteres diskret væk fra sendestedet. Besættelsesmagten havde pejlevogne ude, der forsøgte at opsnappe signalerne, så den illegale radiokommunikation kunne stoppes. England smed sendere ned sammen med våbensendingerne, men radioerne var klodsede og ikke bygget til de danske forhold, hvor mobilitet var en afgørende faktor. Duus Hansens satte sig derfor for at konstruere en radiosender, der var bygget specielt til de danske radiooperatører. Resultatet var »Telefonbogen«, der fik sit navn, fordi den havde samme størrelse, som en københavnsk telefonbog dengang. »Telefonbogen« kunne være i en dokumentmappe, og den vejede heller ikke lige så meget som de store britiske sendere. Derfor kunne den diskret transporteres fra sted til sted. I øvrigt var de britiske sendere lavet til vekselstrøm, og i de danske byområder, hvor der var jævnstrøm, var der derfor problemer med at sende. Duus Hansen lavede »telefonbogen« til universaldrift, så den både kunne sende på veksel- og jævnstrøm. Der blev bygget omkring 70 »telefonbøger« til modstandsbevægelsen i Danmark.

Den anden illegale produktion var ikke på samme måde et produkt, hvor ansatte tog deres evner med over i modstands-

kampen. Det er snarere det omvendte. Også her var det Duus Hansen, der var på spil, men denne gang var det et produkt fra modstandskampen, der efter besættelsen fandt vej til B&O's produktion. Beocord – B&O's første trådoptager – har sin oprindelse i modstandskampen, hvor et lignende apparat blev brugt til højhastigheds-transmissioner til England. Tyskernes pejlingsudstyr blev i løbet af besættelsen stadig bedre til at opsnappe signalerne fra illegale transmissioner. For at undgå de tyske pejlinger blev det derfor nødvendigt at kunne sende beskederne hurtigt. Højhastighedstransmissionerne blev indspillet ved almindelig hastighed, men sendt hurtigere, så de ikke kunne nå at blive pejlet. Ved modtagelsen blev beskeden igen sat ned i hastighed, så den ved afspilning kunne forstås. I England havde de udstyret til sendingerne, men i Danmark manglede det. Derfor blev Duus Hansen af SOE-kommandør Ralph Hollingworth sat på opgaven. Han skulle skaffe udstyr og sætte sendingerne på. Det siges, at udstyret blev skaffet fra Officerskolen på Frederiksberg Slot. Her blev lavet et på forhånd aftalt »indbrud«, så ingen kunne anklages for at have støttet modstandsbevægelsen. 8 dage senere kunne udstyret sættes op, og første højhastighedstransmission til England blev sendt af sted. Efter befrielsen blev Duus Hansen sendt til USA af Svend Olufsen for at opnå en aftale om licensproduktion af trådoptagerne på B&O. Det første produkt blev Beocord 84 U, der havde sit navn efter B&O – *Beo* og det engelske ord for tråd – *cord*.

Endelig blev der også i den lokale modstandskamp på Struerregnen konstrueret en radio af en B&O-ansat. Denne gang ikke af Duus Hansen, men af radiotek-

4. April
POLITIKEN



„Nun spricht der Führer“ - Heil, - Heil - - - en Stemmes Brølen -
DEUTSCHLANDSENDERI

RADIODENS VIDUNDER — oplev det i Deres egen Stue — lyt til Europas Stemmel Seir den sigteste Hvisken — de svageste Nuancer — et Pappers Rulles i en skælvende Haand — en Speakers undertrykte Hosten — ja, netop alle Detaljerne, som gør Udsendelsen helt komplet, puster det levende Liv i Tone, Sang og Tale kommer til Dem, uafstøttet, vidunderligt klart og ægte — via en B. & O. Modtager.

Selektivitet — Klængeligheden — Teknikens sidste Finesser og Fremskridt giver — og har fra Radiosens første Dage givet — B. & O. Særpræget frem for alle andre!



BANG & OLUFSEN A/S
STROER — TELEFON 111 11 11
ROSENHAYN — JERNBANGSGADE 4
TELEFONER CENTRAL 2072 — 2081



Fred!

Dette lille Ord, der har saa uendelig stor Betydning for hele Menneskeheden, er nu — efter Aars Afveje — blevet den lykkelige Realitet, som vi alle inderligt har set os til. Vi håber den kommende Tid og læber paa en lykkelig for vores Land og Folk.

Alle gode Kræfter forenes nu i den fælles Opgave... at skabe menneske Tilfreds i Danmark. Vi er ogsaa bundet i Kristnes tunge Aar, men Produktionen delvis maatte hvide, har vore Ingeniører gjort mange nye Opfindelser, forstærket Forbedringer og forbedret Fabrikationens Igangsaetning.

Kampen skulde heller ikke paa sporene hen over os Virkelighed. Men hvad der blev meningsløst udslagt vil blot genopstaa endnu større, mindre ledere, for sandig Fremgang har altid været B. & O's Motto. Svært vil den danske Kvittering — B. & O. — igen ogsaa paa Radiosenderens Hylde og gaa ud til et frit Danmarks Lyset, der igen maa sige hvad de vil — og lytte — uden Hensyn...

BANG & OLUFSEN A/S

STRUER * KØBENHAVN * ODENSE

De to annoncer fra B&O er trykt i Politiken med ti års mellemrum.
(Foto: Struer Lokalhistorisk Arkiv).

nikeren Helge Randsbæk. Randsbæk var bosat i Struer, og han var del af en modtagergruppe, der modtog våben ved Havris Hede. Der var mange våbenedkastninger i Jylland under besættelsen, og modstandsbevægelsen i Struer var tilknyttet modtagerpladserne i området nær Vinderup. Randsbæk skulle sammen med flere af sine kollegaer fra B&O af sted om natten, når en bestemt hilsen lød over radioen fra England. På opfordring af den jyske nedkastningschef Toldstrup konstruerede Randsbæk en lommeradio, der kunne tages med på farten, så man altid kunne tænde for BBC. Med lommeradioen var medlemmerne af modtagergrupperne ikke bundet til familiens radio hjemme i stuen, når de skulle lytte efter særmeldinger. Radioen var konstrueret, så den lignede en

lommelygte og ikke vakte opsigt. »Telefonbogen« fik stor betydning for modstandsarbejdet på nationalt plan, men Randsbæks lommeradio nåede desværre ikke at blive brugt meget i den lokale modstand. Da B&O sprang i luften i januar 1945, gik størstedelen af de omkring 15 lommeradioer til, da det var her, de var blevet til.

Markedsføring – piger og politik

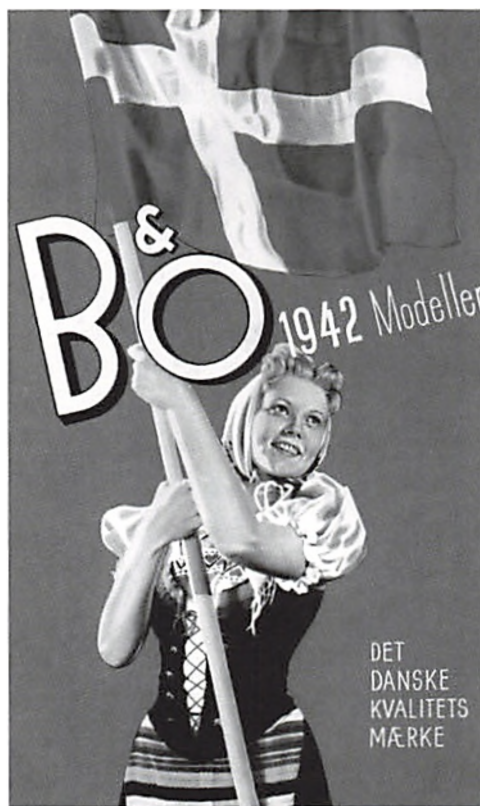
B&O var i 30'erne og 40'erne ikke bange for at bruge den aktuelle politiske situation til at sælge radioer, og deres annoncer var ofte mere eller mindre direkte kommentarer til tidens tilstand. Dette var også tilfældet i henholdsvis 1935 og 1945, hvor B&O satte annoncer i Politiken, som trak på de politiske tilstande i tiderne.

Før krigen havde B&O en annonceserie over temaet: »Hør denne store stemme.« I Politiken 4. april 1935 bragte de i den forbindelse den her afbildede annonce med Hitler: »Europas stemme«. Annoncen viser, hvordan B&O har brugt den aktuelle politiske situation i sin markedsføring. I 1935 havde man næppe nogen anelse om, hvad Hitlers magtovertagelse ville føre til. Han blev sandsynligvis brugt som »Europas stemme« på grund af sine retoriske evner som taler og på grund af sit kendte ansigt. Hitlers position som fører og rigskansler blev i vid udstrækning undervurderet i samtiden – også af B&O. Det er vigtigt at have bagklogskabens klare lys for øje, når man ser en annonce som denne. Men den viser tydeligt, at man på B&O ikke var bange for at bruge politiske aktører i sin annoncering.

10 år senere – den 8. maj 1945 – bragte B&O i samme avis en fredsannonce. Med en hvid due annoncerede de, at »snart vil den danske Kvalitetsradio – B&O – igen staa paa Radiobandlerens Hylde og gaa ud til et frit Danmarks Lyttere...«. Fredsannoncer blev brugt af mange efter befrielsen, og flere firmaer brugte lejligheden til at sende en hilsen til sine købere. Alene den 8. maj var der 10 annoncer af samme slags i Politiken. B&O's fredsannonce brugte på samme måde som annoncen fra 1935 politik i markedsføringsøjemed. Det var altså umiddelbart de samme tanker, der ligger bag de to artikler, selv om de for os i dag står i skarp kontrast til hinanden. Forskellen mellem dem er, at fredsannoncen blev bragt i kølvandet på en besættelse, hvor B&O havde haft forringede vilkår i en årrække, og hvor fabrikken til sidst blev sprængt i luften af tyskerne. Modviljen mod besættelsesmagten har hos B&O væ-

ret stor, især hen mod besættelsens afslutning.

De to annoncer repræsenterer to forskellige brug af den aktuelle situation. Annoncen fra 1935 blev næppe bragt for at billige Hitlers senere – eller samtidige – politik, men fordi han var et kendt ansigt med talegaverne i orden. Derimod har der nok ligget en mere oprigtig tanke bag fredsannoncen, som peger tilbage på de strabadser, firmaet selv har haft under besættelsen. Markedsføringen blev således et



På B&O's plakat fra 1941 er det tydeligt, at markedsføringen skulle appellere til de nationale følelser, der hviler i en besat befolkning. (Foto: Struer Lokalhistorisk Arkiv).

spørgsmål om politisk holdning, men når alt kommer til alt, så skulle radioerne også sælges. Hvor meget ideologi og hvor meget markedsføringsstrategi, der lå bag annoncerne, kan være svært at gisne om, men samme spørgsmål rejser sig, når man ser på de af B&O's annoncer, hvor holdningerne kom mere indirekte til udtryk.

Pigerne: De har fra begyndelsen fulgt med radioerne på B&O's annoncer, hvor søde smil skulle sælge produktet. B&O bragte i dagbladene mindre annoncer, som de ovenfor nævnte, der havde forskelligt blikfang – for eksempel politik. Når det kom til plakatomaterialet, var pigerne dog et dominerende og gennemgående tema. Brunetter, blondiner, med trutmund, i kjole, på standen, ved juletræet – der var en pige til enhver radio, der skulle sælges. Under besættelsen prydede pigerne stadig plakaterne, men nu i folkedragt og med vajende Dannebrog. Pigerne fik nu hjælp af et nationalt tema, når radioerne skulle over disken. Det nationale tema var allerede i 1930'erne slået igennem hos B&O med sloganet: *Det danske kvalitetsmærke*. Med lanceringen af firmaets 42-modeller – i slutningen af 1941 – fik den på alle tangenterne, så ingen kunne være i tvivl om B&O's sindelag. Til sine forhandlere skrev de i *B&O Nyt* november 1941:

»Den ranke, blonde danske Pige, med det bølgende rød-hvide Dannebrog, var det Mærke, hvorunder vi udsendte vores 1942 Modeller... fordi vi derigennem vilde give Udtryk for noget, som lød os paa Sinde at faa udtrykt: at B&O er dansk.«

At det nationale virkelig lå B&O på sinde er tydeligt, når man vender blikket mod deres besættelseshistorie, men hensynet til

salgstallene har ikke været en uvæsentlig faktor i markedsføringen. Igen afspejler holdningen sig i *B&O Nyt*. I en periode havde en vindueskonsulent fast spaltepads i bladet, så forhandlerne kunne få tips og vejledning til deres udstillinger af radioerne. I august 1942 skrev han i forbindelse med et forslag til rød-hvid dekoration i udstillingsvinduerne:

»Forstaar De den nationale Virkning, der umiddelbart appellerer til Publikums forstaaelse af, at B&O Radioen er et rent dansk Produkt?«

Den politiske og den nationale markedsføring skulle sælge radioer, men det udelukker ikke, at der har været holdning



Modstandsbevægelsens sjællandske nedkastningschef og SOE-leder Stig Jensen, Majoren, pryder forsiden af B&O Nyt, august 1941. (Foto: Struer Lokalhistorisk Arkiv).

bag. Det er som sagt svært at gisne om balancen mellem salgstal og ideologi, og de to har under besættelsen suppleret hinanden. At der var holdning bag fredsannoncen, bliver mere klart med et nærmere kig på modstanden på B&O.

Modstanden på B&O

Forsiden af *B&O Nyt* august 1941 er en god indikator for B&O's holdning til besættelsen – både når B&O betegner Peter Bang og Svend Olufsen og firmaet mere generelt. Det utrænede øje ser på forsiden blot én af B&O's mange piger – her på skødet af sin mand, der er dækket til med røde kys. Ser man nærmere på forsiden, løfter den sløret for den modvilje, der var mod tyskerne på B&O. Manden på billedet er den kendte modstandsmand Stig Jensen, der var nedkastningschef på Sjælland og højt rangeret i SOE. Stig Jensen var en bekendt af Svend Olufsen, og det var Olufsen, der introducerede ham for Duus Hansen. Svend Olufsen skabte også kontakt mellem Duus Hansen og Flemming Junker, ligeledes en vigtig skikkelse i den danske modstand. Denne *indirekte* modstand er kendetegnende for B&O, som blev en støtte for sine ansattes modstandskamp, men hvis to direktører aldrig selv fik mærkatet »frihedskæmper«.

Myter og gætterier gør sit indtog, når det kommer til de to direktørers rolle i modstanden. Peter Bang – manden, der ikke tog del i løjerne, men også manden, der bevidst kiggede den anden vej og gav sine medarbejdere mulighed for at drive illegalt arbejde sideløbende med arbejdet på B&O. Svend Olufsen – en *grå eminence* i modstandskampen, der sørgede for kontakterne, men også manden, hvis indsats i dag står hen i det uviste.

Makkerparrets rollefordeling er ofte beskrevet som aftalt spil. Bang skulle holde skansen i Struer. For fabrikkens sikkerhed skulle han ikke vide noget om de illegale aktiviteter. Olufsen var derimod klar over de ting, der foregik især på københavnerkontoret, og han støttede Duus Hansens aktiviteter både økonomisk og i øvrigt – der har nok ikke været meget arbejde at hente i en cheffingeniør, der også var øverste leder for den illegale danske radiotjeneste. Der er sparsomt med kilder til Bang og Olufsens aktiviteter under krigen, men de få, der er, peger i retningen af den her beskrevne konstellation. Dog beretter tidligere ansatte, der oplevede Peter Bang under krigen, om, at han var klar over de illegale aktiviteter, der omgav ham. Det var så at sige en meget aktiv »kiggen væk«, der foregik fra Struer-fabrikkens ledelse. Det er heller ikke tilfældigt, at jeg ovenfor har kaldt Svend Olufsen for modstandens *grå eminence*. Det er en titel, han har fået af flere, der kendte ham, der senere har undersøgt den personkreds, som han var del af. Direktørerne for B&O støttede på deres egen måde modstandskampen fra sidelinjen, og der herskede ikke megen tvivl om deres sindelag, når det kom til deres holdning til besættelsesmagten.

Medarbejderne er en historie for sig selv, og her har Duus Hansen allerede meldt sig på banen i denne artikel. I Struer spillede en række B&O-folk også centrale roller i den lokale modstand. Blandt andet var B&O's kontorchef Valdemar Hofman Laursen sektionsleder i Struer, og flere B&O-folk fungerede som delings- og gruppeførere i den lokale modstand. Den senere cheffingeniør Erik Rørbæk-Madsen havde en finger med i talrige projekter i den lokale modstand. Mange medarbejdere var



Modstandsbevægelsens 2. deling i Struer Sektionen. 7 af mændene er fra B&O, heriblandt delingsfører Arne Kruse Andersen. (Foto: Struer Lokalhistorisk Arkiv).

med i modtagerarbejde ved de britiske våbenedkastninger, i jernbanesabotage og i arbejdet med den lokale udgave af det illegale blad *Frit Danmark*.

Medarbejderne fra B&O drev ikke kun det illegale arbejde ved siden af deres arbejde på B&O. I flere tilfælde blev fabrikken indirekte involveret i aktiviteterne. De illegale produktioner er allerede beskrevet her i artiklen, men hertil kommer også andre områder, hvor medarbejderne trak på deres arbejdsplads. Randsbæks radioer, der gik til under sprængningen, var lavet af materiale fra B&O. Fabrikken var også »så venlig« uvidende at lægge reservedele til, når den lokale modstandsbevægelse skulle have repareret sit udstyr. I en periode blev den lokale udgave af *Frit Danmark* også

trykt på fabrikken. Svend Jensen fra B&O's laboratorium og Svend Andersen fra prøveværkstedet var involveret i bladets udgivelse. Der kan fortælles mange anekdoter fra modstandsfolkernes illegale aktiviteter, men det vil jeg undlade her og gå videre til sagens kerne – da B&O for alvor begynder at mærke trykket af besættelsen.

Besættelsens sidste tid – tingene spidser til hos B&O

I besættelsestidens sidste tid strammes nettet om B&O, og et sammenstød med tyskerne syntes efterhånden den eneste realistiske udgang på firmaets forhold til besættelsesmagten gennem de sidste år. I hele Danmark var der en kølig stemning mellem danskerne og besættelsesmagten.

Stemningen blev forværret med august-oprøret i 1943, der i sidste ende førte til samarbejdspolitikens sammenbrud. Nu var landet uden regering, og der var erklæret militær undtagelsestilstand. Modstandsbevægelsens sabotageaktiviteter var også tiltagende. Generelt var der en stigende modvilje mod tyskerne i befolkningen.

På B&O var modviljen efterhånden gensidig, og besættelsesmagten holdt et vågent øje med firmaet. På fabrikken i Struer havde tyskernes efterspørgsel efter arbejdskraft været forgæves. Fabrikken havde ellers efterhånden en alvorlig råvaremangel, der har gjort det svært at holde tyskerne fra dørene. Hertil kommer den stor illegale aktivitet, der fandt sted blandt fabrikkens medarbejdere, som sandsynligvis heller ikke har været helt fremmed for de lokale tyskere. Der har været en ulmende konflikt mellem de to parter, men det har nok været Duus Hansen, der blev dråben, der fik bægeret til at flyde over.

I begyndelsen af 1944 blev der på B&O's københavnskantor spurgt efter Duus Hansen, da en mand skulle have fat på *Napkin*.

Efterflg. måtte Duus Hansen gå under jorden, da hans tilknytning til modstandsbevægelsen dermed var afsløret. *Napkin* var Duus Hansens dæknavn i det illegale arbejde, og det var vigtigt, at ingen kendte til forbindelsen mellem de to navne. Kontakten mellem Duus Hansen og Olufsen blev ikke brudt, og Olufsen fortsatte sin støtte af Duus Hansens aktiviteter.

Konsekvensen af den fortsatte kontakt blev en razzia på københavnerkontoret. Gestapo raserede kontoret på jagt efter illegalt materiale og efter Duus Hansen. Ved besøget blev der fremsagt trusler om alvorlige konsekvenser, hvis ikke forbindelsen til Duus Hansen blev afbrudt. Konsekvenserne kom i det nye år 1945, hvor den optrappende konflikt nåede sit højdepunkt med sprængningen af fabrikken i Struer.

Sprængningen af B&O

Natten den 24. januar 1945 kom kulminationen på B&O's besættelseshistorie. De danske håndlangere i *Petergruppen* trængte ind på B&O's grund i Struer og placerede sprængstof nok til at jævne fabrikken med jorden. I spidsen for spræng-



B&O-fabrikken før og efter sprængningen. Bemærk vagtbuset og masten, som ses på begge billeder. (Foto: Struer Lokalhistorisk Arkiv).

ningen i Struer stod Kaj Henning Bothildsen Nielsen, der senere er blevet kaldt en af besættelsens største krigsforbrydere.

Sprængningen af B&O var en såkaldt schalburgtage: tysk terror, der blev udført som svar på modstandsbevægelsens sabotage og likvideringer. Navnet er en sammentrækning af *Schalburg* og *sabotage*. Schalburgkorpset var et tysk vagtværn i Danmark, som stod bag tysk terror her i landet. Begrebet *Schalburgtage* blev dog brugt bredere som betegnelse for al den tyske modterror under den danske besættelse. Ved sprængningen af B&O stod en af besættelsens værste terrorgrupper bag. *Petergruppen* var en gruppe af danske håndlangere, der stod i besættelsesmagtens tjeneste. De bekæmpede modstandsbevægelsen ved en række sprængninger og mord – kaldt *clearinger*, der var en del af den omfattende schalburgtage i besættelsens sidste tid. Sprængningerne og mordene ramte velkendte danskere og institutioner, da formålet var at vende stemningen i befolkningen mod modstandsbevægelsen. Både modstandsbevægelsen og befolkningen skulle se, at der var negative konsekvenser ved at gøre modstand. Det første offer for et clearingmord blev den kendte præst og forfatter Kaj Munk, der blev dræbt af netop Petergruppen.

Ved retsopgøret blev alle tre danskere, der havde været med til sprængningen af B&O, dømt til døden. Efterkrigstiden krævede sine skurke. Lederen Bothildsen Nielsen blev dømt på baggrund af 55 drab, 11 drabsforsøg, 84 sprængninger, 3 røverier samt 6 togattentater.

Hvorfor B&O blev sprængt i luften, er der ikke et entydigt svar på, men der er gode bud. Først og fremmest skulle sprængningen nok være en intern lære-

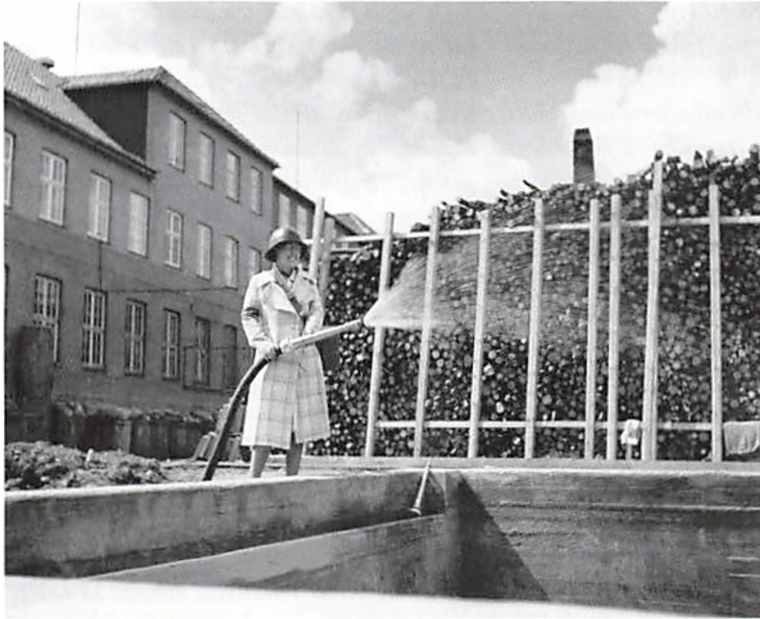
streg rettet mod firmaet og ikke et skræmmeksempel som andre clearinger. Razziaen på københavnerkontoret få måneder inden var et varsel om det kommende angreb mod B&O. Ud over Duus Hansens forbindelse til B&O kan den generelle fjendtlighed over for besættelsesmagten også have haft indflydelse. Det har givetvist været provokerende, at den danske radiofabrik ikke ville udføre værnemageri, og at samme fabrik husede en betydelig skare af modstandsfolk. Det kan være mange bække små, som endte i den voldsomme kulmination. Endelig er der en helt anden forklaring, hvis man leder efter svar i Højesteretstidende, hvor sagen mod Petergruppen er beskrevet. I sagen mod Petergruppen giver de anklagede svar på de i alt 281 punkter i den samlede anklage. De angiver clearing for jernbanesabotage som begrundelse for sprængningen af B&O. Svaret kan være et dække over den reelle årsag, men der fandt også meget jernbanesabotage sted ved Struer, hvor banen altid har haft en væsentlig rolle. Det rigtige svar på *hvorfor* ligger måske et sted mellem alle budene, men Duus Hansens relation til B&O vægter tungt, når razziaen tages i betragtning.

Schalburgtagenattens vidner

Jeg vil her lave et afbræk i artiklen og lade vidner til schalburgtage-natten berette om begivenhederne. Tre centrale skikkelser i



Kaj Henning Bothildsen Nielsen – en af de danske håndlangere, der stod bag sprængningen af B&O. (Foto: Struer Lokalhistorisk Arkiv).



*Kirsten Bang
i gang med
brandøvelse, 1944.
(Foto: Struer
Lokalhistorisk
Arkiv).*

historien om schalburgtage-natten har nedfældet deres oplevelser til natten den 14. januar 1945. Det drejer sig om Aksel Skovholm – en af de tilstedeværende nattevagter på fabrikken, Kaj Henning Bothildsen Nielsen – en af gerningsmændene bag schalburgtagen og Kirsten Bang – Peter Bangs kone, som boede med familien klods op ad fabrikken. Beretningerne er en unik mulighed for at dykke ned i fortiden og opleve en historisk begivenhed sammen med de tilstedeværende – her fra tre helt forskellige vinkler. Beretningerne er her bragt i uddrag.

Kirsten Bangs beretning er skrevet den 22. januar 1945 som et brev til bekymrede pårørende. Kaj Henning Bothildsen Niensens beretning blev nedfældet under retsopgøret. Aksel Skovholms beretning skiller sig ud, da den er en meget sen kilde, der er skrevet lang tid efter begivenhederne.

Den er først skrevet 40 år efter som kronik i Dagbladet i 1985.

Damerne først – vi begynder hos Kirsten Bang i familien Bangs hjem lørdag den 14. januar om aftenen:

Sidste Lørdag havde vi som sædvanlig haft en dejlig Dag. Frøken Herskind, som var gæst, og Lise Pelt boede her. Vi hørte Hørespil, spiste Knas og drak til. Jeg fik mit Lørdagsbad, og vi gik intetanende i Seng.

Aksel Skovholm begynder sin beretning på fabrikken:

Jeg var den ene af de tre, der natten mellem lørdag den 13. og søndag den 14. januar 1945 gik vagt på fabrikken. De to andre var lager-assistent Chr. Christensen, kaldet »Krænsen«, og lagerchef Vald. Nielsen, kaldet »Valde«.

Det var i den politiklose tid, og der var etableret fast vagt på fabrikken hver nat undtagen natten mellem lørdag-søndag. Denne nat blev

for nylig havde fundet Sted paa Svineslagteriet, der blev blot enkelte Maskiner ødelagte, maaske dette blev noget ligende. Aldrig i min vildeste Fantasi havde jeg forestillet mig, at det skulde blive saa grundigt gjort...

Peter fik det at vide pr. Telefon. Vi styrtede alle rundt og knaldede Døre og Vinduer op, men tænkte ikke paa at gaa i Beskyttelsesrum. Det gjorde vi først, da en af Vagterne kom herover og sagde, at det skulde vi, og at Peter maatte ikke gaa over paa Fabrikken. Vi greb saa hver et Barn og gik i det dybe Rum under Sommerstuen. Nu traadte alle mine Forberedelser i Kraft. Jeg havde Evakueringskufferter med varmt Tøj, Stole, Tæpper o.l., Petroleumslampe og Stearinlys. I et Par gamle Senge blev børnene pakket ned, mens vi svøbte os i alt muligt, og saa afventede vi Eksplosionen...

Skovholm:

Dernæst løb jeg til de nærmeste huse, buldrede på vinduerne og råbte, at de skulle lukke vinduerne op og gå i kælderen...

Hvor lang tid, der var gået, ved jeg ikke, men det undrede mig, at der endnu ikke var sket en eksplosion. Jeg turde dog ikke være alt for tæt ved fabrikken og begyndte atter at gå hjemad. Da jeg var nået ca. halvvejen, så jeg en bil nærme sig, og jeg gemte mig bag et hus-hjørne, da jeg tænkte, at det måske var en af gæsterne, der kom tilbage, hvilket viste sig at være rigtigt. Bilen vendte nemlig ved fabrikken, og en mand med en lygte løb ind i gården og var væk et øjeblik, hvorpå bilen kørte den samme vej tilbage... Jeg stod ca. 300 m væk og betragtede fabrikken, som sås tydeligt gennem rimtågen.

Bothildsen Nielsen:

»Waldenburg«, »Jens Jensen«, »Kurt II« og jeg kørte derefter tilbage til Fabriken, hvor vi ikke bemærkede et eneste Menneske i Nærheden. Vi gik direkte til Antændingsstedet. Her saa vi hurtigt, at Forladningerne ikke var Detoneret, men at Tændsnorene var udbændt. Vi anbragte

nu to nye Tændsnore af samme Længde og Slags som den første i Forladningerne og antændte disse. Vi kørte alle væk i samme Retning som tidligere og stoppede Vognen paa samme Sted. Kort Tid efter stod en mægtig Flamme over Fabrikken, og der lød i samme nu en stor Eksplosion.

Kirsten Bang:

Der lød to Min. i halv fem een drønende Eksplosion, som kunde høres til Herning, og et mægtigt Lysskær som et Lyn saas. Det vaagnede Quistrup ved. De troede, det var Banen, ja, det gjorde vist de fleste. Vi turde ikke straks gaa ud, for hvis der kom mere, men det havde vi ikke behøvet at frygte, for alle Bomberne var samlet til een Lunte og gik af paa een Gang. Fabrikken stod i lys Lue. Da Braget kom, lød det, som om Huset styrtede sammen, og der var en Klirren af knuste Ruder.

Skovholm:

Pludselig lød der et øredøvende knald, og samtidig så det ud, som taget løftede sig flere meter op i luften. Så opløstes det hele i en grå masse, der med bragen og raslen faldt sammen i en ruinhob, og straks tog ilden fat. Kun skorstenen og nogle meter af hovedbygningen stod tilbage. Klokkerne var da halv fem...

Jeg skyndte mig nu hjem for at fortælle min kone, at fabrikken var sprængt, men at jeg var levende og uskadt. Derefter tilbage til åstedet, hvor der allerede var ankommet en del medarbejdere. Vi gik straks i gang med redningsarbejdet og koncentrerede os om den del af bygningen, der endnu stod, og søgte at redde mest muligt, inden ilden nåede frem.

Kirsten Bang:

Peter gik straks over i Pyjamas og Tøfler med Tøj over, og den Mundering gik han i hele Dagen, bortset fra at han fik et Par Gummistøvler paa. Vi andre klædte Børnene og os selv paa og vidste, at vi skulde køre til Quistrup...

Det var et ækelt Syn, som mødte os, da vi kom op. Fabrikken helt styrtet sammen og i lys Lue, og Huset ber, Glasskaar overalt, Døre revet ud af Fyldningerne. Blyet fra Spisestuedørene laa i en forvredet Klump. Puds gaaet af flere Steder og udenfor laa der Skaar af Stumperne af Fabrikken overalt. Den Lyd af knuste Skaar, vil jeg altid mindes...

Efterspillet

Den 19. januar 1945, fem dage efter schalburgtagten mod B&O, bragte Emilie Olufsen, Svends søster, et digt i Holstebro Dagblad i anledning af sprængningen. Digtet havde en stærk national tone og medtog strofer fra *Vølvens spådom*, et digt, der har



B&O lod sig ikke slå ud af sprængningen, og med en trodsig vilje fik firmaet rejst en ny fabrik. (Foto: Struer Lokalhistorisk Arkiv).

dybe nordiske – ikke germanske – rødder. Hele Olufsen familien havde en stærk antinazistisk holdning, hvilket digtet tydeligt bar præg af. Alligevel gik det gennem den tyske censur, måske fordi der ikke var direkte anklager mod besættelsesmagten i teksten. Her bringes 4 af Emilie Olufsens 15 strofer om sprængningen:

DANMARK 1945

Ved B. & O.-Fabrikkens Ødelæggelse d. 14. Januar 1945.

(Med enkelte Strofer af »Vølvens Spådom«).

Glammer Garm ved Gnipabule!

Ved I end eller brad?

Videre ser jeg Skæbnens Gang:

Hus skal sig rejse paany!

Værdier ramler, gaar op i Røg –

Værdier fødes paany!

Sølvet omsmeltes i Diglen igen –
skal opstaa i Straaleglans ny.

En Verden gaar under og følger nu

Tilintetgørelsens lov:

Fugl Fonix sig rejser af Asken paany.

han fældes ej med Magt!

Thi Aanden kan bøjes og kues i Dag,

men forgaar – det kan den ej!

Og den danske Aand tager fat paany,
bygger Hus med uknet Mod.

Emilie skrev digtet i kølvandet på schalburgtagten mod B&O, kun en lille uge efter begivenhederne. Da hun sad med pennen i hånden, vidste hun næppe, at hun nærmest skrev en forudsigende profeti for fabrikkens fremtid.

I månederne efter sprængningen af B&O satte både ledelsen og medarbejderne kræf-

terne ind på at få bygget B&O op igen. Allerede dagen efter sprængningen begyndte oprydningsarbejdet. Imens rykkede den almindelige drift ind i midlertidige lokaler. Familien Bangs havestue blev til hovedkontor, og i Olufsens villa *Aurora* blev laboratoriet sat op. Frørenseri på gården *Hunsballe* og andre steder blev indtaget, mens fabrikken blev bygget op på ny. Den 22. september 1945 kunne grundstensnedlæggelsen for en ny fabrik finde sted. To år efter stod den nye fabrik helt færdig. Emilie Olufsens metafor med Fugl Phønix, der rejser sig endnu stærkere af støvet, er efterfølgende blevet brugt i mange fortællinger om sprængningen af B&O – og er det ikke også et meget passende billede? Det må have krævet en god portion vilje og gåpåmod at fatte arbejdshandskerne dagen efter sprængningen, men mon ikke også en trodsig stædighed har drevet værket? I hvert fald fik besættelsesmagten ikke skovlen under Struer-virksomheden, som endnu står i dag.

Litteratur:

Jens Bang, *Bang & Olufsen: Fra vision til legende*, Vidsyn, Struer 2000.

Hans Bonnesen: *Hemmelig dansk radiotjeneste under 2. verdenskrig*, Borgen, København 1992.

Claus Bundgård Christensen et al., *Danmark Besat. Krig og hverdag 1940-45*, Informations Forlag, København 2005.

Erik Rørbæk Madsen: *At skabe er at leve. Blade af Bang og Olufsens historie*. Trykt 1975, værket er ikke udgivet, forefindes på Struer Lokalhistorisk Arkiv.

Erik Rørbæk Madsen: *Modstandskamp på Struer-egnen*, Hardsyssels Årbog, 1983.

Jens Kaiser og Søren Tange: *Den aarhusianske mussemorder*, Århus Byhistoriske Fond, Århus 2011.

Kilder:

»Danmark 1945, Ved B.&O.-fabrikkens Ødelæggelse d. 14. Januar 1945«, Emilie Olufsen, Holstebro Dagblad, 19. januar 1945.

»40 år siden B&O blev schalburgeret«, Aksel Skovholm, dobbeltkronik i Struer-Holstebro Dagblad, 25.-26. januar 1985.

Kirsten Bangs beretning, skrevet af Kirsten Bang den 22. januar 1945, Struer Lokalhistorisk Arkiv.

»Gerningsmanden Kaj Henning Botbildsen Nielsens egenhændige skriftlige Tilstaaelse om Ødelæggelsen af B og O. Struer«, Struer Lokalhistoriske Arkiv.

»Man blev ikke tvunget til at værnemage...«, Morgenbladet, 9. juni 1945.

Højesteretstidende, 91. årgang, retsåret 1947.

Interviews med Edith Makholm og Frede Nygaard. Videoberetning af Christian Hvidberg, Struer Lokalhistorisk Arkiv.

Diverse numre af *B&O Nyt*.

Billedmaterialet er fra Struer Lokalhistorisk Arkiv.



Helle Nissen Gregersen.
Praktikant ved Struer Museum,
efteråret 2012.
Historiestuderende
ved Aarhus Universitet.

»A kand e' håld de cykelsnak ud«

Erindringer og anekdoter om bonde- og lægeliv gennem 38 år

Af Asger Lauridsen

Den gamle tid

Når vi gamle mødes for at sludre om gamle dage, sker det ofte, at en udbryder: »Hvor er der sket meget i vor tid«. Sandt er det, for det er efter 1900, at alt er sket. I århundreder havde man levet på samme måde uden større forandringer. Den stive vogn er en god metafor for det statiske samfund, som forfædrene havde levet igennem århundreder. Den stive vogn er fra ca. 600 efter Kristus. Hjulploven med muldfjæl indførtes i 1100-tallet og afløstes af svingploven i midten af 1800-tallet. Først efter anden verdenskrig blev den stive vogn

afløst af gummivognen. I slutningen af 1800-tallet begyndte der at ske noget, folkehøjskolerne dukkede op, de folkelige vækkelser, andelsbevægelsen, folk blev generelt mere oplyste.

Knud Sørensens anekdote

Jeg vil begynde med at fortælle Knud Sørensens anekdote om bækken, der skulle gøres op. (Forskellen mellem land og by og før og nu).

Anekdoten er en illustration af, hvordan man på landet bar sig ad med at signalere utilfredshed uden at blive uvenner. Havde man først givet luft for sin vrede, kunne man risikere uvenskab for lang tid, måske for altid, en katastrofal udgang i bondesamfundet, hvor man var afhængig af hinandens hjælp. Til sammenligning nævner Knud Sørensen retorikken i forligsinstitutionen under lønforhandlingerne. Her kommer man ud med ultimative krav, som senere ender med kompromis. På landet dengang – siger han – kunne man ikke bruge ultimative krav. Havde man sagt noget, kunne det ikke træk-



Den stive vogn er en god metafor for det statiske samfund. Den stive vogn er fra år 600 efter Kristus.

kes tilbage. Ord kunne være katastrofale.

Her er Knud Sørensens anekdote: En landmand havde et stykke jord ned til bækken. Her plejede han at avle godt, når vandløbet blev gjort op og rensed for grøde. Kommunen havde til opgave at rense bækken. Et år trak det noget ud, og landmanden blev mere og mere irriteret og var til sidst på kogepunktet. Han tænkte på såningen. Til sidst tog han cyklen og moslede af sted til sognerådsformanden (det var dengang, sognerådet var øverste skrivebordsskuffe til højre i sognerådsformandens skrivebord). Da han kom ind på gårdspladsen, kom sognerådsformanden ud fra stalden. Han anede straks problemet, men sagde venligt godaw og spurgte, om ikke de sku' gå ind og få en kop formiddagskaffe. Jow tak, og de gik ind, landmanden hilste på konen, hun serverede kaffe med brød og pålæg, de faldt i en lang snak om et sølvbryllup, de havde været til osv. Tiden gik. Landmanden belavede sig på at tage af sted. Da han stod med hånden på klinken, sagde sognerådsformanden: »Det er så på mandag, vi kommer og gør bækken op«. Hvortil landmanden svarer: »Nå er det allerede ...?«

Bondekulturens betydning

Den oprindelige titel på denne beretning var: »Fra bondedreng til bondemand«. Måske var det bedre med »En gang bondedreng altid bondedreng«. Den kultur, man er vokset op i, bærer man i sig resten af livet. På godt og ondt. Godt, fordi jeg lærte, at vil man opnå noget, nytter det ikke at vente på, at andre skal gøre det for en. Ondt, fordi man kan komme til at stille krav til svage mennesker, der ikke har de samme reserver at gøre godt med. Jeg har altid haft det bedst blandt landboere, men bondemand

blev jeg aldrig. Hvad krævedes da? Man skal kunne vente, vente på bedre tider, vente på bedre vejr, vente på resultatet af anstrengelserne, vente, vente, vente. Man skal holde af dyr uden at tillægge dem menneskelige egenskaber. Omgang med dyr kræver en tålmodighed, som jeg ikke har. Jeg holdt godt nok af dyr, men på afstand, lang afstand.

Var det en fattig tid? Havde nogen sagt, at vi var fattige, var vi blevet fornærmede. Vi var sparsommelige. Hos min moster og onkel boede min onkels far på aftægt. Han var blevet færdig med at vaske sig. Han stak hovedet ind ad døren til køkkenet: »Æ dæ flier, dæ ska' brog æ wand«, ville han vide, før han smed det ud. Men hver morgen føler jeg stor taknemmelighed over at være så rig, at jeg kan gå ind under bruseren. Den gang i barndommen var der ikke mange på landet, der havde toilet eller bad. Heller ikke vi. Men vi havde hinanden. Uden det havde vi været fattige. Fattigdom har meget lidt med penge at gøre. En ny undersøgelse fra Region Syd afslører, at 97% af menneskene i dag er tilfredse med deres tilværelse uafhængig af økonomi og arbejdsforhold.

Barndom, liv og død

Jeg blev født i 1931 den 18. august. Stedet var Krarup pr. Tistrup, Ribe Amt, Øster Horne Herred. Mine forældre var bønder som hovedparten af befolkningen dengang. Ejendommen, som mine forældre havde overtaget efter min farfar, var på 30 tdr. land. Min mor har fortalt, at hun, dagen inden jeg fødtes, havde siddet på høstmaskinen, mens min far og pigen gik bagefter og bandt op. Derefter fik hun en uges ferie. Det var skik dengang, at barselskone skulle holde sengen efter fød-



Her er jeg ca. 1 år gammel med mine forældre i haven.

selen. Den sædvane har nok kostet mange fødekvinder livet. Man kan sige, at fortrinsvis de, der overtrådte lægens påbud, overlevede.

Mine forældre blev gift i 1928. Den førstefødte var en søn, der døde nogle få måneder gammel af kighoste. Jeg var nummer to; den tredje, min lillebror, født 1934, døde 10 år gammel. Min lillesøster, der blev født i 1939, lever og har det godt. Vores far døde ung, da jeg var 10 år gammel.

Dette forløb minder os om, at dødeligheden blandt små og store var noget højere end i dag. Middelleveriden for mænd 1941-45 var 65,6 år, for kvinder 67,7 år. Vores nabomand døde fra en flok børn i nogenlunde samme alder. Hos en anden nabo døde konen ung. Dødshyppighed for

10-årige i 1941-45 var 88,0/1000, i 2008-2009 var den 9,0/1000.

Vort forhold til døden. Men så havde vi vel et fortroligt og realistisk forhold til døden? En naturlig del af livet? Sådan var det ikke. Det var en stor fortrængning. Tanken om døde mennesker var skræmmende og uhyggelig. Børnene kom ikke til at se vore nærmeste, som døde. Den uhygge og mytedannelse, som døden var omgivet af, gjorde sorgen endnu mere tyngende. Det hjalp ikke noget, at vi fik at vide, at vi engang skulle ses igen. Den samme indstilling havde sundhedspersonalet, da jeg var ung læge, ja helt op i firserne. Døden skulle holdes på afstand af patienterne, døende mennesker fik at vide, at de nok snart ville komme sig. Jeg husker en episode fra min reservelægetid omkring 1965 på Marselisborg Hospital. En pensioneret oversygeplejerske lå og skulle dø af en lungecancer. Der blev gjort store anstrengelser for at holde sandheden skjult for hende, og hun døde i glad forvisning om, at hun snart skulle blive rask.

Jeg har ingen forklaring på, hvorfor det var blevet sådan. I begyndelsen af århundredet så man åbenbart anderledes på det. Var for eksempel et barn afgået ved døden, inden man havde fået taget et familieportræt, kunne man stable det døde barn op og fotografere det sammen med den øvrige familie. Det fortælles, at Georg Brandes mistede en datter (vist i konfirmationsalderen). Han tog den døde pige i sine arme og gik til fotografen med hende. Det finder vi i dag noget makabert, men det tyder dog på en ret afslappet indstilling til døden.

Imidlertid ændrede kulturen sig i halvfjerds- og firserne og halvfemserne. Man havde indset, at det var uetisk at lyve for

dløende mennesker. Til at begynde med var der dog eksempler på, at det blev lidt brutalt, som når den unge læge på stuegang meddelte den helt uforberedte patient, at han nu skulle udskrives, fordi man havde påvist en uhelbredelig sygdom. Det er mit indtryk, at man er blevet bedre til at tale med alvorligt syge mennesker.

Også i hjemmene har kulturen ændret sig. Man taler om døden med børnene, når en i familien er død. Børnene siger farvel, lægger deres tegninger i kisten til bedstefar, inden låget lægges på. Så er der sagt ordentlig farvel, og der er kommet en afslutning. Der er ingen myter eller uhygge.

Hos os gik det sådan, at min mor fik bestyrer, som hun blev gift med i 1944, og som agerede som far og rollemodel for mig. I dette ægteskab kom der to drenge, født i 1946 (købmand) og 1948 (læge).

Aftægtsfolk

Til husstanden hørte også min fars forældre, der beboede halvdelen af stuehuset som aftægtsbolig. Min farfar døde allerede i 1934 på sindssygehospitalet i Vester Vedsted. Jeg spurgte engang min farbror om, hvad der var i vejen med ham. Han fortalte, at han troede sig forfulgt af djævelen. Han fik et trist endeligt, syg og vanvittig, alene uden sine nærmeste omkring sig.

Men vores elskelige og elskede farmor levede med i familiens liv i hele min barndom. Hun døde i 1952, men da var jeg for længe siden flyttet hjemmefra. Bedstemor fik aldersrente, som jeg hentede til hende hos et sognerådsmedlem én gang om måneden. Efter socialreformen i 1933 var det nu ikke længere almisse, men noget man havde ret til. Før havde fattigvæsenet bevillet pengene efter skøn, og modtagerne mistede stemmeret. Der var dog stadig de



Jeg vidste, at jeg sikkert engang skulle overtage landbruget efter mine forældre, og også mine børn ville blive bønder... Her er jeg 3-4 år gammel.

første år nogen skumlen i krogene over, at nogen ville modtage aldersrente, når de ikke ligefrem led nød.

Min bette tid

Min barndom levede jeg stadig i den gamle tid, næsten som Aakjær beskrev den i digtet: »Nu er det længe siden ...«. Jeg kendte »dette skarpe knald fra vognens fjæl mod sandet af ørentvistens fald«. Jeg vidste, at jeg sikkert engang skulle overtage landbruget efter mine forældre, og også mine børn ville blive bønder. Vi havde ikke nogen fornemmelse af, at der lå store omvæltninger og ventede på os, alt

ville stort set blive, som det var. Dengang var stadig en stor del af økonomien baseret på naturalia-økonomi. Mor havde høns, der nåede at betale købmændsregningen, inden de havnede i suppegylden. En stor køkkenhave, som mor ordnede i middagspausen, gav masser grønsager og frugt til sultne børn og voksne. Det sociale liv med naboerne var vigtigt, man måtte holde sig på god fod med dem. Derfor holdt hver især et gilde en gang om året. Et af børnene fik ofte det ærefulde hverv at gå rundt og byde til gilde. Remsen var nøje indlært: »A sku' sej, I sku væsku o kom te vos« osv. og dato og klokkeslæt. Man blev inviteret til kl. 6. Det betød, at man kom en time senere, kl. 7. Det vidste alle, undtagen nytilkomne. Den ny lærer og hustru mødte op til tiden og måtte sidde til stads helt ude på kanten af divanen, mens vi andre gjorde os færdige, maden blev lavet, far gik gennem

stuen i staldtøjet for at komme ind i soveværelset for at skifte. Efter middagen snakkede og strikkede konerne i den ene stue, og mændene gik i stalden for at lette sig og snakke landbrug. Når de kom ind, lugtede de af stald, men det var man vant til. Senere kom kortene og cigarerne frem, og man hyggede sig. Som sagt var godt nabo-skab vigtigt. Man hjalp hinanden under sygdom hos folk og fæ, og ved svære dyrefødsler kunne man stole på naboens hjælp-somhed, selv om det var midt om natten. Alle var lige på min hjemegn, husmænd og gårdmænd var med, endda daglejerer.

Fløjthans, min ven

Fløjthans med kone var budt med, selv om alle vidste, at han supplerede indkomsten med lidt korn, når han hjalp til ved tærskningen, eller kartofler under optagningen. Ingen så skævt til den aktivitet,

*Både
Fløjthans og
vi derhjemme
blev reddet af
Kanslergade-
forliget.*



»Det er os.«

Paa et hemmeligt Bankesignal aabnedes Porten i Kanslergade.

når det var inden for rimelighedens grænser, man trak i stedet på smilebåndet. Jeg har fået fortalt, at min far engang tog ham i at berige sig i kornsækken. Ingen hårde ord, kun et tegn fik ham til at hælde det tilbage i sækken. Der blev ikke sagt noget. De skulle jo kunne arbejde sammen i fremtiden. Jeg holdt meget af Fløjthans, vi arbejdede og snakkede godt sammen.

Lussingen. Det minder mig om, at jeg i den forbindelse fik en ordentlig lussing, den eneste, jeg husker. Hans og jeg havde snakket om dagligtøj og fint tøj. Jeg har sikkert sagt, at jeg gerne ville i fint tøj. Hans befandt sig bedst i arbejdstøj. Da han nu var budt ind til aftensmad, snakkede vi om løst og fast. Jeg sagde så, at Hans altid gik i gammelt tøj. Så en ordentlig kindhest. Jeg skulle ikke tale nedsettende om folk, der arbejdede for os. Hans blev forskrækket og forklarede sammenhængen, jeg blev forbavset, og mor fortrød. Så snakkede vi ikke mere om det.

Landarbejderen. Fløjthans var altså landarbejder; i perioder var han også vejmand. En fra sultens slavehær. Men sådan fremstod han ikke. Han var en lille sirlig mand, der boede sammen med sin kone, Dorthea, og en efternølerdatter i et pænt lille hus med udhus med plads til høns og en gris og måske en ko. Der var naturligvis en køkkenhave til grøntsagerne. Både Fløjthans' og vort udkomme derhjemme på husmandsstedet var blevet reddet ved Kanslergadeforliget i 1933. Efter en pæn økonomisk fremgang op gennem tyverne havde den voldsomme krise i USA endelig nået Danmark. Der opstod uro på arbejdsmarkedet, arbejderne truede med strejke, arbejdsgiverne truede med lockout og forlangte lønreduktion på 20%. Der blev indgået forlig mellem Venstre, So-

cialdemokratiet og det Radikale Venstre. Mod at arbejdsgiverne afblæste trusler om lockout og fraveg kravet om lønreduktion, gik regeringen ind på en devaluering af kronen, nedsættelse af ejendomsskatter, konvertering af gæld, henstands- og akkordordninger samt opkøb af oksekød med henblik på at hindre prisfald. Kødet blev givet til fattige arbejdere i byerne. Derudover bevilgedes vinterhjælp til arbejdsløse, og der bevilgedes penge til boligbyggeri og offentlige arbejder. Endelig indgik det i forliget, at Venstre ikke ville modsætte sig vedtagelsen af Steinckes socialreform, der havde været under forberedelse gennem mange år.

I trediverne byggedes de fleste af vore broer. En effektiv infrastruktur samt et veludbygget vejnet var og er vigtig for et lands velstand. Det havde man indset med vejforordningen allerede i 1792.

I min erindring står barndommen for mig som god og tryk. Jeg følte mig accepteret og værdsat, selv om jeg ikke var meget bevendt i stald og på mark.

Troen

Vores religion, gudsdyrkelse, eller hvad man skal kalde den. Hvordan var det med den? Vi bad Fadervor, når vi var kommet i seng. Efter min farfars død i 1934 sov jeg i hans seng, til jeg blev konfirmeret. I sengen ved den modsatte væg sov min bedstemor. Ved siden af hendes seng stod en stol, hvorpå der stod et glas vand med bedstemors gebis. Vi skiftedes til at bede, min bedstemor og jeg. Det holdt vi nøje orden på. Ellers blev der ikke snakket religion. I min bedstemors aftægtskontrakt stod der, at hun skulle befordres til kirke, når hun ønskede det. Ofte hørte hun gudstjeneste i radioen. Der er ingen

tvivl om, at hun var et troende menneske. Stilfærdig gudstro ja, men fromhed nej. Provsten aflagde hende et besøg med mellemrum. Så blev der serveret sød vin, som vi bagefter fik lov at nippe til. Undertiden kunne man høre hende synge en salme med sin lille sprøde stemme, og når man kom ind til hende, sad hun måske og holdt mørkning med brillerne inde i salmebogen. Hun var god at betro sig til, hun var en aktiv lytter, ingen kommentarer. Man fik en vidunderlig følelse af nærhed, accept og fortrolighed.

Svigermor og svigerdatter

Det kan jo ikke have været lige let med svigermor og svigerdatter under samme tag. Vi mærkede ikke meget til konflikter. Engang, de i skøn samdrægtighed stod og skrællede kartofler, lagde den gamle pludselig kniven og gik ind til sig selv. Smækkede hun med døren? Ingen kunne i hvert fald sige, at hun gik ud og hamrede døren i. Ingen højtråben eller slemme ord. En halv time senere var hun tilbage, som om intet var hændt. Der var ikke blevet sagt noget, som kunne såre i lang tid. De to forstod fortrængningens kunst. Der er ofte blevet talt nedsættende om vores nuværende ordning med gamle på alderdomshjem. Det var bedre i gamle dage. Men undersøgelser tydede for år tilbage på stor tilfredshed hos ældre her i Skandinavien med den frihed og uafhængighed, det giver. I modsætning til sydeuropæiske lande, hvor ældre er tvungne til at bo med deres børn. Her giver de ældre udtryk for ensomhed og ufrihed. Er vore dages ældreforsorg blevet ringere på det seneste? Nogen vil påstå det. Er der ældre, der ønsker aftægtsordningen tilbage?

Kultur

På mine bedsteforældres og mine forældres tid var der tradition for, at ungdommen tog på højskole. Karlene om vinteren i fem måneder og pigerne om sommeren i tre måneder. Nogle af karlene supplerede med et ophold på landbrugsskole. I min familie var traditionen på min fars side at tage på Ryslinge, på min mors side var det Vallekilde Højskole. Her fik dansk og regning en tiltrængt oppudsning, og derudover blev der givet folkeoplysning i videste forstand. Om aftenen var der foredrag og fællessang. Højskoleopholdet var noget, man talte om i årene efter.

Vi var alle bønder

Som nævnt var vi bønder så langt tilbage, hukommelsen rakte. Der kunne dog opvises tre med læreruddannelse. Den første lærer boede i Brørup og var politiker for Højre. Det er ikke uden stolthed, at vi, når vi kan komme til det, nævner ham, fordi han var med i Den grundlovgivende Rigsdag. Han er med på Konstantin-Hansens grundlovsbillede. Desværre står han helt ovre i baggrunden, og der er vist ikke længere nogen, der kan udpege ham. På Brørup gamle kirkegård stod der en høj gravsten på graven. Nu er den erstattet af et fint anlæg. Derudover var en farbror lærer. En morbror, som stadig er i live, 93 år gammel, var også lærer.

Jeg var den første i familien, der fik studentereksamen. Det var jeg meget stolt af, og jeg husker, at jeg havde huen på hele den sommer, hver gang jeg skulle uden for en dør.

Landboliv

Når konen på gården havde fået en lille, som det hed, kom nabokonerne på besøg

med »æ basselpåt«. Det havde jo oprindeligt været noget spiseligt, suppe eller grød eller lignende. Mange museer kan fremvise barselpotter, lerkrukker med hank. Senere kunne det være lidt yndigt tøj til den lille eller måske ligefrem en flaske kirsebærvin. Min mor har fortalt, at nabokonen, gammel og måske lidt svagtseende, kom med en skål svedskegrød, min mors livret. Midt i nydelsen mærkede hun lidt knasen mellem tænderne og opdagede et lag af fluer i grøden. Den gamle kone havde hældt varm grød over kold, og en sværm var ynkeligt omkommet i blandingen.

I skole

Vi havde 2-3 km til skole ad en marksti på cykel om sommeren, om vinteren på gåben. Skolen var en fest – både timerne og frikvartererne. I den lille klasse havde vi en lærerinde, som var sadist, men dygtig til at undervise, hvis man var i kridthuset; de andre fik lussinger og tørre tæsk i den bare numse. I fortællefag blev vi beordret til at sidde med hænderne på ryggen. I virkeligheden var det en rigtig god siddestilling, og mange år efter, da jeg gik til forelæsninger på universitet, tog jeg mig selv i at sidde med hænderne på ryggen, sådan som jeg havde lært det i første klasse. Mange undrede sig over, at hun ikke blev afskediget. Det blev sagt, at provsten (formand for skolekommissionen) holdt hånden over hende, fordi hun gik til alters hver søndag.

Skolelæreren

I ældste klasse havde vi en dygtig lærer, som ihærdigt arbejdede på at få os alle lært at regne og læse. Han lærte os verdenshistorie, danmarkshistorie og bibelhistorie og gav os indblik i litteratur. Når han læste

Terje Vigen højt for os, græd han, så tårerne løb ham ned ad kinderne. Efter skoletid gav han gratis engelskundervisning for særligt interesserede. For mig var han det store idol. Han var en hidsigprop, én gang smækkede han mig en lussing, fordi jeg havde siddet en advarsel om ikke at hviske overhørig. Undertiden kunne han blive så rasende, at han forlod klassen smækkende med døren, så kalkpudset raslede ned. Vi kunne høre gennem væggen, hvordan han gav ondt af sig til sin kone. Efter 10 minutter vendte han tilbage og genoptog undervisningen, som om intet var hændt. Men jeg har meget at takke ham for, ambitiøs, som han var, og han holdt af sit fag og sine elever. Desværre fik jeg aldrig sagt ham ordentlig tak.

Konfirmationsforberedelse

At gå til præst var også spændende. Provst Laursen Vig var en dygtig fortæller, og det var interessant at høre om gudstjeneste, ritualerne, profeterne, Jesu lidelse og død og opstandelsen påskemorgen. Men jeg havde det svært med Kaj Munks »Ordet«. Lidt kirkehistorie fik vi også.

Information

Efter krigen holdt vi Information. Dengang et dagblad af høj journalistisk kvalitet, og det forblev sådan, så længe Børge Outze og Erik Seidenfaden var chefredaktører. Hver dag kastede jeg mig over lederne, på forsiden BO og på bagsiden ES. Den første skrevet i flydende sprog, den sidste tungere og med større mængder facts. Information var min første introduktion i almen dannelse.

Det var noget af et antiklimaks at komme hjem efter skoletid og blive sat i arbejde

i mark og stald. Lektie læsning udnyttedes til det yderste som undskyldning for at slippe for arbejde. Jeg egnede mig ikke for landbruget. Ofte stod jeg og faldt i staver, jeg var også ustandseligt bekymret over vejret, snart var det tørke, så regnede det for meget.

Læreren på besøg

En sommeraften, kort før jeg skulle konfirmeres, kom læreren med kone helt uventet hjem til os. Han ville foreslå mine forældre, at de lod mig læse videre, tage realeksamen, studentereksamen osv. Vi var naturligvis ret bærede, men vi, mine forældre og modstræbende også jeg selv, var enige om, at det ville være en umulighed. Jeg skulle rejse helt til Tarm, først 6 km på cykel, derefter med tog. Og så økonomien, nej, den gik ikke. Da lærerparret var taget af sted, kom vi frem til, at jeg skulle i lære som mekaniker, når jeg nu ikke var så god til ordentligt, reelt og produktivt arbejde.

Torden i syd

I virkeligheden levede vi i den rene idyl sammenlignet med begivenhederne i mellemkrigstidens Europa. Far læste Vestkysten. Der var billeder af Hitler i avisen. Han så vred ud ham Hitler. Far bladede direkte om til lederen. De voksne var bekymrede, ville der blive krig? Ville Danmark klare frisag denne gang? Det værste var næsten, at man ikke kunne få kaffe. Jeg havde også lært at skønne på denne drik, selv om jeg kun var 9 år, da den forsvandt fra hylderne hos købmanden. Det var en stor oplevelse at komme på besøg hos slægtninge, der havde gemt kaffebønner fra før krigen. Duften hang i huset som et forjættende signal om de gode tider, der havde været.

I trediverne fik vi svinekort, som opbevarede oven på stueuret og var på størrelse med spillekort. Det var en slags kvoteordning, der gav ret til at levere et vist antal svin, beregnet efter tidligere leverancer. Vi var ikke venlig stemt over for disse nærliggende englændere. Baggrunden var naturligvis den, at der var økonomisk krise, som også Storbritannien led under. Der opstod et misforhold mellem udbud og efterspørgsel. Der var mange danskere, der beundrede Hitler, fordi han havde udryddet arbejdsløsheden. Ved slutningen af krigen var det naturligvis tyndet betydeligt ud i tilhængerskaren. Nu så vi også mildere på englænderne, som havde befriet os for besættelsesmagten. Læs Knud Erik Pedersens bøger om Esben. Her beskrives forløbet med stor indlevelse.

☺ ☺ ☺

Som jeg oplevede min barndom, bestod den af et stilsfærdigt liv og få ord. Måske skal jeg her fortælle anekdoten om cykelsnak, som siger noget om, hvordan man kan økonomisere med ord: En landmand søger en karl, én henvender sig, han siger: »A sæjer e' møj«, »gjør a heller e'«, siger landmanden, »do ka begynd i måen«. Efter ½ år siger manden: »A hå' kjøwt en cykel«. Intet svar. Efter ½ år siger manden til karlen: »A hå soeld æ cykel«. Intet svar, men efter en måneds tid siger karlen op. Manden ser spørgende ud. Karlen siger så: »A kand e' håld de cykelsnak ud.«

Efterkrigstiden

Efter krigen kom der atter varer på hylderne, og man kunne købe kaffe, som blev rigeligt spædet op med kaffetilsætning, Rich's eller Danmark's. Og der kom en båd med bananer. Men købekraften var svag. Fra 1948 til '51 modtog vi imidlertid Mar-

shall-hjælpen, der var med til at bringe Vesteuropa og dermed også Danmark økonomisk på fode. Mine forældre kunne købe en grå Ferguson, et stort fremskridt, men det resulterede desværre også i, at de måtte sige farvel til de to heste, der næsten var en del af familien. De blev dog aldrig formuende, mine forældre, de levede en stille og beskedne tilværelse. De havde nok heller ingen ambitioner i den retning. Deres ambition var, at det ville gå børnene godt. De havde dog fået råd til at købe en brugt bil, som de nød godt af i nogle år. De hjalp mig til præliminæreksamen og studentereksamen. Senere holdt jeg dem nogenlunde skadesløse for deres udgifter. Udgifterne til livets ophold, mens jeg tog embedseksamen, dækkedes af et lån på 10.000,00 kr. i Hodde-Tistrup Sparekasse, suppleret med en lommeskilling i ny og næ. I forhold til deres muligheder var de ikke nærige. Da min mor og far (stedfar)

var på besøg i vores nye et-værelses lejlighed, spurgte min far mig, om jeg mon havde brug for en skilling. Jeg var stolt af at kun-ne sige: »Mange tak, men jeg klarer mig.«

Den nye tid

Næste afsnit af mit liv begyndte vist den vinter, jeg kom på efterskole. I hvert fald var det optakten til noget nyt. Af en eller anden grund var jeg blevet enig med mine forældre om, at jeg ville have godt af at komme på efterskole. Vi kikkede i avisen for at finde et egnet sted.

Grejsdalens Ungdomsskole

Vi vidste, den lå i en smuk egn; vi skrev til skolen og fik et hurtigt svar. Det lovede godt med undtagelse af, at der stod »i Jesu navn«. Den slags var vi ikke vant til, det var ublufærdigt i vor verden. Vi snak-



Grejsdalens Ungdomsskole.



Indre Missions Artiumskursus i Rønne. Der kom jeg så ind med gamle Grundtvig ved hånden i den tro, at Vorherre var en skikkelig fyr... Men sådan spillede orgelet ikke!

kede om det, til sidst sagde mor: »... de ka han wol ingen skå' ta aw«. Så var det afgjort, og jeg havde en dejlig vinter sammen med gode kammerater. Vi boede tre på et værelse, Hans, vendelboen og jeg. En aften, før vi skulle sove, blev vi enige om, at vi skulle studere. Så var det afgjort. Vendelboen faldt hurtigt fra, Hans holdt ved, jeg skulle snakke med mine forældre, der ikke mente, de kunne klare det økonomisk, så jeg måtte også melde pas. Jeg slog det ud af hovedet og forsøgte igen at se mig selv som mekaniker. Jeg vænnede mig efterhånden til tanken, men da jeg var hjemme i påskeferien, havde mine forældre ombestemt sig. Det var noget af en kolbøtte. Det følte næsten som en byrde. Kunne jeg klare det, når jeg ikke engang kunne bruges på landet, kunne jeg så finde ud af at studere? Nu skulle jeg i hvert fald

have præliminæreksamen. Hans skulle til Rønne, det var bestemt. Det ville jeg også, sådan blev det.

Student

Indre Missions Artiumskursus i Rønne. Så stod jeg da der på rutebilstationen i Rønne ved 19-tiden den 16. august 1948, var det vist, med min slidte papkuffert. Jeg fandt vej til skolen og nåede lige at få aftensmad. Ved hovedbordet sad der et par lærere og talte alvorligt sammen. – De virkede op-højede.

De følgende dage skulle man handle sig til brugte bøger. Hans og jeg boede på værelse sammen det første år, senere fik vi hver et værelse. Efterhånden var vi i gang med studierne. En fortryllende verden, men også anstrengende. Og det var min egen verden, som jeg nu selv skulle gebærde

mig i, med sejre og nederlag, men min verden, mit liv. Endelig var jeg nået til noget, som betog mig. Tænk, at alt dette skulle være mit.

Det var en ny verden, og vi sugede viden til os og puklede og sled med stoffet, somme tider var det så svært, at jeg var ved at miste modet. Jeg skulle udvikles til student på fire år, en proces, som andre brugte 7 år på. Men efterhånden kom jeg efter det, og den nye verden blev min. Et helt afgørende forhold var, at vi havde så solidt et kundskabsmæssigt grundlag i vores folkeskoleuddannelse.

Tro og viden

Ja, der blev jo også forkyndt på Indre Missions Artiumskursus. Der kom jeg så ind med gamle Grundtvig ved hånden i den tro, at Vorherre var en skikkelig fyr, som man kunne omgås næsten på lige fod, som var det provsten derhjemme, og at det gjaldt menneske først og kristen så. Her lærte jeg, at sådan spillede orglet ikke. Her mødte jeg Vilhelm Beck, Guds Knaldepisk. Det var Abrahams strenge gud, der end ikke var bleg for at bede sin tro tjener at ofre sin intetanende søn. At man kom i helvede, hvis ikke man aktivt omvendte sig. Især missionsugerne var strenge at komme igennem. Her åbnede frådende prædikanter lugen ned til det huleste, hedeste helvede, så gnisterne føg. Det var den onde lyne mig velfortjent, når man skulde lide evige pinsler, hvis man ikke ubetinget tog imod kærlighedens evangelium. Der var ikke et øje tørt. Jeg tænkte, at jeg hellere måtte omvende mig. Senere måtte jeg tage kraftigt afstand fra det, som jeg efterhånden oplevede som menneskefjendsk. Siden er jeg vel havnet et sted i nærheden af det, som var mine for-

fædres livssyn. Jeg glemmer ikke de trygge aftener, hvor vi skiftedes til at bede fædrevor, min bedstemor og jeg.

Man bærer opvækstens påvirkninger med sig. Jeg havde dog megen fornøjelse af de daglige korte andagter, der blev holdt over en tekst. Det gav et godt indblik i testamenterne.

Manddomsprøven

En nat vågnede Hans og jeg ved, at vi blev hevet ud af sengen. Vi forstod først ikke, hvad der var ved at ske. Vi kæmpede vildt for at komme fri. Slog og bed og kradsede, lige meget hjalp det. De var i overtal, så der var intet at gøre. Til sidst stod vi under den kolde bruser. Først nu forstod vi, at vi



Student 1952. – Jeg var stolt som en pave!

var blevet ofre for manddomsprøven. En trøst var det, at vore bortførere blev lige så våde som vi.

Hårdt arbejde

Men det var sandelig ikke buksevand og bibellæsning det hele. Dagligdagen var præget af hårdt arbejde. Der var undervisning til sidst på eftermiddagen, spisning kl. 18, derefter lektielæsning til kl. 22, hvor lyset blev slukket. De fleste havde dog petroleumlampe, så man kunne forlænge læsningen, så længe man orkede.

De bedste oplevelser lå i mødet med litteraturen. Specielt husker jeg den oplevelse, det var at læse Adam Homo, en mursten på vers. Det var i sommerferien, som jeg tilbragte i mit hjem. Jeg læste hele natten, om morgenen var jeg næsten lam i armene af at ligge med den tunge bog. Min mor forsøgte at vække mig med forskellige tricks, morgenkaffe på sengen m.m. Hun ville jo have lidt fornøjelse af mig, mens jeg var hjemme.

Jeg fik præliminæreksamen i 1950, og stolt var jeg. Mine forældre var naturligvis lykkelige for, at deres investeringer ikke var spildte. Jeg havde dog stadig ikke fundet ud af, hvad studierne skulle bruges til.

1952 fik jeg studentereksamen. Der var jubel i hjemmet, mine forældre holdt en fin fest for mig, og jeg var stolt som en pave. Huen er desværre blevet borte under de mange flytninger.

Lægestudiet

Jeg begyndte på lægestudiet på Aarhus Universitet i september 1952 og var færdig – uden svinkeærinder – sommeren 1960.

Det var den tid, det normalt tog dengang, nogle gjorde det på kortere, andre på længere tid.

Da jeg var sproglig student, måtte jeg sommeren før første semester gennemgå et kursus i basal organisk og uorganisk kemi. Derefter var der ca. 4 år til de grundlæggende studier: fysik, kemi, fysiologi og anatomi. Det hele afsluttedes med eksamen i fagene. Det var første del af embeds-eksamen. Resten af tiden var det udelukkende kliniske fag, dvs. nu beskæftigede man sig med sygdomme og syge mennesker. Ved afsluttende embedseksamen skulle man bestå i alle 13 fag, afviklet på et par måneder. Dumpede man i et fag, skulle man gå om i det hele. Nu har jeg altid haft det let med at gå til eksamen. Jeg blev ikke mere nervøs, end godt var. Jeg nød eksamenstiden, var nærmest lidt opstemt. Det skal dog tilføjes, at jeg altid var godt forberedt. Jeg arbejdede hårdt de sidste måneder før eksamen. Aftenen før jeg skulle op, gik jeg i biografen for at få hjernen blæst igennem. Lidt rørende var det også, at der hver dag, før jeg skulle op, kom en lækker kogt kylling fra min mor. 13 kyllinger måtte altså lade livet, for at jeg kunne blive læge. Og de døde således ikke forgæves. Fik jeg i grunden nogensinde sagt rigtig tak?

Romantisk møde

Da jeg i 1957 var volontør på Kommunehospitalet, indtraf en begivenhed, der skulle få betydning for resten af mit liv. En lille køn sygeplejerske bad mig om at give en hånd med ved et »bækken«, dvs. hjælpe til med at give bækken til en sengeliggende patient. Jeg var nem at overtale. Når man skulle give bækken til sådan en patient, skulle man stå én på hver side af sengen, række ind under patientens lænd, tage den andens hånd og løfte op, så bækkenet kunne skydes ind på plads. Et kort



...Der stod vi så med hinanden i hånden som i Puccinis opera La Boheme. Dog fravalgte jeg arien: »Så kold den lille hånd er«... af gode grunde. – Her ses Ruth i uniform med stivet kappe, som krævedes dengang.

øjeblik stod vi med hinanden i hånden lige som hovedpersonerne i Puccinis opera La Bohème. Dog fravalgte jeg arien: »Så kold din lille hånd er...« af gode grunde. Vi blev gift den 5. april 1958.

Siden er vi vandret gennem livet hånd i hånd i medgang og modgang. I den tid har vi boet i hvert fald 10 steder, idet jeg måtte flytte efter uddannelsesstederne.

Den kliniske efteruddannelse

Det bedste uddannelsessted, jeg har været på, var Marselisborg Hospital. Chefen var professor dr.med. Gregers Nørby, beundret af mange og frygtet ved eksamensbordet. Helt fra studietiden havde jeg drømt om at komme på hans afdeling. »Jeg vil ansættes hos Nørby, inden han dør«, sagde jeg. Han havde haft to blodpropper og var kæde-

ryger. Men jeg nåede det. Hans princip i klinikken var altid at bevæge sig fra de allermest enkle undersøgelsesmetoder til de mere komplicerede og dyre. Ikke for at spare, men først og fremmest fordi man kan stille 85% af diagnoserne med de bare hænder og et stetoskop. Det skåner patienten, og lægen bevarer overblikket. Denne indstilling har jeg hele mit lægeliv forsøgt at leve op til. Da jeg kom hertil, var mottoet i Ringkøbing Amt det såkaldte LEON-princip. Det stod for laveste effektive omsorgsniveau, formuleret af amtslæge Vagn Christensen og politisk opfulgt af Rudolf Knudsen; i en menneskealder stod de to for sundhedsideologien i Ringkøbing Amt. Yngre amtsrådspolitikere som Knud Jacobsen videreførte ideen.

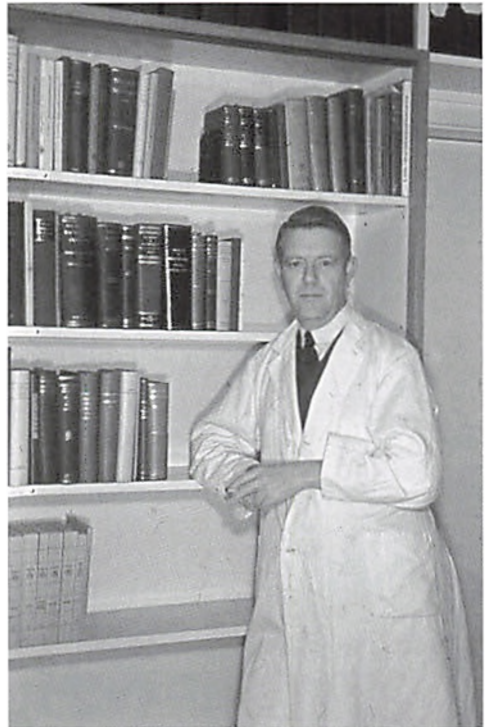
Nørby-anekdoter

Lige et par Nørby-anekdoter: Jeg havde været reservelæge på Nørbys afdeling et par år og havde nu fået en stilling som provinsiallækare i Sverige. Den sidste dag til konference mindede en af kollegerne professoren om, at nu skulle Lauridsen til at være læge i Sverige. Kommentaren var karakteristisk nørbyisk: »Hvad har svenskerne gjort os?«

Kort efter min ankomst til afdelingen blev vort tredje barn født. Vi stod nogle stykker på laboratoriet, hvor man havde lykønsket mig med den lykkelige begivenhed, da Nørby pludselig dukkede op, kikkede på mig og sagde: »Hvorfor ser han så glad ud?« »Han er lige blevet far.« »Tror han da,« svarede han. Da latterbrølet havde lagt sig, sagde han godmodigt: »Jamen så tillykke da«, men da var han på vej ud ad døren.

En aften var min kammerat og jeg med ham på stuegang – det var i volontør-

*Gregers Nørby (1901-1968).
I 1937 overlæge på
Marselisborg Hospital,
medicinsk-epidemiologisk afdeling.
I 1939 professor ved Aarhus
Universitet. Afholdt og ved
eksamensbordet frygtet.*



tiden. Da vi var færdige, stod vi og talte hyggeligt sammen. Nørby stod som sædvanligt og rullede sig en cigaret med fingrene. Resultatet var en besynderligt udseende osepind. Min kammerat bød ham en fra sin pakke, men nej tak. Jeg sagde: »Nej, det er ikke udseendet, det kommer an på.« Svaret lå lige for: »Og det kan De sgu være glad for.«

Vi var alle betagede af ham, og hans adfærd opfattedes vel som det, det var, blufærdighed.

Undervejs har vi fået vore tre dejlige børn, Marianne f. 1959, Anette f. 1962 og Søren f. 1963.

Faderlykken

Om faderlykken har Kathrine Lilleør citeret fra Henrik Pontoppidans erindringer: »Faderlykken kommer til unge mænd som en overraskelse. De tør knapt rigtig tro på den, fordi de – ikke helt uden grund for resten – synes, at den ikke tilkommer dem, men ligesom Jeppe på Bjergets paradislæde i baronens seng er 'så ganske uforkskyldt.' Ak, fortjent eller ufortjent! Hvor vilde vi mennesker ikke alle være ilde farne, dersom vi altid skulde nøjes med, hvad der strengt retfærdigt tilkommer os. Selv

de af skæbnen mest begunstigede, end-og verdens rigeste og mægtigste mænd, går ud af denne tilværelse som insolvente skyldnere. Fra vuggen til graven lever og opretholdes vi alle sammen af kærlighedsgaver. Den, som ikke kan erkende dette, har aldrig virkelig levet.«

Da jeg var praktiserende læge, var en loyal og hjælpsom lægekone uundværlig. Ruth er uddannet sygeplejerske. Mens børnene var små, havde hun været hjemmegående, men 18. august 1972 begyndte hun på Hvidbjerg Sygehus. Døgnet rundt skulle hun kunne stille op som min telefonpasser, når jeg var på sygebesøg. På et meget sent tidspunkt fik vi i praksis en mobiltelefon, der vejede 7½ kg. Det lettede arbejdet en del.

Praksislæge på Thyholm

En solskinsdag sidst i juni 1960 kom jeg kørende med min lille familie, ung kone, 3 børn, Marianne på 10, Anette på 7 og Søren på 5 år for at tiltræde min nye stilling som læge for thyholmerne. På Odby bakke gik bilen i stå. For første gang i livet var jeg kørt tør for benzin. Var det et varsel? I så fald sad jeg det overhørig. I det nærmeste hus var der venlige mennesker, der hjalp mig til rette. Nu havde jeg da i tilgift fået hilst på nogle af mine vordende patienter. Det var en god begyndelse.

Min ven og partner og jeg havde været rundt og se på forskellige praksis i Jylland, det var en tid, hvor man kunne vælge og vrage som nu. Vi endte ved Thyholm, fordi der var et sygehus. Det var vi begge meget interesserede i, fordi vi mente, at vi med vore forudsætninger kunne få glæde af et praksissygehus. Vi

mente, at vi til en mindre sengedagspris kunne udnytte vor ekspertise til en bedre undersøgelse og behandling. D.v.s. vi kunne selv færdigbehandle flere end i almen praksis alene, men også bedre undersøge, før de eventuelt sendtes videre til mere specialiserede afdelinger. Om vore ambitioner blev opfyldt, skal jeg ikke udtale mig om. Men noget må vel være gået godt, eftersom sygehuset overlevede i så lang tid, mange år efter de andre små sygehuse var blevet nedlagt.

I min tid har Hvidbjerg sygehus mest fungeret som medicinsk afdeling til udredning og behandling af ukomplicerede medicinske sygdomme og til genoptræning og efterbehandling.

Hospicetanken

Som noget nyt begyndte vi i 1992 at interessere os for hospicetanken. Jeg havde



Den 1. november 1970 indviedes Thyholm Kommunes nye lægehus. Lægerne lejede sig ind i buset. Billedet viser et kliniklokale i det nye hus, og stolt var jeg.



Hvidbjerg Sygehus, som det ser ud i dag. Her arbejdede min kone og jeg indtil sygehusets nedlæggelse i 2000. Desværre fik vi ikke et hospice i bygningen, som nu bliver brugt som lægebus.

været på studierejse til USA for at lære noget om, hvordan man kunne give særlig omsorg og lindring til døende patienter. Tidligere var der kun morfinsprøjten til smertelindring den sidste tid. I England og USA havde man fået øjnene op for, at døende patienter ofte blev ladt i stikken. Nu lærte vi, at den sidste tid kunne gøres indholdsrig for både den døende og de pårørende. Vi skulle ikke blot lindre fysisk smerte, men også støtte ved psykologiske, åndelige og sociale problemer. Vi var nogle stykker med pastor Hansen, Sønderbjerg, i spidsen, som arbejdede ihærdigt på at få Hvidbjerg sygehus ombygget til hospice. Alt var parat med bestyrelse, repræsentantskab, støtteforening og til og med en donation på 1 million kroner. Vi manglede kun amtets tilsagn. Den fik vi ikke. Begrundelsen var Hvidbjergs afsides belig-

genhed med for få offentlige transportmidler.

Lægefejl

Der har været talt meget om, at læger ikke vil indrømme fejl, og der er noget om det. Vore fejl kan være så katastrofale, at det næsten ikke er til at bære. Derfor vil vi være tilbøjelige til at fortrænge dem. Det kan give søvnløse nætter, blot muligheden for at tage fejl. Her skal jeg fortælle om en fejl, jeg begik. En ældre kvindelig patient kom til mig for at få kontrolleret sit dårlige hjerte. Ved undersøgelsen fandt jeg en knude i brystet. Da jeg fortalt hende det, sagde hun, at den havde jeg også talt om for et år siden, og jeg havde taget prøve, men hun havde aldrig fået svar. Det viste sig, at mikroskopisvaret var gået på plads, uden at jeg havde set det. Det var

en overordentlig ubehagelig oplevelse for mig. Men patienten tog oplysningen med sindsro, hun var alligevel så gammel. Det skulle jeg bestemt ikke være ked af. Hun fik knuden fjernet, og hun døde mange år efter af sin hjertesygdom. Og jeg fik ryddet op i vore procedurer, for at noget lignende ikke skulle gentage sig.

Patienthistorier

1.) *Mette og Martine.* Et par gamle søstre boede sammen, Martine og Mette (opdagede navne). Martine var stille og forsagt, hun sås kun sjældent uden for huset. Mette var munter og glad og udadvendt. Hun klukkede altid så glad, der var altid noget at more sig over. Mette havde også dårligt hjerte og måtte af og til have sygebesøg midt om natten. Hjertesvigt indtræffer ofte mellem kl. to og fire om morgenen. De to søstre delte soveværelse, sengene stod side om side som ægtesenge. Som jeg husker det, var der altid hundekoldt i værelset. Jeg rumsterede rundt med mine remedier og fik kureret Mettes hjerteanfald, mens den stillfærdige Martine lå tavs ved siden af og plirrede med øjnene. Bagefter satte jeg mig frysende på en stol ved sengen og talte med dem, til det hele faldt til ro. Jeg aflagde mange sådanne besøg i årenes løb. Martine døde først lige så stille og ubemærket, som hun havde levet. Hendes seng stod tom, men opredt sirligt, dækket af et hæklet sengetæppe. Ved et natligt besøg hos Mette var det naturligt at spørge til, hvordan det gik med at være alene. »Jow da, de' sku' jo vær såen«. Men så klukkede hun og fortalte, at hun somme tider kunne høre Martine. »Æ ka' lisse tyddele høer, hun dråger hinde åend«. »Hvad så?«, spurgte jeg. »Så sejer æ te mæ sjæl, do æ da e' så

nær klog.« Mange patienter har fortalt om lignende oplevelser, efter en pårørende er død. De kan i lang tid efter høre den døde bevæge sig rundt i huset. En patient har oven i købet flere gange set den døde ægtefælle gå rundt i lejligheden.

2.) *Læge/patientforhold uden dikkedarer.* En mandlig patient havde været på sygehuset og fået konstateret uhelbredelig cancer, og han kom nu for at snakke med mig om, hvordan vi skulle gribe sagen an, hjemmesygeplejerske, hjemmehjælp, medicin m.m. Jeg tilbød ham også, at jeg ville se ind til ham en gang imellem. Så sagde han: »Jeg vil fandme ikke ha' dit rend«. Han skulle nok selv sige til, når han behøvede min hjælp. Da han så behøvede hjælp, bad han mig om at komme. Vi arbejdede godt sammen om vor fælles opgave, en for ham værdig afslutning.

3.) *Livsforlængende behandling.* Én af mine kvindelige patienter havde på sine gamle dage fået en sygdom, der gjorde, at hun ikke dannede røde blodlegemer. For at opretholde livet måtte hun med mellemrum have blodtransfusion. I årenes løb kom hun til indlæggelse på Hvidbjerg sygehus, fik sin transfusion og tog derefter hjem. Hun var så nogenlunde kvik et stykke tid. Til sidst bad hun dog om at slippe. »Æ vel så gjaer hjem til Jesus,« sagde hun. Så sluttede vi behandlingerne. Kort efter døde hun.

Den sidste nattevagt

67 år var jeg, da jeg solgte min praksis og lod mig pensionere. Jeg fik et helt arbejdsliv med, inden jeg blev syg. Det eneste, jeg gik glip af, var afskedsmiddagen. At blive patient er ikke noget, jeg vil anbefale andre, men skal det være, kan man godt



Tværdal sådan lidt fra oven.

lære noget af det. Man kan lære noget om sig selv og om mennesker omkring én. Det var godt, det jeg så. Lidt interessant var det også at møde én, der sagde, at en læge også kunne have godt af at føle, hvad sygdom er. Rigtig nok, men der er bare det, at lægearbejdet kræver et overordentligt godt helbred.

Når jeg nu nærmer mig den sidste nattevagt, hvordan ønsker jeg mig så afslutningen. Jeg ønsker udover smertelindring at være omgivet af mine nærmeste.

Der tales med mellemrum om aktiv dødshjælp. Læger skulle i særlige tilfælde have lov at aflive patienter. Jeg mener, det er et skråplan. Man kan i visse tilfælde fristes af den nemme udvej, der ikke altid er den bedste. Det vil medvirke til at brutalisere sundhedspersonalet. Jeg har

flere gange været vidne til meget smukke forløb, hvor den døende og de pårørende er kommet hinanden meget nær. Undertiden har det set ud, som var det deres bedste oplevelse i livet.

Gårdejer

1973 købte vi Tværdal. Vi købte af Peder Vangsgaard. Det gav mig så åbenbart titlen bondemand. Berømt blev jeg også, tilmed uden for landets grænser. Der gik rygter, måske var de sande, om at jeg én gang kom til at høste, før kornet var rigtigt modent. 1998 var jeg til en lægekongres i Dublin i Irland. Her blev jeg præstenteret for en kollega, som jeg aldrig havde truffet før. Han sagde: »Hvor er det nu, jeg kender dit navn fra«. Jeg skal ikke skjule, at jeg blev lidt bæret. Kendt i et fremmed

land, uha da, indtil han sagde: »Det var jo dig, der høstede dit korn for tidligt.« På det tidspunkt var jeg for længst begyndt at forpagte jorden ud. Så bondemand? – jeg er vist ikke værdig til titlen. Men vi trivedes med livet på landet så tæt på stationsbyen, jeg trivedes over al måde med

livet som landlæge. Jeg er glad for, at jeg fik lejlighed til at leve i den gamle nøjsomme bondekultur og derefter i den gamle sundhedsvæsenkultur. Jeg er meget taknemlig over, så godt vi er blevet taget imod.

Hvilket lykkeligt liv, vi har haft.



Asger Lauridsen.
Pensioneret praktiserende læge.
Født 1931 i Krarup pr. Tistrup.
Læge i Hvidbjerg fra 1967-1998.
Valmuevej 27, Hvidbjerg,
7790 Thyholm.

Kongefamilien på Venø 1955 og 1957

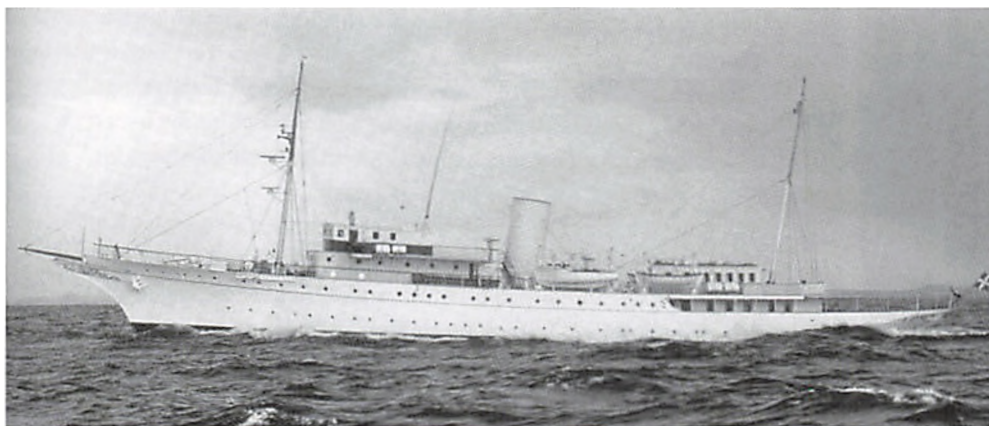
Af Erik Bech Jakobsen

Kongeskibet Dannebrog

Engang i sommeren 1949 kom der et stort, hvidt skib på vestsiden af Venø. Det er kongeskibet, sagde mor Ingrid. Det må have været tidligt om morgenen. Vi skulle til dyrskue i Struer. Jeg sad på skrævs oppe på taget for bedre at kunne se skibet. Vi sejlede med postbåden »Svanen« fra Venø. Der medfulgte alt mælk fra gårde og ejendomme på øen, måske grise og kreaturer, ja, og de passagerer, der havde ærinde i Struer. Den dag var det Struer Landboforening, der havde arrangeret dyr- og maskinskue.

Kongeskibet – det flotte skib, bygget på Orlogsværket 1932, 1132 t og 1800 hk, havde kastet anker imellem »Strandbjerg-

gaard« og Bremdal. Postbåden med Verner Borbjerggaard eller Chr. Hunsballe i styrehuset sejlede lidt styrbord for at sejle så tæt på, som det var forsvarligt, forbi det flotte skib. Der var også et skib, som fulgte kongeskibet, en korvet eller hvad den nu hedder. Min broder Bjarne og jeg var med på postbåden, og vi var til dyrskue i Struer, så alle de flotte heste, køer og andre dyr. Der var mange moderne landbrugsmaskiner, traktorer, tærskemaskiner, selvbindere og andre interessante redskaber. Da min bror Bjarne og jeg kom af postbåden ved broen, efter at vi havde været til dyrskuet i Struer, tog vi Olufs FN-motorcykel hjem til »Strandgaarden«. Det var Bjarne, som kørte.



Kongeskibet Dannebrog.



Chaluppen sejler ind i Venø Havn.

Den 13. juli 1949 skrev Struer Dagblad: »Lidt overraskende kongebesøg. Kongeparret skænkede i går Struerboerne en dejlig festeftermiddag, som sent vil glemmes.« Man havde til det sidste håbet, at kongen og dronningen ville benytte krydstogtet med kongeskibet i Limfjorden til også at aflægge et uofficielt besøg i Struer; men da formiddagen var gået til ende, havde alle opgivet håbet og troede, at der ikke blev noget kongebesøg i denne omgang. Og så dukkede »Dannebrog« pludselig op i Venøsund.

I 1952 eller 1953 var der mange artikler og billeder i Struer Dagblad. Kongeskibet Dannebrog var sejlet til Grønland, og der var billeder af kongeparret og de tre prinsesser i flotte grønlandske nationaldragter.

Den 22. juni 1955 var kongeskibet Dannebrog på sommertogt i Limfjorden. Uden for Venø by kastede skibet anker og satte chaluppen i vandet og sejlede ind i Venø havn med Frederik IX, dronning Ingrid, de tre små prinsesser: Margrethe på 15 år, Benedikte og Anne Marie. Der var desuden en hofdame, en officer og et par matroser



Modtagelse af kongefamilien med følge.



Kongefamilien.

Gæster hos sognefogeden, flankeret af fra venstre Mathine Borbjerggaard og til højre af sognefoged Andreas Borbjerggaard og sognerådsformand Johannes Jensen.



Kaffebord. Fra venstre: gdr. Herluf Thoustrup, prinsesse Benedikte, ?, kong Frederik IX, kronprinsesse Margrethe, sognefoged Andreas Borbjerggaard og dronning Ingrid.



Køretur i jeep. Gdr. Herluf Thonstrup giver en hofdame en hjælpende hånd, mens sognefoged Andreas Borbjerggaard ser til.

med båden. Rygtet gik som løbeild, og snart var de fleste Venø-boere samlet. Sognefoged Andreas Borbjerggaard gik på havnen ved sin fiskerbåd »Luna« med overalls og den gamle kasket. Kong Frederik ville gerne låne en telefon og se den lille kirke, han havde hørt om. Da kongen havde ringet, fulgte Andreas Borbjerggaard kongefamilien op til kirken og kirkegården, og her kom den daværende præst, Gordon Pauli Andersen, med. Han var en meget dygtig fotograf, og det er hans fortjeneste, at besøget blev fastholdt på mange gode og klare billeder. På Venø var der en manuel betjent telefoncentral, passet af »Ritt« (eller Anne Marie) Madsen, og det varede ikke længe, før de fleste, som ikke havde været med til modtagelsen på havnen,

også vidste det! På et tidspunkt spurgte sognefogeden så, om kongen og følget ville med hjem og have en kop kaffe. Jo tak, det ville de da gerne. Sognefoged Andreas Borbjerggaards kone, Mathine (hun blev kaldt »Tinse«), var heldig stillet. Hun havde besøg af husmoderforeningen.

Marie Vestergaard, fruén på »Nørreriis«, fortæller: Frederik IX kom ud i køkkenet, hvor damerne var ved at bage. Jo, han ville gerne have god kaffe, sagde han. »A ska laver så gådt, som a ka,« sagde Marie Vestergaard, og da de sad ved bordet, roste kongen den gode kaffe og alt det dejlige bagværk. Der blev sendt bud efter Herluf Thoustrup fra »Nørskov«. Han havde en »Willys Jeep« og en lille vogn, og den gjorde han klar med sæder og tæpper.



*Så kører jeep'en.
Andreas
Borbjerggaard og
præstens tre børn:
Ingeborg, John Erik
og Ib er også med.*

*Mere natur.
Kongeparret ser ud
til at bygge sig.*



*Kongefamilien nyder naturen.
Andreas Borbjerggaard
fortæller.*



*Sognepræst og fotograf
Gordon Pauli Andersen
ved alteret i Venø Kirke.*

Kongen og dronningen kom op på jeep'en. Herluf Thoustrup tilbød kong Frederik rattet, men kongen afviste.

De kørte nu ned ad vejen mod nord. Der var dengang kun grusveje på Venø. Herluf drejede mod spejderlejren »Venøborg«, som lå neden for »Forstow bakker«, og det var en meget ujævn vej, først gennem skov, så slyngede hedevejen sig idyllisk ud mod bakk skrånningen med den fantastiske udsigt. »Kør nu rask til,« sagde kongen, »så dem på vognen rigtig kan blive rystet sammen!« Nej, det syntes Herluf ikke, han

ville. »Ja så«, sagde kongen, »så fortryder jeg næsten, at jeg ikke tog rattet, da jeg fik den tilbudt.« Præsten, Gordon Andersen, som fotograferede rigtig meget hele dagen, kom op. Sognefogeden Andreas Borbjerggård, som hele dagen gik i sit arbejdstøj, satte sig også op i påhængsvognen. Der sad desuden to officerer, en hofdame, de tre prinsesser: Margrethe, Benedikte og Anne Marie, og så præstens tre børn: Ingeborg, John Erik og Ib. Turen gik ned om vigen og videre rundt på øen til havnen. Der holdt Peder Bjerre fra »Søn-



Kongen og sognefoged Andreas Borbjerggaard i haven.

derskov« på sin motorcykel (James) med et barn på bagsædet og et på benzintanken. Kongen gik hen til Peder og sagde, at det ikke var lovligt, hvortil Peder svarede: »Jamen, vi får sådan en rar sognefoged herovre.« Hvortil kongen svarer: »Jamen, hvis jeg nu siger, du ikke må!«

Både kongefamilien og Venøboerne havde haft en god dag. »Kom snart igen,« sagde Venø-boerne.

Alle de mange billeder, som Pastor Gordon Andersen havde fotograferet, blev fremkaldt, og der blev sat en af hver op på en væg nede i byens købmandsbutik hos Ninna og Jens Nørbygaard, og der kunne Venø-boerne og andre interesserede bestille billederne, som de ønskede. Jeg

har da også nogle af de flotte billeder af kongefamilien. Allerede i 1957 holdt de løftet og besøgte Venø igen. Denne gang vidste øboerne besked, og de mødte op på havnen i festtøj og ikke som første gang, da de næsten alle var i arbejdstøjet.

Fbt: sognepræst Gordon Pauli Andersen fortæller om besøget på Venø 1955:

»Det begyndte med, at der blev ringet fra centralen, nu kom Dannebrog nord for Venø. Vi løb ud på bakken med kikkerten og så, hvorledes det smukke hvide skib kom glidende. Da det omtrent nåede ud for havnen, sagtnede det farten, og selv om det var lidt diset, kunne vi se, at der



Afrejse.

blev kastet anker. Vi talte selvfølgelig om, at mon de ville komme i land, men det har vi jo sagt hver gang, kongeskibet er sejlet forbi. Men alligevel kunne vi jo næsten ikke tro vore egne øjne, da vi så, at landgangstrappen blev sænket ud, og at motor-challup'en blev gjort klar. I kan tro, at vi fik travlt med at komme hjem og få noget andet tøj på og jagede barbermaskinen over hagen. Vi løb så ned til havnen, hvor der allerede var samlet en hel del mennesker, og det varede ikke mange minutter, før vi så challup'en sætte kurs mod havnen. Der var ikke mange øjeblikke til at aftale nogen modtagelse. Sognefogden Andreas Borbjerggaard var i blå kedeldragt og kasket og havde ikke fået det skiftet. Så var båden på vej ind i havnen, og vi kunne se, at hele den kon-

gelige familie var med. Kongen var i admiralsuniform, dronningen i blå spadsere-drugt og brune ruskindssko. Der lød nogle spredte og forkrøblede hurra-råb, og så sprang kongen i land i slæbestedet og sagde, at de gerne ville se kirken, der var øens største seværdighed. Så hilste han på mig og på sognefogeden og spurgte mig, hvor længe jeg havde været præst på Venø.

Sognefoged Andreas Borbjerggaard takkede for ridderkorset. Han havde ikke fået sagt tak for det før, da der jo var så lang vej. Vi hilste også på dronningen og de tre prinsesser. Desuden var kommandøren på Dannebrog, kongens adjutant, prinsessernes franske guvernante, og jeg tror også, prinsesse Margrethes hofdame var med. Efter at have hilst på nogle beboere, skridtede vi af op mod kirken. De konge-

lige var meget begejstrede for den lille kirke, og jeg fortalte lidt om dens historie, og både dronningen og kongen stillede forskellige spørgsmål, bl.a. om præstetavlen. Kongen og prinsesse Benedikte havde travlt med at fotografere kirken.

Fra kirken gik vi ned ad bakken, forbi mindestenen af den druknede lærerinde og op til sognefogedens, hvor der blev indbudt på kaffe. »Vi holder så meget af kaffe,« sagde dronningen, og kongen sagde, at han var kaffetørstig. Kongen tog tre stykker sukker i kaffen. Så spurgte vi, om kongen ønskede at se noget af øen, og vi fik i en fart fat på Herluf Thoustrup. Han holdt nede på trekanten med jeepen, og jeg fik ham sendt hjem for at hente en påhængsvogn. Den havde nok om formiddagen været brugt til at køre grise til postbåden.

Nede på trekanten stod nogle mennesker. Der var Marie og Chr. Bundgaard. De overrakte dronningen en pakke med friske asparges. Fru Bundgaard var med blåt forklæde og i træsko. Venø-boerne vidste jo slet ikke, hvordan de skulle opføre sig. De er såmænd mere høflige over for mig end over for kongen, men det skyldes jo nok deres benovelse over situationen! Da vi gik forbi centralen, stod Rita med flere uden for døren, men kongen, dronningen og prinsesserne gik hen og gav dem hånden. Mens vi ventede på jeep'en, gik vi op til Herning-sommerlejren »Firbjergsande«. Kongen bøjede sig ned og samlede et stykke elektrisk ledning op og sagde: »Nu skal vi lave sjov med dem. Jeg tør vædde på, at de hopper på den.« Så piftede han efter dronningen og prinsesserne, som fulgtes med min kone Marie. »Vil I se en stålorm,« sagde han til dem? De kom løbende, og kongen morede sig strålende over at

have narret dem. »Det ligner ham,« sagde dronningen. Oppe på Firbjerg nød de udsigten over fjorden, hvor Dannebrog lå for anker.

Ved sommerlejren kom Herluf Thoustrup med jeep og påhængsvogn, og kongen og dronningen kravlede op bag på jeep'en og resten af selskabet i påhængsvognen, og så gik det af sted over de ujævne veje. Ved Sønderriis måtte vi standse, for at Kirsten og Albert kunne overrække blomster.

Når vi mødte nogle, gav kongen troligt hånden, selv om de stod i deres marktøj med jordsnavsede hænder. Så kørte vi mod nord og ned gennem en stor slugt til Holstebro-sommerlejren »Venøborg«. Midt i slugten standsede vi, og kongen var af bilen for at fotografere igen. Prinsesse Margrethe løb lidt op ad skrænten, og på vejen ned gled hun og faldt, så lang hun var, dog uden at slå sig. Så kørte vi forbi sommerlejren langs med stranden op forbi sommerhuset »Lærkereden«. Her var der samme dag kommet sommergæster. De lå udenfor og nød livet og tænkte vel, hvad det mon var for sommergæster, der kom kørende forbi. Da vi var lige ud for dem, opdagede de det, og I kan tro, det så pudsigt ud, da det gik op for dem, hvem der sad på vognen. Det var, som om de ikke ville tro deres egne øjne. Derefter gik det op til gården »Nørskov«, og mens vi kørte, sloges kongen og prinsesserne med grandkviste og grankogler. Kongen morede sig mest med at ramme hofdamen i håret. Til sidst måtte hun helt gemme hovedet. På Nørskov blev der budt på sodavand, og hele kongefamilien skrev deres navne i gæstebogen. Så gik turen atter til havnen, og her gik alle de kongelige ind for at hilse på Birthe Jensen. Jeg havde sendt

bud i forvejen, at det ville ske. Birthe var meget højtidelig. Kongen hilste først og præsenterede prinsesserne og dronningen. Der lå en buket pæoner fra haven, og den tog Birthe, og dronningen mente jo, at det var til hende og rakte hånden ud og sagde tak, men nej, Birthe havde nu tænkt, at det skulle være til »æ bar«. Så bøjede kongen sig ned til Anne Marie og hviskede, at hun skulle sige tak. »Tusind tak for blomsterne,« kom det nok så sødt. Da vi gik ud, sagde dronningen til min kone Marie: »Hvor var det sødt, at blomsterne skulle være til Anne Marie.« Desuden havde Birthe sagt, da kongen præsenterede Margrethe, »nå, det er så kronprinsessen.« Men det blev affærdiget med et nå ja. Det skulle ikke fremhæves. Uden for huset stod Nørvang og bad om lov til at fotografere kongefamilien, og de stillede sig nok så pænt op foran kasseapparatet. Men Nørvang rystede sådan på hånden, at han ikke kunne finde udløseren og sagde: »Bare jeg nu kan for glæde.«

Henne ved købmanden mødte der dem et syn, der morede de kongelige meget. I

Aggers hvide stråttækte hus boede der en dame med et par børn. Hun var keramiker fra Helsingør. Børnene havde et par skildpadder. På skjoldet af dem havde hun sat en klump ler og i det et flag og blomster, og nu kom de kongen i møde. Kongen havde aldrig set en skildpadde skynde sig sådan. Så var vi igen nede på havnen, og de tog afsked med en del af de mange, der havde samlet sig, bl.a. Hanne og Marinus Christensen m.fl. Nogle sagde, at Hanne ikke ville have vasket hånd, altså den, hun havde sagt goddag til kongen med! Under hurra-råb gled båden ud og satte atter kurs mod Dannebrog. Mor, Ingrid Jakobsen, boede nabo til købmandsbutikken og var med til modtagelsen begge gange. Først næste morgen lettede kongeskibet anker og satte kurs mod Thisted.

Det havde været en fantastisk oplevelse for Venø-boerne, og som Mads Toftum Madsen sagde: »Æ kong hå våt hæ.«

NB. Kongefamilien var på Venø 1955 og 1957, og det er derfor ikke let at skelne de forskellige billeder mht. årstallet.



Erik Bech Jakobsen.
Gdr. og forfatter.
»Øster Birkild«,
Birkildvej 12, Asp,
7600 Struer.
www.birkildvej.dk
birkild.et@dlgtele.dk
Tlf. 97487193 el. 21936093.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

Foreningsmeddelelser

BERETNING FOR ÅRET 2012

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt har til formål at udbrede kendskabet til og øge interessen for lokalhistorien i det gamle amt. Historisk Samfund udgiver »Hardsyssels Årbog« og arrangerer hvert år to møder, hvor et historisk emne tages op. Mødet kan evt. kombineres med et besøg på en lokalitet, der fortæller historie eller lokalhistorie. Alle interesserede er velkomne til at deltage i disse arrangementer.

Styrelsen

I 2012 afholdt Historisk Samfund årsmøde med generalforsamling den 11. marts i Vemb Forsamlings- og Kulturhus. På generalforsamlingen var der genvalg af Kurt Guldbæk. Per Lunde Lauridsen, Lem, og Gudrun Gormsen, Holstebro, blev nyvalgt til styrelsen. Børge Sørensen blev genvalgt som revisor.

Styrelsen konstituerede sig med Anna Marie Touborg som formand, Bent Skaarup Pedersen som næstformand, Jens Peter Andersen som kasserer og Gudrun Gormsen som sekretær. Jens Johannesen er redaktør for Hardsyssels Årbog, mens Kurt Guldbæk, Jens Olufsen og Per Lunde Lauridsen indgår i redaktionsudvalget. Knud Munk Nielsen, Kurt Lyhne og Bent Skaarup Pedersen udgør mødeudvalget. Kurt Guldbæk har endvidere ansvar for foreningens hjemmeside.

Styrelsen har afholdt fire møder, hvor planlægning af årbogen og programlægning af møder for medlemmerne har været faste punkter.

Møder

Historisk Samfund har medlemmer i hele det gamle Ringkøbing Amt og planlægger derfor sine arrangementer, således at de afholdes på skift rundt omkring i de 18 tidligere kommuner i amtet. I 2012 blev årsmødet således afholdt i Vemb Forsamlings- og Kulturhus (Holstebro Kommune) og sommermødet i Kaj Munks Præstegård i Vedersø (Ringkøbing-Skjern Kommune). Endelig gik en aftentur i september til Houvig Fæstningen (ligeledes i Ringkøbing-Skjern Kommune).

Alle interesserede kan deltage i møderne og andre arrangementer, og det er gratis, også for ikke-medlemmer.

Årsmødet den 11. marts 2012 samlede omkring 90 deltagere i Vemb Forsamlings- og Kulturhus. Efter generalforsamlingen fortalte middelalderarkæolog Helle Henningsen om forskningsprojektet Nr. Vosborg i tid og rum, som bl.a. har haft til formål at finde frem til og undersøge det ældste Nr. Vosborg. Her arbejder geologer og arkæologer sammen om kortlægningen af det landskab, herregården har ligget i. Udgravningerne begyndte i 2004. Arkæologerne undersøgte først et område nær

Storaëns udmundning i Nissum Fjord, hvor rester af et voldsted endnu var synligt i landskabet. Her fandt de dog ikke som forventet en borg fra Erik Menveds tid o. 1300, men en renæssanceborg, der sandsynligvis kan føres tilbage til en bodeling i 1551 mellem Knud Henriksen Gyldenstjerne, Jytte Pødebusk og Gregers Holgersen Ulfstand. Det lykkedes dog senere for arkæologerne at finde rester af en borgbanke med stolper og murværk. Sandsynligvis stammer det fra tårnet i en borg, som nok kan føres tilbage til Niels Bugges borg fra 1341.

Efter foredraget kunne man sammen med Helle Henningsen se nærmere på det sted, hvor Niels Bugges Vosborg lå.

Sommermødet den 2. juni 2012 fandt sted i Kaj Munks Præstegård i Vedersø. Omkring 120 personer deltog i mødet. Lederen af Kaj Munks præstegård, Lisbeth Lunde Lauridsen, var blevet syg. I stedet fortalte Per Lunde Lauridsen om Kaj Munk og hans betydning. Kaj Munk var både familiemenneske, jæger, dramatiker og digter, samfundsrevser og sognepræst, og alle disse roller kan man ikke adskille og betragte særskilt. Efter foredraget og kaffen var der omvisning i hold i den smukke præstegård og den store, frodige park. Fra Vedersø Præstegård gik turen herefter til Vedersø Kirke, hvor Knud Tarpgaard fortalte om kirken og sognet og om Kaj Munk som præst.

Aftenturen den 5. september 2012 gik turen til Houvig Fæstningen og Ringkøbing Museum. Arrangementet var annonceret på foreningens hjemmeside og ved udsendelse af invitation og program til de medlemmer, der har opgivet deres mail-

adresse. Godt 40 mødte frem til turen, som begyndte ved Houvig Fæstningen, hvor Bent Anthonisen og Steen Espensen viste rundt og bl.a. fortalte om den uberørte bunker, som indtil for få år siden stod intakt med alt udstyr fra krigens tid. Herfra gik turen til Ringkøbing Museum, hvor der var kaffe, og hvor man kunne se bunkerudstillingen, se ting fra bunkeren ude i klitterne og se en video om den tyske soldat Gerhard Saalfeld og høre hans fortælling. Bent Anthonisen og Christian Sehested viste rundt i udstillingen på museet.

HARDSYSSELS ÅRBOG 2013

Hardsyssel Årbog er udkommet siden 1907, og årbogen 2013 er dermed den 106. årbog i rækken af årbøger. Den udgives i anden række, bind 47. Redaktøren er til stadighed på udkig efter artikler, som kan fortælle om begivenheder, lokaliteter eller personer eller om den historiske udvikling i det område, som man engang kaldte Hardsyssel, og som i dag svarer til det gamle Ringkøbing Amt. Alle emner – også mere nutidige problemstillinger – har interesse. Redaktionen er åben for alle ideer og forslag, og redaktøren melder hurtigt tilbage. Redaktørens adresse er: Jens G. Johannesen, Birkevej 11, 7830 Vinderup. E-mail: jjoh@post10.tele.dk. Han træffes også på tlf. 97 44 13 93 eller 23 67 88 99.

Forfattere til artikler i årbogen modtager 10 frieksemplarer af bogen. Medlemmer af Historisk Samfund for Ringkøbing Amt modtager årbogen som en del af medlemskabet. Porto er blevet dyr. Derfor har styrelsesmedlemmer for at spare denne udgift i de seneste år bragt årbogen ud til medlemmerne i deres lokalområde.

Årbogen sælges gennem Historisk Samfund og hos lokale boghandlere. Det glæder styrelsen, når boghandlere gør lidt ekstra ud af præsentationen af den nye årbog, ligesom det har glædet styrelsen, at årbogen 2012 fik både en pæn og synlig omtale i lokale aviser.

ÅRBØGER OG BØGER TIL SALG

Styrelsen skal gøre opmærksom på, at Hardsyssels Årbog i tidens løb har ydet mange vægtige bidrag til dansk lokalhistorie. Mange af de ældre årbøger kan stadigvæk erhverves og for medlemmer af Historisk Samfund for Ringkøbing Amt tilmed til meget favorable priser. En prisoversigt kan ses på foreningens hjemmeside.

Ligeledes kan man her se andre bogudgivelser fra Historisk Samfund for Ringkøbing Amt, som stadig kan erhverves.

I det forgangne år har styrelsen med glæde konstateret, at salget af løseksemplarer af årbogen er steget i forhold til 2011.

Medlemmer

I 2012 har Historisk Samfund for Ringkøbing Amt fået 17 nye medlemmer, som vi byder velkommen i foreningen. Tilgangen kan dog ikke skjule, at medlemstallet i foreningen i de sidste par år har været let faldende. Ved udgangen af 2012 havde foreningen 821 medlemmer mod 843 ved udgangen af 2011. Den brede, almene interesse for lokalhistorie er ikke aftaget. Derfor har styrelsen har i det forløbne år drøftet, hvorledes man kan styrke medlemstilgangen, ligesom styrelsen er optaget af, hvordan man kan tiltrække yngre kræfter, f.eks. i artikler til årbogen. Begge spørgsmål er stadig under overvejelse.

Styrelsen kan også konstatere, at Historisk Samfund har fået nye medlemmer i kraft af, at andre medlemmer har gjort en aktiv indsats for at gøre opmærksom på foreningen og på årbogen. Den indsats er styrelsen overordentlig taknemmelig for. Grundlaget for Historisk Samfund er mange interesserede medlemmer. Lokalhistorisk bevidsthed og historisk perspektiv har betydning også for moderne mennesker. Derfor er oplysning om Historisk Samfund og foreningens tilbud væsentlig blandt dagens mange kulturelle tilbud. Det er en opgave ikke kun for styrelsen, men for alle medlemmer.

Vi vil gerne, at alle medlemmer får tilsendt årbogen og indbydelser til møder og andre arrangementer. Derfor vil vi bede medlemmer om at meddele evt. adresseforandring til kassereren. Mindre arrangementer som f.eks. aftenture annonceres kun på hjemmesiden og ved udsendelse af e-mails. Derfor anmoder vi også alle om at oplyse e-mailadresse.

Økonomi

Årsregnskabet for 2012, som kan læses efter denne beretning, klarlægger foreningens økonomiske forhold. Driften, der er nogenlunde stabil, finansieres i vid udstrækning ved medlemmernes årskontingent. Derfor holdes bestyrelses- og administrationsudgifter og lign. på et absolut lavt niveau. Flere kommuner har i 2012 ydet tilskud til foreningens drift. Her skal der lyde en tak til alle, som har støttet Historisk Samfund for Ringkøbing Amt økonomisk i det forgangne år.

Lokalhistorisk samarbejde

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt er medlem af Dansk Lokalhistorisk Forening

(DLF), der er en paraplyorganisation for lokalhistoriske foreninger. Denne forening stiller lokalhistoriske konsulenter til rådighed for dem, der arbejder med lokalhistorie. Har du brug for rådgivning i forbindelse med en udgivelse, kan du altid rette henvendelse til den lokalhistoriske konsulent, arkivar Peter Korsgaard, Stillevej 27, 4300 Holbæk.

Medlemskab

Alle interesserede kan melde sig ind i Historisk Samfund for Ringkøbing Amt. Kontingentet i 2012 og 2013 er 160 kr. Indmeldelse kan ske til alle styrelsesmedlemmer eller ved henvendelse til kassereren, Jens Peter Andersen, Skråvejen 17, 6920 Videbæk, tlf. 97 17 81 07. Indmeldelse kan også ske via hjemmesiden: www.historisksamfund.dk.

Alle nye medlemmer kan få den sidst udkomne Hardsyssels Årbog tilsendt til normal medlemspris, hvis det ønskes. Udmeldelse skal ske ved henvendelse til kassereren.

Oversigt over tilskud til foreningens virksomhed

I 2012 har følgende kommuner ydet tilskud til Historisk Samfunds virke:

Ringkøbing-Skjern Kommune ..	5.000 kr.
Struer Kommune.....	1.000 kr.
Holstebro Kommune.....	1.000 kr.
Ikast-Brandø Kommune	1.000 kr.

HISTORISK SAMFUND FOR RINGKØBING AMTS STYRELSE pr. 7. april 2013

Anna Marie Touborg Jensen
Klostermøllevvej 4, Gudum, 7620 Lemvig
Tlf. 97 86 30 03. annamarie@touborg.dk
Indvalgt 1999, formand fra 2010.

Bent Skaarup Pedersen
Fælledmosen 1, Stauning, 6900 Skjern
Tlf. 97 36 94 01. beskpe@hotmail.com
Indvalgt 2004, næstformand fra 2010, mødearrangør fra 2004.

Jens Peter Andersen
Skråvejen 17, 6920 Videbæk
Tlf. 97 17 81 07. jpa@post8.tele.dk
Indvalgt 2008, kasserer fra 2009.

Gudrun Gormsen
Tjørnevej 46. 7500 Holstebro
Tlf. 51 53 65 60. GGO@billund.dk
Indvalgt 2012, sekretær fra 2012.

Jens Johannesen
Birkevej 11, 7830 Vinderup
Tlf. 97 44 13 93. jjoh@post10.tele.dk
Indvalgt 2007, redaktør fra 2007.

Kurt Guldbæk
Hasselholtvej 4, 7830 Vinderup
Tlf. 97 44 36 01/51 28 85 54
kurt@arkivet-vinderup.dk
Indvalgt 2006, webmaster og medlem af årbogsudvalget fra 2006.

Knud Munk Nielsen
Teglgårdsvej 10, 7441 Bording
Tlf. 86 86 12 96. akmunk@mail.dk
Indvalgt 2010, mødearrangør fra 2010.

Forfattervejledning

Manuskripter, ledsaget af illustrationer, indsendes til redaktøren. Desuden fremsendes artikler på e-mail til redaktøren på jjoh@post10.tele.dk eller på en cd-rom.

Seneste udgave af retskrivningsordbogen følges, men med anvendelse af hidtidige grammatiske kommateringsregler. Anvendelsen af fremmedord begrænses til det strengt nødvendige. Specielle begreber, som det ikke kan forudsættes alment kendt, bør forklares, første gang de optræder.

Noter, som generelt bør begrænses meget, nummereres fortløbende, og notetegnene placeres i teksten efter evt. tegn (punktum, komma o. lign.). Noterne skrives efter artikelteksten. De bør som hovedregel kun indeholde kilde- og litteraturhenvisninger, der skal være så præcise, at læseren uden besvær kan finde frem til det benyttede materiale.

Alle artikler skal forsynes med illustrationer, og der lægges vægt på, at billeder og billedtekster uddyber og supplerer teksten.

Forfatterne modtager kun én korrektur. Rettelser mod manuskriptet tillades normalt ikke. – Redaktionen forbeholder sig ret til at foretage mindre sproglige ændringer og redigeringer, også i overskrifter og billedtekster, uden særskilt forelæggelse for forfatterne.

Årbogsartiklerne bør tilstræbes at fylde 15-20 tryksider inkl. illustrationer.

Jens Olufsen
Marktoften 2, 6950 Ringkøbing
Tlf. 61 28 63 50. j.olufsen@email.dk
Indvalgt 2011, medlem af årbogsudvalget
fra 2011.

Per Lunde Lauridsen
Bundsåbækvej 25, 6900 Skjern
Tlf. 22 99 96 39. pll@levendehistorie.dk
Indvalgt 2012, medlem af årbogsudvalget
fra 2012.

Hans Herping
Rugvænget 5, 6950 Ringkøbing
Tlf. 97 32 50 20. hans.herping@outlook.dk
Indvalgt 2013, medlem af årbogsudvalget
fra 2013.



Historisk Samfund for Ringkøbing Amt.

Årsregnskab for perioden 1. januar - 31. december 2012

	2012	2011
Indtægter:		
Kontingentindtægter vedr. 2011	160,00	
Kontingentindtægter vedr. 2012	127.765,00	138.948,00
Tilskud fra off. Myndigheder - se note 1	8.000,00	8.000,00
Tilskud fra banker - se note 2	-	1.000,00
Salg af årbøger	21.370,00	13.777,50
Renteindtægter	209,39	542,46
Overskud ved møder	-	240,00
Indtægter i alt	157.704,39	162.507,96
Udgifter:		
Udgifter vedr. årbøger	88.244,90	97.092,75
Udgifter ved foredrag og møder	13.486,95	16.258,13
Porto og fragt	19.513,50	10518,25
Kontorartikler	1.159,45	
Øvrige administrationsudgifter	16.903,87	17.040,57
Kontingentudgifter	2.500,00	2.500,00
Bestyrelsesudgifter	3.442,35	7.751,50
PR og lignende	420,00	2.448,25
Udgifter i alt	145.671,02	153.609,45
Periodens resultat	11.833,37	8.898,51
Status pr. 31. december		
Aktiver:		
Vestjysk Bank 76502139322	126.808,38	114.975,01
Aktiver i alt	126.808,38	114.975,01
Passiver:		
Egenkapital		
Saldo primo	114.975,01	106.076,50
periodens resultat	11.833,37	8.898,51
Passiver i alt	126.808,38	114.975,01

Videbæk, den 15.01.2013

Regnskabet er revideret _____ 2013


Jens Peter Andersen


Mogens Elming


Berge Sørensen

kasserer

revisorer

Lokalarkiver i Historisk Samfund for Ringkøbing Amts område

Efter kommunalreformen og amternes nedlæggelse findes Ringkøbing Amt ikke mere. Derfor tog foreningen »Lokalarkiver i Ringkøbing Amt« navneforandring til »Lokalarkiverne i Region Midt-vest«.

Denne forening er i år blevet nedlagt, og oversigten over lokalarkiverne i vort dækningsområde, som tidligere fandtes på deres hjemmeside, bliver nu videreført på Historisk Samfund for Ringkøbing Amts hjemmeside: »www.historisksamfund.dk« under »Lokalarkiver«.

Vi bringer her i Hardsystems Årbog et uddrag af denne oversigt hvert andet år.

De enkelte arkiver

Listen over lokalarkiverne er opdelt efter stor-kommuner og derefter underopdelt efter arkivnavn.

HERNING KOMMUNE

651-01

Aulum-Haderup Lokalhistoriske Arkiv
Kulturhuset, Markedspladsen 1, 7490 Aulum
Tlf. 97 47 16 00 - 97 47 27 56
E-mail: arkivaulumhaderup@herning.dk
Åbent: Ma. og to. 14-16 eller efter aftale
Virkeområde: Aulum-Haderup gl. kommune
Leder: Helene Møller Jensen

651-

Aaskov Lokalhistoriske Arkiv
»Alhuset«, Kastanieallé 27, 6933 Kibæk

651-

Lokalarkiv Arnborg Sogn
Gl. Skarrildvej 28, Arnborg, 7400 Herning
Tlf. 97 14 93 66 - 25 14 79 83
Åbent: On. 14-16 eller efter aftale
Virkeområde: Arnborg sogn
Leder: Grethe Clausen
Gadegårdsvej 50A, Lind,
7400 Herning
Tlf. 97 14 93 66 - 25 14 79 83
E-mail: egclaus@fiberpost.dk

657-01

Lokalhistorisk Samling for Gjellerup Sogn
Højgade 2 C, Hammerum, 7400 Herning
Tlf. 97 11 64 99
E-mail: arkivgjellerup@herning.dk
Hjemmeside: www.rksk.dk/Egved-
Egnshistoriske-Samling-3173.aspx
Åbent: To. 17-19. Fra 1.8.: To. 15-18, hvor første
time primært er for slægtsforskere, der ønsker
hjælp til slægtsforskning med PC.
Virkeområde: Gjellerup sogn
Leder: Jens Jørgen Rask
E-mail: mail@jyrask.dk

657-02

Det lokalhistoriske Arkiv i Herning
Brændgårdvej 2, 7400 Herning
Tlf. 96 28 88 56
E-mail: arkivherning@herning.dk
Hjemmeside: www.herningbib.dk
Åbent: Ma. og to. 15-19, fr. 12-15
eller efter aftale
Leder: Doris Frederiksen

657-04

Sunds Lokalhistoriske Arkiv
Rønneallé 2, 7451 Sunds
Tlf. 97 13 79 94 (kun i åbningstiden)
E-mail: arkivsunds@herning.dk
Åbent: To. 19-21
Virkeområde: Sunds, Simmelkjær og Ilskov sogne

Leder: Viggo Brusen
Søparken 8, 7451 Sunds
Tlf. 97 14 11 71
E-mail: vbrusen@gmail.com

657-05

Ørre-Sinding Sognearkiv
Midtpunktet, Sinding, Skoletofte 7, Sinding,
7400 Herning
Tlf. 96 28 79 41

E-mail: arkivoerresinding@herning.dk
<http://hval.dk/web/bruger/dt6xjvqt/sinding/midtpunktet/sognearkiv/>

Åbent: Ma. 17-19

Leder: Vilhelm Østergaard
Mølleparken 9, 7480 Vibbjerg
Tlf. 97 13 11 17
E-mail: vilh@dlgmail.dk

667-02

Lokalarkivet for Vibbjerg Sogn
Burgårdsvej 10, 7480 Vibbjerg
Tlf. 97 13 31 29

E-mail: arkivvildbjerg@herning.dk

Åbent: Ma. 16-18, to. 15-17

Virkeområde: Vibbjerg sogn

Leder: Karl Gregersen
Vestergade 33 G, 7480 Vibbjerg
Tlf. 97 13 31 29

677-01

Lokalhistorisk Arkiv for Vinding Sogn
Kultur- og Idrætscenteret, Vognstrupvej 11,
7550 Sørvad

E-mail: arkivvinding@herning.dk

Åbent: Ti. 15-17

Virkeområde: Vinding sogn

Leder: Ellen Jensen
Udsigten 7, 7550 Sørvad
Tlf. 97 43 83 95

677-02

Nøvling Lokalhistoriske Arkiv
Burgårdsvej 10, 7480 Vibbjerg
Tlf. 97 13 70 83

E-mail: arkivvildbjerg@herning.dk

Åbent: Ma. 14-15 eller efter aftale

Leder: Gothfred Jespersen
Herningvej 74, 7480 Vibbjerg
Tlf. 97 13 70 83

677-02

Timring Lokalhistorisk Arkiv
Burgårdsvej 10, 7480 Vibbjerg
Tlf. 97 13 31 29

E-mail: arkivvildbjerg@herning.dk

Åbent: 2. + 4. to. 14-15.30

Leder: Jakob Bergkvist Lillelund
Birkmosevej 49, Timring,
7480 Vibbjerg
Tlf. 97 13 21 72

677-08

Vind Lokalhistoriske Arkiv
Holstebrovej 20, 7500 Holstebro
Tlf. 97 43 03 03

E-mail: arkivvind@herning.dk

Hjemmeside: www.vindsiden.dk

Åbent: On. 14.30-17.30

Virkeområde: Vind sogn

Leder: Jens Gammelvind
Enebærvej 102, Vind, 7500 Holstebro
Tlf. 97 43 05 25
E-mail: jens-gammelvind@jubii.dk

677-09

Ørnholm Lokalhistoriske Arkiv
Søndermarksvej 2, 6973 Ørnholm
Tlf. 97 38 60 26

E-mail: arkivornholm@herning.dk

Åbent: 1. ti. i md. 18-20 efter aftale

Leder: Thorild Munk
Søndertofte 1, 6973 Ørnholm
Tlf. 97 38 60 26

685-01

Kibæk Lokalhistoriske Arkiv
Alhuset, Kastanicallé 27, 6933 Kibæk
E-mail: arkivkibæk@herning.dk

Åbent: Ti. 15-17, lukket i skolernes sommerferie

Virkeområde: Assing sogn

Leder: Ole Sandfeld
Tlf. 97 19 10 64

685-02

Skarrild-Karstoft Museum og Lokalarkiv
»Kirkely«, Hovedgaden 40, Skarrild, 6933
Kibæk

E-mail: arkivskarrild@herning.dk

Åbent: Sø. 14-16 eller efter aftale

Leder: Susanne Vestergaard
 Vardevej 62, 7270 Stakroge
 Tlf. 96 99 20 20
 E-mail: susannevestergaard@tdcadsl.dk

685-05

Sdr. Felding Lokalhistoriske Arkiv
 Nørregade 1, 7280 Sdr. Felding
 E-mail: arkivsdrrfelding@herning.dk
 Hjemmeside: www.lokalarkiver.dk/sdrfelding
 Åbent: On. 15.30-17.30, undtaget skolernes
 ferie, eller efter aftale
 Virkeområde: Sdr. Felding sogn
 Leder: Leif Jørgensen
 Postgården 8,1., 7280 Sdr. Felding
 Tlf. 97 19 84 23
 E-mail: leifjrg@msn.com

HOLSTEBRO KOMMUNE

661-01

**Lokalhistorisk Arkiv for Holstebro
 Kommune**
 Museumsvej 2, Postboks 1240, 7500 Holstebro
 Tlf. 97 42 37 83, fax 97 42 81 09
 E-mail: holstebro@lokalhistorisk-arkiv.dk
 Hjemmeside: www.lokalhistorisk-arkiv.dk
 Åbent: Ti.-to. 12-16 eller efter aftale
 Leder: Jannie Würtz Sløk

679-01

**Egnshistorisk Studiecenter for Ulfborg-Vemb
 Kommune**
 Ulfborg Kirkebyvej 8, 6990 Ulfborg
 Tlf. 97 49 14 07
 Åbent: Ma. 10-12 eller efter aftale
 Leder: Birgith Sørensen

679-

Lokalhistorisk Arkiv for Sdr. Nisum Sogn
 Kirkebyvej 11, Sdr. Nisum
 6990 Ulfborg
 Åbent: Efter aftale
 Leder: Solveig Knudsen
 Tlf. 97 49 53 20

683-01

Vinderup Egnshistoriske Arkiv
 Vinjes Torv 1, 7830 Vinderup

Tlf. 97 44 29 98 (virker kun i åbningstiden)
 E-mail: mail@arkivet-vinderup.dk
 Hjemmeside: www.arkivet-vinderup.dk
 Åbent: Ma. 18-21, fr. 10-15 eller efter aftale
 Virkeområde: Ejsing, Handbjerg, Ryde, Sahl
 og Sevel sogne
 Leder: Bodil Møller
 Pilevang 1, Sevel, 7830 Vinderup
 Tlf. 97 44 84 41

IKAST-BRANDE KOMMUNE

653-01

Lokalhistorisk Arkiv Brande
 Centerparken 2, 7330 Brande
 Tlf. 96 42 73 50, fax 97 18 28 50
 Hjemmeside: www.brandebib.dk/tilbyder/
 lokalhi.htm
 Åbent: Ma. 14-18, ti. 10-18, on. 14-18, to. 10-
 18, fr. 14-17, lø. 10-13. Fra 30/4 - 1/9:
 Lørdag lukket
 Leder: Martin Lindgaard-Leth

653-

**Lokalhistorisk Arkiv for Blåhøj
 7330 Brande**
 Åbent: Efter aftale med leder
 Leder: Peter Frandsen
 Stakrogevej 31,
 7330 Brande
 Tlf. 75 34 51 22

663-01

Ikast Lokalhistoriske Arkiv
 Ikast Bibliotek, Grønnegade 25, 7430 Ikast
 Tlf. 99 60 51 26, fax 97 15 67 06
 E-mail: sm@ikastbibliotek.dk
 Hjemmeside: www.ikast.bibnet.dk/vis_artikel.
 asp?titel=Lokalhistoriske_arkiver
 Åbent: Ma. 13-18, ti. + to. 10-18, on. 13-18,
 fr. 10-17, lø. 10-13
 Leder: Søren Møller

663-02

Bording Lokalhistoriske Arkiv
 Bording Skole, Solsortevej 10, 7441 Bording

663-03

Isenvad Lokalhistoriske Arkiv
 Isenvad Skole, Bygaden 41, 7430 Ikast

Hjemmeside: www.ikast.bibnet.dk/vis_artikel.asp?titel=Lokalhistoriske_arkiver

Åbent: Efter aftale med leder

Leder: Jørgen Vingborg
Bygaden 15, Isenvad, 7430 Ikast
Tlf. 97 14 00 26

663-04

Engesvang Lokalhistoriske Arkiv

Engesvang Skole, Gl. Kongevej 97

7442 Engesvang

Tlf. 99 60 50 12

Hjemmeside: <http://www.engesvangarkiv.dk/>

Åbent: Ti. 14-17 (1. ti. i md. 14-19) efter aftale
(lukket i juli md.)

Leder: Ingelise Laier Kjerk
Ellevevej 32, 7442 Engesvang
Tlf. 86 86 53 86
E-mail: ingeliselaiier@mail.dk

LEMVIG KOMMUNE

665-

Lokalhistorisk Arkiv for Lemvig Kommune
(paraplyorganisationen for de 14 arkiver i Lemvig Kommune)

Lemvig Bibliotek, Skolegade 3, 7620 Lemvig

Hjemmeside: www.lemvighistorie.dk

Virkeområde: Lemvig Kommune

Leder: Lone Krøgh
Lemvig Bibliotek, Skolegade 3,
7620 Lemvig
Tlf. 96 63 15 00
E-mail: lone.kroegh@lemvig.dk

665-01

Lemvigegnens Lokalhistoriske Arkiv

Lemvig Bibliotek, Skolegade 3, 7620 Lemvig

Tlf. 96 63 15 00 - 96 63 15 11

E-mail: dorte.svendsen@lemvig.dk

Hjemmeside: <http://www.lemvigbibliotek.dk/forside/>

lokallhistorisk_arkiv/lokalarhiver

Åbent: Ma. 14-18 og to. 10-14

Virkeområde: Lemvig by og Nr. Lem sogn

Leder: Dorte Svendsen
Tlf. 96 63 15 00 / 96 63 15 11

665-02

Gudum Sognearkiv

Toftvej 19 B, Gudum, 7620 Lemvig

Tlf. 51 86 02 50

E-mail: gudumsognearkiv@skylinemail.dk

Åbent: On. 15-17 eller efter aftale

Virkeområde: Gudum sogn

Leder: Kirsten Christensen
Tlf. 97 86 30 46
E-mail: kirsten.carlo@mail.tele.dk
og Bent Nielsen, tlf. 97 89 31 26
E-mail: bent.nielsen@post.tele.dk

665-03

Lomborg-Rom Lokalhistorisk Arkiv

Lomborgvej 84, 7620 Lemvig

Åbent: To. 19-21 i vinterhalvåret eller efter aftale

Virkeområde: Lomborg og Rom sogne

Leder: Lina Madsen
Ringgade 43B, Lomborg, 7620 Lemvig
Tlf. 97 88 95 02
E-mail: lina@vip.cybercity.dk

665-04

Møborg Lokalhistorisk Arkiv

v/ Bjarne Pedersen, Donskærvej 60,

7660 Bækmarksbro

Tlf. 40 88 21 25

E-mail: post@moeborg-lokalarkiv.dk

Hjemmeside: www.moeborg-lokalarkiv.dk

Åbent: Ma. kl. 19.30-22 og onsdag formiddag
efter aftale.

Virkeområde: Møborg Sogn

Leder: Bjarne Pedersen
Donskærvej 60, 7660 Bækmarksbro
Tlf. 40 88 21 25

665-05

Flynder Sognearkiv

Brogade 67B, 7660 Bækmarksbro

Åbent: On. 19-21.30 (lukker i skolernes

sommerferie) eller efter aftale

Virkeområde: Flynder sogn

Leder: Rita Andersen
Pindstrupvej 24, 7620 Lemvig
Tlf. 97 88 15 45
E-mail: flynderarkiv@gmail.com

665-06

Bøvling Sognehistorisk Forening og Arkiv

Bøvling Skole, Tangsøgade 70, 7650

Bøvlingbjerg

Tlf. 97 88 50 98

E-mail: gran-krog@mail.tele.dk

Åbent: 1. ti. i md. 14-17, undt. juni, juli og august

eller efter aftale, tlf. 97 88 50 98

Virkeområde: Bøvling sogn

Leder: Willy Gransgaard

Fuglebakken 7, 7650 Bøvlingbjerg

Tlf. 97 88 50 98

E-mail: gran-krog@mail.tele.dk

665-07

Bonnet Lokalarkiv

Bonnetvej 4, Bonnet, 7620 Lemvig

E-mail: post@bonnet-lokalarkiv.dk

Hjemmeside: <http://www.bonnet-lokalarkiv.dk/>

Åbent: 1. ti. i måneden 19-21 eller efter aftale

Virkeområde: Bonnet stationsby

Leder: Kirsten Didriksen

Bøgelundvej 2, 7620 Lemvig

Tlf. 97 88 94 03

E-mail: bonnetkro@bonnet-it.dk

665-08

Dybe-Ramme Lokalarkiv

Algade 36, Ramme, 7620 Lemvig

Åbent: Ti. 14-16, dog ikke i sommerferien

Virkeområde: Dybe og Ramme sogne

Leder: Jørgen Sønderby Christensen

Pindsmarkvej 8, Ramme, 7620 Lemvig

Tlf. 97 88 92 18

665-09

Fabjerg Lokalhistorisk Arkiv

Solstrålen, Fabjergstad 3-4, 7620 Lemvig

Åbent: Ti. 14-16 (lukket 1.maj-1. aug.)

eller efter aftale

Virkeområde: Fabjerg sogn

Leder: Krista Lauritsen

Fabjergstad 43, Fabjerg, 7620 Lemvig

Tlf. 97 89 30 52

E-mail: kristape@jubii.dk

665-10

Fjaltring-Trans Lokalarkiv

Fjaltring Friskole, Vester møllevej 11,

7620 Lemvig

E-mail: svenderikolsen@mail.tele.dk

Åbent: Første ma. i hver måned fra 16-17, on.

i lige uger fra 9.30-11.30 eller efter aftale

Virkeområde: Fjaltring og Trans sogne

Leder: Svend Erik Olsen

Lisbyvej 5, 7620 Lemvig

Tlf. 97 88 71 09

E-mail: svenderikolsen@mail.tele.dk

665-11

Klinkby og Omegns Lokalhistorisk Arkiv

c/o Knud Sværke, Sønderbyvej 30, 7620 Lemvig

E-mail: klinkbyarkiv@gmail.com

Åbent: Hver on. 14-17

Virkeområde: Hygum, Hove, Tørring, Heldum,

Vandborg og Ferring sogne

Leder: Ib Noe

Thyborønvej 5, 7620 Lemvig

Tlf. 97 83 65 43

E-mail: ibnoe@dlgtele.dk

665-12

Nees Lokalarkiv

Nøragervej 11, 7570 Vemb

Tlf. 97 88 40 50

E-mail: nees-skalstrup-lokalarkiv@live.dk

Åbent: Første to. i hver måned 14-17

samt efter aftale

Virkeområde: Nees sogn og Nissum Fjord

Leder: Berit Kristensen

Nøragervej 11, Nees, 7570 Vemb

Tlf. 97 88 40 50

E-mail: nees-skalstrup-lokalarkiv@live.dk

665-13

Nørre Nissum Lokalarkiv

Nr. Nissum Skole, Skolevænget 11, 7620 Lemvig

Tlf. 97 89 10 09

E-mail: amekh@mail.dk

Åbent: 1. on. i md. 14-16 eller efter aftale

Virkeområde: Nørre Nissum sogn

Leder: Erik Kristiansen

Ringvej 11, Nørre Nissum,

7620 Lemvig

Tlf.: 97 89 12 38 / 30 26 12 38

E-mail: rinvej11@gmail.com

665-14

Lokalarkivet for Thyborøn-Harboøre

Harboøre Centeret, Lemvigvej 9 A,

7673 Harboøre

Tlf. 97 83 46 56

E-mail: post@harboerelokalarkiv.dk

Hjemmeside: www.harboerelokalarkiv.dk/
 Åbent: To. 14-18
 Virkeområde: Thyborøn, Harbøre og Engbjerg
 Leder: Christian Møller
 E-mail: post@harboerelokalarkiv.dk

RINGKØBING-SKJERN KOMMUNE

667-01
Ringkøbing Lokalhistoriske Arkiv
 Ringkøbing Bibliotek, Ved Fjorden 6
 6950 Ringkøbing
 Tlf. 97 32 07 15, fax 97 32 38 10
 Hjemmeside: <http://www.riskbib.dk/>
 Ringkøbing-Lokalhistoriske-Arkiv-3228.aspx
 Arkivet er midlertidigt lukket

667-03
Lem Lokalarkiv
 Rosenlunden, Lunden 1, 6940 Lem St.
 Tlf. 2924 3228
 Åbent: On. 14.00-1600
 Virkeområde: Lem sydsogns kirke-distrikt
 Leder: Kurt Ganer-Tolsøe
 Smedenes Hus, 6940 Lem St., 1. sal
 Tlf. 97 34 12 89
 E-mail: kurt.tolsoe@email.dk

667-
Hover Lokalhistoriske Arkiv
 Hovervej 105, Hover, 6971 Spjald
 Åbent: Efter aftale med leder
 Leder: Andreas Kjeldgaard Stampe
 Hovervej 85, 6971 Spjald
 Tlf. 97 34 80 22 - 97 34 81 81

667-
Vedersø Lokalhistoriske Arkiv
 Vesterhavsvej, Vedersø, 6990 Ulfborg
 Tlf. 97 33 17 88
 Hjemmeside:
<http://www.vedersoenet.dk/Museum.html>
 Åbent: Efter aftale med leder
 Leder: Knud Tarpgaard
 Bakvej 1, Vedersø, 6990 Ulfborg
 Tlf. 97 33 17 88

669-01
Ringkøbing-Skjern Museums Samlerafdeling
 Bundsbækvej 25, 6900 Skjern
 Tlf.: 97 36 23 43, fax: 97 36 24 80
 E-mail: info@levendehistorie.dk
 Hjemmeside: www.levendehistorie.dk
 Åbent: Almindelig kontortid efter aftale
 Leder: Christian Ringskou
 E-mail: cr@levendehistorie.dk

669-02
Stauning Lokalhistoriske Arkiv
 Kirkebyvej 65, Stauning, 6900 Skjern
 Tlf. 97 36 94 01
 Åbent: 1. ma. i md. 19-20
 Leder: H. P. Christensen
 Kirkebyvej 93, Stauning, 6900 Skjern
 Tlf. 97 36 92 09

681-
Grønhjerg Lokalhistoriske Arkiv
 Grønhjerg Skole, Skolevænget 1, Grønhjerg,
 6971 Spjald
 Hjemmeside: www.groenbjerg.dk/foreninger/lokalarkiv.htm
 Åbent: Efter aftale med kontaktperson
 Johannes Kirk
 Bymarken 8, Grønhjerg, 6971 Spjald
 Tlf.: 97 38 40 20

760-20
Velling Sognearkiv
 Præstegårdsmarken 2, Kælderen, 6950
 Ringkøbing
 Tlf.: 97 32 21 31
 Åbent: Ti. 16.30-18.00 (juni, juli og august
 kun efter aftale)
 Leder: Rigmor Gade
 Præstegårdsmarken 7, Velling,
 6950 Ringkøbing
 Tlf. 29 24 31 08
 E-mail: rigmor-gade@mail.tele.dk

665-01
Egvad Egnshistoriske Samling
 Tarm Bibliotek, Engvej 2, 6880 Tarm
 Tlf. 97 37 16 11, fax 97 37 28 99
 E-mail: kirsten.dreier@rksk.dk
 Hjemmeside: <http://www.riskbib.dk/Egvad-Egnshistoriske-Samling-3173.aspx>
 Åbent: Ma., ti., to. 10-18, on. 12-18, fr. 10-17

Virkeområde: Egvad kommune, Hoven, Lyne
og delvis Ådum

Leder: Kirsten M. Dreier

655-02

Aadum Sogns Arkiv

Tøstrupvej 1A, Aadum, 6880 Tarm

Tlf. 97 37 60 35

E-mail: aadumarkiv@gmail.com

Hjemmeside: www.aadum.lokalarkiver.dk

Åbent: On. 14-16 eller efter aftale.

Lukket i skolernes ferier

Leder: Dagmar Vestergaard

Tøstrupvej 13, Aadum, 6880 Tarm

Tlf. 97 37 60 35

E-mail: djvestergaard@bbsyd.dk

655-03

Hoven Lokalarkiv

Påbølvej 19, Hoven, 6880 Tarm

Tlf. 75 34 31 89

Åbent: 2. og sidste ma. i måneden kl. 17-18.30

659-

Lokalhistorisk Arkiv for Holmsland

Klostervej 39, Kloster, 6950 Ringkøbing

Tlf. 97 33 80 68 - 97 31 11 19

Åbent: Sidste to. kl. 14-16 eller efter aftale

Leder: Mogens Tarp

Gadegårdsvej 9, 6950 Ringkøbing

Tlf.: 97 33 72 42

E-mail: mogens.tarp@gmail.com

667-

Sdr. Lem Lokalhistoriske Samling

Adelvej 30 A, Højmark, 6940 Lem St.

Tlf. 97 34 30 20

Åbent: Efter aftale med leder

Leder: Jens Degnbøl

Korsvad 1, Højmark, 6940 Lem St.

Tlf. 97 34 30 20

669-03

Borris Sogns Lokalhistoriske Arkiv

Skolevænget 31 B, Borris, 6900 Skjern

E-mail: borrislokalarkiv@skjern-net.dk

Åbent: 1. ma. i md. 19-20.30 og efter aftale

Leder: Ove Enevoldsen

Solparken 12, Borris, 6900 Skjern

Tlf. 97 36 60 26

669-04

Bølling-Finderup-Hanning-Sædding

Lokalhistoriske Arkiv

Tingagervej 2, Hanning, 6900 Skjern

Tlf. 97 36 22 41

E-mail: erbofogh@post.tele.dk

<http://rkmolle.dk/?Side=3016&Udvid=1>

Åbent: Ti. 19-21

Leder: Erik Fogh Rasmussen

Sæddinghedevej 1, Rækker Mølle,

6900 Skjern

Tlf. 97 36 22 41

669-

Dejbjerg Lokalhistoriske Arkiv

Dejbjerglund Efterskole, Uglbjergvej 10,

Dejbjerg, 6900 Skjern

Åbent: 1. to. i md. 19-21 undt. juli

Leder: Søren Sand Nielsen

Gribsvej 3, Dejbjerg, 6900 Skjern

Tlf. 97 34 29 40

669-

Faster Sognearkiv

Aktivitetshuset, Birkevænget 33, Astrup,

6900 Skjern

Tlf. 97 36 42 37

E-mail: faster-sognearkiv@hotmail.com

Hjemmeside: <http://www.faster-astrup.dk/index.php?id=72>

Åbent: 1. ma. i hver md. 14-16 undt. juli

Virkeområde: Faster sogn

Leder: Johannes Aagaard

Birkevænget 21, Astrup, 6900 Skjern

Tlf. 97 36 42 37

E-mail: bast.aagaard@gmail.com

681-04

Troldhede og Omegns Lokalhistoriske Arkiv

Dalgasgade 45, Troldhede, 6920 Videbæk

1. ma. i md. 19-20, øvr. ma. 16.30-17.30

eller efter aftale

Leder: Kaj Lauridsen, tlf. 97 19 41 56

681-

Brejning Lokalhistoriske Arkiv

Skolegade 12, 6971 Spjald

Tlf. 97 38 14 55

Åbent: 2. on. i md. 19-21, 4. on. i md. 14-16

Leder: Johannes J. Lund, Lindevej 16,

6971 Spjald, tlf. 97 38 14 55

Hee Lokalhistoriske Arkiv

Holstebrovej 81, Hee, 6950 Ringkøbing

Tlf. 97 33 52 06

E-mail: thermu@os.dkHjemmeside: <http://www.6950.dk/j-c-christensen/indekslha.html>

Åbent: Efter aftale

Virkeområde: Hee og omegn

Leder: Ernst Munck

Hovervej 47, Hee, 6950 Ringkøbing

Tlf. 97 33 52 06

Lyne Lokalhistoriske Arkiv

Vardevej 92, 1.sal, Lyne, 6880 Tarm

Tlf. 75 25 01 12

Åbent: To. kl. 13-17 + 1. sø i md. kl. 13-17

Leder: Jutta Christensen

No Lokalhistoriske Arkiv

Lybækvej 12, No, 6950 Ringkøbing

Tlf. 97 33 00 56

Åbent: 1. ma. i md. kl. 16-18 eller efter aftale

Virkeområde: No og omegn

Leder: Anders Bonde

Lybækvej 18, No, 6950 Ringkøbing

Tlf. 97 33 00 56

Stadil Lokalhistoriske Arkiv

Skelmosevej 77, Stadil, 6980 Tim

Tlf. 97 33 11 49

Åbent: Efter aftale

Virkeområde: Stadil sogn

Leder: Kirsten Olesen

Nybovej 7, Stadil, 6980 Tim

Tlf. 97 33 11 49

Tim Lokalhistoriske Arkiv

Stationsvej 6, 6980 Tim

Tlf. 97 33 30 02

Åbent: Efter aftale

Leder: Peder Svendsen

Stationsvej 6, 6980 Tim

Tlf. 97 33 30 02

Torsted Lokalhistoriske Arkiv

Kaaesvej 5, Torsted, 6990 Ulfborg

Tlf. 97 49 26 92

Åbent: Efter aftale

Leder: Leif Denbæk

Kaaesvej 5, Torsted, 6990 Ulfborg

Tlf. 97 49 26 92

Videbækegnens Lokalhistoriske Arkiv

Gl. Kongevej 33, 6920 Videbæk

Tlf. 97 33 38 78

E-mail: lokallhistorien@mail.dk

Åbent: Ma. 14.00-16.00

eller efter aftale med leder

Leder: Jens Fjord

Nygade 44, 6920 Videbæk

Tlf. 97 17 17 68 (arb. 97 17 12 99)

Ølstrup Lokalhistoriske Arkiv

Ølstrupvej 47, Ølstrup, 6950 Ringkøbing

Tlf. 97 34 62 60

Åbent: Efter aftale

Leder: Bjarne Sørensen

Ølstrupvej 47, Ølstrup,

6950 Ringkøbing

Tlf. 97 34 62 60

STRUER KOMMUNE

671-01

Lokalhistorisk Arkiv for Struer Kommune

Søndergade 25, Postboks 1, 7600 Struer

Tlf. 97 85 13 11 Fax: 97 84 09 22

E-mail: arkivet@struermuseum.dkHjemmeside: <http://www.struermuseum.dk>

Åbent: Kun efter aftale i almindelig kontortid.

Sommerferielukket i uge 28-32

Virkeområde: Struer kommune

Leder: Karin Elkjær

Tlf. 97 85 13 11

675-01

Egnshistorisk Arkiv for Thyholm og Jegindø

Rughavevej 5, Midtpunktet, Hvidbjerg, 7790

Thyholm

Tlf. 96 91 91 94

E-mail: gcgade@email.dk<http://thyholm.lokalarkiver.dk>

Åbent: 15.8.-15.4.: Ti. 15-17 og to. efter aftale.

15.4.-5.8.: Ti. i ulige uger kl. 15-17.

Juli helt lukket eller efter aftale

Leder: Karin Elkjær

E-mail: karin@struermuseum.dk

Register

omfattende personer (personer, der bare er nævnt, men ikke videre omtalt, er udeladt), stednavne og emner.

B angiver billeder, og K angiver kort.

A

Aakjær: 98
Aarhus Universitet: 107, B109
Adam homo: 107
Afholdsløge: 62, 66, B66
Afslutningsfest: 73
Aftægt: 96, 98
Aftægtskontrakt: 100
Aftægtsordning: 101
Agger: 68
Agnete: 8, 16
Ahlenfeldt, Elise: 55
Aksel Skovholm: 89
Albertin, amtmand: 36
Alderdomshjem: 101
Aldersrente: 98
Alfred Claeson: 56
Almisse: 98
Altona: 41
Anckarstrøm: 48, 52
Andelsbevægelse: 95
Anders Christensen (Gren): 13, 14
Anders Ronnum: 55
Andersen Bjørn, Jens: 45
Andersen, Arne Kruse: B86
Andersen, H.C.: 54, 55
Andersen, Jens: 13
Andersen, Kresten: 44
Andersen, Gordon Pauli, præst: 118, B119, B120, 120-121
Andersen, Svend: 86
Andersen, Troels: 13
Andersen, Verner: 48
Andreas Borbjerggaard: B117-118, B118, B119, 120-121, B121, 122
Ane Marie Bruun: 27
Anette: 109-110
Anna Jensdatter (Holm): 6
Anne Kragssig: B24
Anne Marie Madsen: 118
Anne Marie: 116, 120
Anne Marius: 20-22
Arnborg Kirke: 12-13, B13
Arnborg: 10, 13
Arne Kruse Andersen: B86
Arthur: 46
Asger Lauridsen: B98
Assing Kirke: 9
Assing Sogn: 14

Assing: 17
Atriumskursus i Rønde: B105
Aulum: 76
Aurora: 93

B

B&O fabrikken: B87
B&O Nyt: 79, B79, 85
B&O: B77, 78, 92-93
Baden-Baden: 76
Bakkehuset: 52
Bang, Emilie: 92-93
Bang, Kirsten: 89, B89, 91-92
Bang, Peter: 78, 85, 91-92
Barbermaskine: 79
Barselpotte: 102
Bech Olsen: 64
Beck, Vilhelm: 106
Bellmann: 50
Benedikte: 116, B117: 120, 123
Beocord 84: 81
Bertel Kierulf: B31, 31-32, B33, 36-38
Beskikkelsesmand: 37
Besættelsen: 72, 77-80, 82-83
Besættelsesmagten, 77-78, 81, 83: 86
Billeshou, Jørgen, proprietær: 36
Birte Jensen: 123
Birthe Jensdatter (Elkjær): B22
Birthe Nielsen: B21
Bisgård, Kit: 69, B69
Bisgård, Mette Marie: 69, B69
Bisgård, Peder Kristian: 69
Bislev: 7
Bjarne: 115
Bjerke: 48
Bjerre, Peder: 120
Bjørn, Jens Andersen: 45
Bloch, biskop: 30, 37
Bloch, Hans Friderich, dommer: 37
Blodtransfusion: 112
Blæsbjerg, avlsbruger: 67
Blücker, Frederik: 54, B54
Boeslund, Ivar, pastor: 27
Boje Teilberg, farver: 7
Bondekultur: 96, 114
Borbjerg kirke: 29, B35
Borbjerg Mølle: 35
Borbjerg sogn: 27, 29, 35

Borbjerg: 27
Borbjerggaard, Andreas: 118, 120-122, B117-B119, B121
Borbjerggaard: B119
Borbjerggaard, Mathilde: B117
Borbjerggaard, Verner: 115
Borbjergholmegaard: 29
Borgerskolen: 67, B68
Bothildsen Nielsen, Kaj Henning: B88, 88, 90-92
Brande: 13-14, 45, B14
Brandes, Georg: 97, 98
Brandtaksation: 10
Bregninggaard: B72, 73, 75-76
Bremdal: 115
Broberg, Lily: 69
Brotorvet: 66
Bruun, Ane Marie: 27
Brøndum, Jacob, degn: 8
Brørup: 101
Bundgaard, Chr.: 123
Bundgaard, Marie: 123
Borge Outzen: 102
Bülow, pastor: 64

C

Carl Nielsen: 60-61
Caroline Mathilde, arveprinsesse: 29
Casper Møller, herredsfoged: 14
Chr. Bundgaard: 123
Chr. Christensen, lagerassistent: 89
Chr. Hunsballe: 115
Christen Møller Nielsen: 59, B59, 61-62, 69
Christensen (Gren), Anders: 13-14
Christensen, Hanne: 124
Christensen, Marius: 124
Christensen, Vagn, amtslæge: 108
Christian Hansen von Hielmcrone, sognepræst: 29
Christian Landt, Jørgen: 44
Christian Nielsen, Jens: 8
Christian Pedersen, Peder: 17
Christian VII: 53
Christian VIII: 53-54, B55
Claes Fredrik Horn, greve: 50, B52
Claes Fredrikson: 52
Claeson, Alfred: 56
Claesson, Fredrik: 52

Claesson: 52
 Clas Fredrik: 48
 Clasenborg: 41, 46-48, K49, 55, B58
 Clason: 42-47, B47, 52
 Clason, Nis: 41, B52, B55, 56
 Clausen, Peder: 45
 Clearing: 88
 Cykelsnak: 95, 103

D

Dalgas, E.M.: 48
 Damgaard, Niels: 35
 Danmark's: 103
 Danmark: 81
 Dannebrog: 83, 124
 Dansk Folkeblad: 43
 Danske Kancelli: 29
 Danske Lov: B16
 Den grundlovgivende rigsdag: 101
 Devaluering: 100
 Dilettant: 67
 Dorschæus, Johannes, degn: 27-33,
 37-38, B31, B33
 Dorschæus, Mikkel Pedersen, præst:
 27
 Dorschæus: 35
 Dorschæus, Therkild: 27
 Dublin: 113
 Duelpistol: 51
 Duus Hansen, Lorens, cheffingeniør:
 80-81, 85, 87-88
 Dyrskue: 115
 Døvling: 44

E

E.M. Dalgas: 48
 Eckenfælde: 41
 Edith Makhholm: 77
 Efterskole: 104
 Ejdersted: 41, 48, 56
 Ejendomshandler: 10
 Elise Ahlenfeldt: 55
 Elkjær, Birthe Jensdatter: B22
 Elling: 68
 Else Royen: 13
 Embedseksamen: 104
 Emilie Bang: 92-93
 England: 81, 111
 Epidemisygehuset: 66
 Erik Pedersen, Knud, forfatter: 103
 Erik Rørbæk-Madsen: 85
 Erik Seidenfaden: 102
 Erik, John: B119, B120
 Espe, herregård: 27
 Estvad: 6

F

Fadvor: 100, 106
 Farveblyanter: 72
 Farveri: 45
 Faster: 62

Fattigvæsen: 15, 98
 Felding Mølle: 17
 Felding: 17
 Ferguson, traktor: 104
 Feuser: 91
 Fibbjergsande: 123
 Fjeldsted: 61
 Flemming Junker: 85
 Fløjthans: 99-100
 Formyndet: 9
 Forpagter: 9
 Forstov bakker: 120
 Frandsen, Mette Marie: 59, B59, B60
 Franz Gruber: 74
 Frederik Blücker: 54, B54
 Frederik IX: 116, 118, 121-122, B117
 Frederik VI: 54
 Frederik Vles: 41
 Frederikke, Sofie: 53, B53
 Frederiksberg Slot: 81
 Fredrik Claesson: 52
 Fredrik Horn, Claes, greve: 50, B52
 Fredrik, Clas: 48
 Fredrikson, Claes: 52
 Frelsens hær: 67
 Friderich Bloch, Hans, dommer: 37
 Friderich, kronprins: 29
 Friederich Struensee, Johann: 29, 34
 Friskole: 64
 Fugl Fonix: 92
 Fuglsang Mejeri: 67
 Fæstebrev: 8
 Fæstegård: 29

G

Gabs: 59, 61
 Garding: 48, 56
 Garm: 92
 Georg Brandes: 97-98
 Girmsing: 90
 Give: 45
 Gjellerup sogn: 13
 Gjellerup: 9
 Gjelleruplund: 17
 Glade jul, dejlige jul: 74
 Gniphule: 92
 Goldbækdal: 45
 Gordon Pauli Andersen, præst: 118,
 120-121, B119, B120
 Gravtale: 59
 Gregers Norby: 108, B109
 Grejsdalens Ungdomsskole: 104, B104
 Gren, Anders Christensen: 13-14
 Gruber, Franz: 74
 Grundtvig: 106
 Gryderup: 27
 Grøngade: 69
 Gudrun Lauridsen Krog: 6
 Guds knaldepisk: 106
 Guldbryllup: 60
 Gustav III: 50-51, B51

Gytkjær: 62
 Gåsehyrde: 60

H

H.C. Andersen: 54-55
 H.P. Hansen: 48, 56
 Haahr: 68
 Hamborg: 41, 46, 56
 Hammerum Herred: 8-9, 12, 41
 Hammerum: 44
 Handelsbetjent: 41
 Hanne Christensen: 124
 Hans Friderich Bloch, dommer: 37
 Hansen von Hielmcrone, Christian: 29
 Hansen Winde, Laurids: 7
 Hansen, Duus: 81, 85, 87-88
 Hansen, H.P.: 48, 56
 Hansen, Konstantin: 101
 Hansen, Lorens Duus, cheffingeniør:
 80-81
 Hansen, pastor: 111
 Harboøre: 69
 Havris Hede: 82
 Heesgård: 17
 Hegelahr, Nicolaus, sognepræst: 5, 8
 Hegelahr: 15, 17-18, 20, 22
 Heiberg: 67
 Helge Randsbæk: 82
 Henning Bothildsen Nielsen, Kaj:
 B88, 88, 90-92
 Henriette: 42, 46
 Henrik Pontoppidan: 109
 Herborg: 59, 62
 Herluf Thoustrup: 118, 123,
 B117-B118, B120
 Herning: 44, 76, 91-92
 Herningsholm: 9
 Herninglund: 44-45
 Herredsretten: 30
 Herskind: 89
 Hesselvig Krog: 14, 21
 Hesselvig Søndergaard: B12
 Hesselvig: 12
 Hielmcrone, pastor: 30, 38
 Hielmcrone, Christian Hansen von,
 sognepræst: 29
 Hillerød: 13
 Hitler: 83, 103
 Hjemmesygeplejerske: 112
 Hjerm: 62
 Hjort, Laurids Henrik, præst: 20
 Hjorth: 22
 Hodde-Tistrup Sparekasse: 104
 Holm, Anna Jensdatter: 6
 Holstebro Dagblad: 92
 Holstebro Svineslagteri: B64
 Holstebro: 36, 61-62, 69, 76
 Holsten: 43
 Horn, Claes Fredrik, greve: 50, B52
 Horn: 52
 Horsens: 8

Hosebindere: 43
 Hosekræmmer: 13
 Hospicetanken: 110
 Houberg, Karsten: 44
 Hoveri: 29
 Humlum, Johannes, professor: 68
 Humlum, lærer: 68
 Hunsballe, Chr.: 115
 Hunsballe: 93
 Huvudstadgård: 52
 Hvidbjerg Sygehus: 109-110, 112, B111
 Hånddynamo: 79
 Høgild: 18
 Højfeldt, Lund, Ove: 30, 38
 Højhastighedstransmission: 81
 Højre: 101
 Højskole: 101

I
 Ib: B119-B120
 Illegal: 80-81
 Indre Missions Atriumskursus: 105-106
 Information: 102
 Ingeborg: B119-B120
 Ingeniør: 80
 Ingrid Jacobsen: 124
 Ingrid, dronning: 115-116, B117
 Ingrid: 115
 Irland: 113
 Ivar Boeslund, pastor: 27
 Iver Olesen: 15
 Iversen, Jens: 17

J
 Jacob Brøndum, degn: 8
 Jacob Sonius, herredsfoged: 3-4
 Jacobsen, Ingrid: 124
 Jacobsen, Knud: 108
 Jens Andersen Bjørn: 45
 Jens Andersen: 13
 Jens Christian Nielsen: 8
 Jens Iversen: 17
 Jens Jensen: 90, 92
 Jens Jørgensen, forfatter: 54, B5-4
 Jens Norbygaard: 121
 Jens Olesen (Minds): 14, 17
 Jens Peder Madsen: 48
 Jens Terkelsen: 20
 Jens: 60
 Jensdatter (Elkjær), Birthe: B22
 Jensdatter (Holm), Anna: 6
 Jensen Møller, Lars: 7
 Jensen Østergaard, Poul: 12, 19
 Jensen, Birte: 123
 Jensen, Jens: 90, 92
 Jensen, Johan: 7
 Jensen, Johannes, sognerådsformand: B117
 Jensen, overlærer: 68

Jensen, Peder: 7
 Jensen, Stig: 85
 Jensen, Svend: 86
 Jensen, Søren: 35
 Jensine: 60
 Jeppe på Bjerget: 109
 Jernbanesabotage: 88
 Jespersen, N.P., købmand: 62
 Johan Jensen: 7
 Johann Friedrich Struensee: 29, 34
 Johanne Margrethe: 60
 Johanne: 9, 21
 Johannes Dorschau, degn: 27-33, 37, 38, B31, B33
 Johannes Humlum, professor: 68
 Johannes Jensen, sognerådsformand: B117
 John Erik: B119-B120
 Juleaften: 72-73, 76
 Julen: 72
 Juletraditioner: 71
 Juletræ: 66
 Junker, Flemming: 85
 Just Thorning: 44
 Just: 69
 Jylland: 43, 82
 Jyllandsgade: 77
 Jørgen Billehou, proprietær: 36
 Jørgen Christian Landt: 44
 Jørgen Pedersen Torsch: 38
 Jørgen Votkjær: 60, 62
 Jørgen: 63
 Jørgensen, Jens, forfatter: 54, B54
 Jørgine Nielsine Margrethe: 60-61
 Jørgine: 59, 62, 64-65

K
 Kaffetilsætning: 103
 Kaj Henning Bothildsen Nielsen: 88, 90-92, B88
 Kaj Munk: 75, 88, 102
 Kamma Rahbek: 52
 Kancelliråd: 44
 Kanslergadeforliget: 100, B99
 Kapellan: 29-30
 Karberg, amtsmand: 73
 Karsten Houberg: 44
 Karstoft Å: 45
 Kartemaskine: 46
 Katek: 28
 Kathrine Lilleør: 109
 Kielulf, Bertel: 31-32, 36, 37, 38, B31, B33
 Kierulf: 30, 35
 Kilius, pastor: 75-76, B75
 Kirkesanger: 69
 Kirkeriende: 14
 Kirsten Bang: 89, 91-92, B89
 Kirstine: 60
 Kirstine, Margrethe: 6
 Kirstine, Sidsel: 61

Kit Bisgård: 69, B69
 Kjærsgade, Magnus: 69
 Knud Erik Pedersen, forfatter: 103
 Knud Jacobsen: 108
 Knud Sørensen: 96-95
 Knudsen, Rudolf: 108
 Knudsen, æggepakker og tolk: 73
 Kobberup-Feldingbjerg: 8
 Kongefamilien: 121, 123, B116-B117
 Kongeskibet Dannebrog: 115, B115
 Konstantin Hansen: 101
 Kopulationsafgift: 9
 Kragtig, Anne: B24
 Kragtig, Maren: 60, B24
 Kragtig, P., lærer: 46
 Krarup: 96
 Kresten Andersen: 44
 Kresten Thomsen: 77
 Kristian Bisgård, Peder: 69
 Krog, Gudrun Lauridsen: 6
 Kruse Andersen, Arne: B86
 Krænsen: 89, 91
 Kursusejendom: 41
 Kurt II: 92
 Købekontrakt: 12
 København: 43, 76

L

La Bohème: 108
 Landboliv: 101
 Landbrugsskole: 101
 Landgilde: 9
 Landlæge: 114
 Landt, Jørgen Christian: 44
 Landt: 45
 Landting Hovedgård: 36
 Lange, Laurids: 14
 Lars Jensen Møller: 7
 Larsen, bogholder: 66
 Laurids Hansen Winde: 7
 Laurids Lange: 14
 Lauridsen Krog, Gudrun: 6
 Lauridsen, Asger: B98
 Laursen Vig, provst: 102
 Lausen, direktør: 48, 57
 Lavvæge: 9
 Lem: 59
 LEON-princip: 108
 Lille Søndergård: 10, 12, 14, 16, 21
 Lilleør, Kathrine: 109
 Lilliehorn, Pontus: 51
 Lily Broberg: 69
 Lorens Duus Hansen, chefingeniør: 80-81
 Lund Marked: 9
 Lund, Ove Højfeldt: 30, 38
 Lund, Peder, proprietær: 8
 Lundbæk Mølle (ved Nibe): 6-7
 Lundenæs Amt: 8
 Lundforlund: 27
 Lustrup: 18

Lystrup Bæk: 10
 Lægehus: B110-B111
 Lægekongres: 113
 Lægstudie: 107
 Lønstrup, provst: 34
 Lübeck: 52

M
 Madsen, Anne Marie: 118
 Madsen, Jens Peder: 48
 Madsen, Mads Toftum: 124
 Magnus Kjærsgade: 69
 Makhholm, Edith: 77
 Mandomsprøve: 107
 Maren Kragtig: 60, B24
 Maren Pedersdatter: 9
 Maren Rasmusdatter: B24
 Maren: 63
 Margrethe Kirstine: 6
 Margrethe Olesdatter (Minds): 9
 Margrethe, Johanne: 60
 Margrethe, Jørgine Nielsine: 60-61
 Margrethe: 9, 12-13, 15-16, 18, 20, 22, 116, 120, 122-123, B117
 Mariager: 75-76
 Marianne: 109-110
 Marie Bisgård, Mette: 69, B69
 Marie Bruun, Ane: 27
 Marie Bundgaard: 123
 Marie Frandsen, Mette: 59, B59-B60
 Marie Madsen, Anne: 118
 Marie Vestergaard: 118
 Marie, Anne: 116: 120
 Marie: 60
 Marius Christensen: 124
 Marius, Marius: 20-22
 Marius: 6, 11
 Marselisborg Hospital: 97, 108, B109
 Marshall-hjælp: 103-104
 Martine: 112
 Mary: 63
 Mathilde Borbjerggaard: B117
 Mathilde, arveprinsesse, Caroline: 29
 Mejrup: 69
 Mekaniker: 103, 105
 Metodistkirken: 67
 Mette Marie Bisgård: 69, B69
 Mette Marie Frandsen: 59, B59-B60
 Mette: 112
 Michael: 59, B60
 Mikkel Pedersen Dorschæus, præst: 27
 Militær undtagelsestilstand: 87
 Minds, Jens Olesen: 14, 17
 Minds, Margrethe Olesdatter: 9
 Minds, Ole Nielsen: 9, B21
 Minds, Ole: 9, 15
 Minds, Peder Olesen: 9
 Missionen: 67
 Modstandsbevægelsen: 75, 81, 86
 Modstandskampen: 77, 80-81, 85
 Modtagergupper: 82

Moesagergaard: 71
 Morgen Bladet: 80
 Mousten Nielsen: 77
 Munk, Kaj: 75, 88, 102
 Mæslinger: 63
 Møllehus: 10
 Møller Nielsen, Christen: 59, 61-62, 69, B59
 Møller, herredsfoged, Casper: 14
 Møller, Lars Jensen: 7
 Møller: 63, 65
 Møllersvend: 62-61
 Møllestén: 10

N
 N.P. Jespersen, købmand: 62
 Nattevagt: 112, 113
 Naur: 30
 Nedergaard, kordegn: 67
 Nedkastningschef: B84
 New Orleans: 41
 Nibe: 7
 Nicolai: 34, 37
 Nicolaus Hegelahr, sognepræst: 5, 8
 Niels Damgaard: 35
 Niels Nielsen: 17
 Niels Olesen Søndergaard: B12, B24
 Niels Rasmussen Wiende: 18
 Niels Rasmussen Winde: 5, 21
 Niels Winde: B18
 Niels: 7-9, 12-14, 16, 22
 Nielsen (Minds), Ole: 9, B21
 Nielsen Winde, Rasmus: 5
 Nielsen, Birthe: B21
 Nielsen, Carl: 60-61
 Nielsen, Christen Møller: 59, 61-62, 69, B59
 Nielsen, Jens Christian: 8
 Nielsen, Kaj Henning Bothildsen: 88, 90-92, B88
 Nielsen, Mousten: 77
 Nielsen, Niels: 17
 Nielsen, Peder: 21
 Nielsen, Rasmus: 10, B9
 Nielsen, Søren: 37
 Nielsine Margrethe, Jørgine: 60-61
 Ninna Nørbygaard: 121
 NIOGT: 62, B66
 Nis Clason: 41, 56, B52, B55
 Nis: 42
 Norby, Gregers: 108, B109
 Norbygaard, Jens: 121
 Norbygaard, Ninna: 121
 Norlem: 7
 Nørre Karstoft: 12, 14-15, 18-19
 Nørregade: 65, 69
 Nørreland: 15
 Nørreriis: 118
 Nørskov: 118, 123
 Nørvang: 124

O
 Oberdorf: 74
 Odby Bakke: 110
 Oddesund: 36, 90
 Odense: 54
 Officersskole: 81
 Ole Minds: 9, 15
 Ole Nielsen (Minds): 9, B21
 Ole: 15, 21
 Olesdatter (Minds), Margrethe: 9
 Olesen (Minds), Jens: 14, 17
 Olesen (Minds), Peder: 9
 Olesen Søndergaard, Niels: B12, B24
 Olsen, Bech: 64
 Olsen, frøken: 68
 Oluf Petersen, præst: 20
 Olufsen: 87
 Olufsen, Svend: 79, 80-81, 85
 Operasanger: 69
 Ordet: 102
 Orglovsværket: 115
 Ove Højfeldt Lund: 30, 38
 Overfaldshjul: 10

P
 P. Kragtig, lærer: 46
 Pakhus: B42
 Paul Schnabel, godsejer: 27
 Pauli Andersen, Gordon, præst: 118, 120-121, B119, B120
 Peder Bjerre: 120
 Peder Christian Pedersen: 17
 Peder Clausen: 45
 Peder Jensen: 7
 Peder Kristian Bisgård: 69
 Peder Lund, proprietær: 8
 Peder Madsen, Jens: 48
 Peder Nielsen: 21
 Peder Olesen (Minds): 9
 Peder Pedersen: 15
 Peder Sørensen: 44
 Peder Tyvkjær: 17
 Peder Vangsgaard: 113
 Pedersdatter, Maren: 9
 Pedersen Dorschæus, Mikkel, præst: 27
 Pedersen Peder: 15
 Pedersen Torsch, Jørgen: 38
 Pedersen, Knud Erik, forfatter: 103
 Pedersen, Peder Christian: 17
 Pedersen, Søren: 16-17
 Pejlevogne: 81
 Pejter Pejtersen: 37
 Pejter, Pejter: 37
 Peter Bang: 78, 85, 91-92
 Petersen, malermester: 67
 Petersen, Oluf, præst: 20
 Pladespiller: 79
 Politikken: 82
 Pontoppidan, Henrik: 109
 Pontus Lilliehorn: 51

- Poul Jensen Østergaard: 12, 19
 Poul Østergaard: 18
 Praksisløge: 110
 Prierboderne: 7
 Provst: 101
 Provsteret: 30
 Prælimiæreksamen: 104-105, 107
 Puccini: 108
 Quistrup: 92
- R**
- Radiooperator: 81
 Radioteknikere: 80
 Rahbek, Kamma: 52
 Randbæk, Helge: 82
 Randsbæk: 86
 Rasmus Nielsen Winde: 5
 Rasmus Nielsen: 10, B9
 Rasmus Winde: 6
 Rasmus: 17, 21
 Rasmusdatter, Maren: B24
 Rasmussen Wiende, Niels: 18
 Rasmussen Winde, Niels: 5, 21
 Rationeringsmærker: 78
 Realeksamen: 103
 Regalier: 67
 Rekrut 67 Petersen: 69
 Remington Shaver: 79
 Rendsbæk: 69
 Rendsborg: 41
 Rentekammeret: 16, 29
 Ribbing: 48
 Ribe amt: 96
 Ribe: 29, 30
 Rich: 103
 Rind: 13
 Rindum: 15
 Ringkøbing Amt: 108
 Ringkøbing: 13, 72-73
 Ronnum, Anders: 55
 Ronnum: 16-17
 Roskilde Katedralskole: 69
 Royen, Else: 13
 Rudolf Knudsen: 108
 Rugkvaern: 10
 Rusland: 75
 Ruth: 109, B108
 Ryde kirke: 29, 35, B36
 Ryde sogn: 35
 Rydhave: 36
 Ryslinge Højskole: 101
 Rørbæk-Madsen, Erik: 85
- S**
- Sabotage: 76
 Sadolin, provst: 28
 Schalburgtage: 88, 92
 Scharild Præstegaard: 5
 Schive: 5
 Schnabel, Paul, godsejer: 27
 Schou: 64, 69
- Schous Købmandsgård: B64
 Seidenfaden, Erik: 102
 Sevel sogn: 35
 Sh 4: 79
 Sh 510: 79
 Sh 7: 79
 Shalburgtage: 88
 Sidsel Kirstine: 61
 Silkeborg Bad: 73
 Silkeborg: 73
 Sindsygehospital: 98
 Skarrild by: 13, 48
 Skarrild Kirke: 14
 Skarrild Mølle: 10, 12, 17, B9
 Skarrild sogn: 41
 Skarrild Vandmølle: 8-9
 Skarrild-Arnborg: 8
 Skarrild: 8-10, 12-13, 16-17, 19, 46, B14
 Skarrildhus: 41, 47, 55
 Skaue: 45, 47, 57
 Skifte: 7
 Skive: 7
 Skivehus: 8
 Skjern Å: 45, B14
 Skolegade: 62, 65, 66
 Skoleholder: 28
 Skovbjerg: K49
 Skovholm, Aksel: 89
 Skovholm: 91-92
 Socialreform: 100
 SOE: 81
 Sofie Frederikke: 53, B53
 Sogneegn: 28
 Sognefoged: 16
 Sommerskole: 72-73
 Sommertøgt: 116
 Sonius, Jacob, herredsfoged: 34
 Spareknep: 79
 Spindemaskine: 46
 Spjald: 71, 73
 Splid, frøken: 67
 St. Gammelby: 69
 Staby: 71
 Statsbankerot 1813: 14
 Steenstrup: 69
 Steffensen: 62
 Steinche: 100
 Stenhugger: 59
 Strig Jensen: 85
 Strille Nacht, Heilige Nacht: 74, 76
 Storbritannien: 103
 Store Søndergård: 10, 13, 19, 21
 Strandbjerggaard: 115
 Struensee, Johann Friedrich: 29, 34
 Struer: 77, 82, 90, 115-116
 Studentereksamen: 101, 103-104, 107, B106
 Sundhedspersonale: 97
 Sunds Mølle: 8
 Sunds: 16
- Svanen, postbåd: 115
 Svend Andersen: 86
 Svend Jensen: 86
 Svend Olufsen: 79, 80-81, 85
 Svinekort: 103
 Svineslagteri: 64
 Svineslagteriet: 92
 Sydslesvig: 41
 Søndagsskole: 67
 Sønderbjerg: 111
 Sønder Omme: 57
 Sønder-Flæng: 29, 36
 Sønder-Vestergade: 62
 Søndergaard, assurandør: 69
 Søndergaard, Niels Olesen: B12, B24
 Søndergård: 15
 Sønderriis: 123
 Søren Jensen: 35
 Søren Nielsen: 37
 Søren Pedersen: 16-17
 Søren Thorup, grovsmed: 8
 Søren: 109-110
 Sørensen, Knud: 95-96
 Sørensen, Peder: 44
- T**
- Tarm: 103
 Teilberg, Boje, farver: 7
 Telefonbogen: 80-81, B80
 Tellingsted-Schalkholz: 41
 Terje Vigen: 102
 Terkelsen, Jens: 20
 Therkild Dorschæus: 27
 Thisted: 90
 Thomsen, Kresten: 77
 Thorning, Just: 44
 Thorning: 45
 Thorup, Søren, grovsmed: 8
 Thousstrup, Herluf: B117, B118, B120, B123
 Thyholm: 110
 Tiendekorn: 13
 Tiendelister: 12
 Tistrup: 96
 Toftum Madsen, Mads: 124
 Toksvig: 18
 Toldstrup: 82
 Torsch, Jørgen Pedersen: 38
 Torsch: 38
 Troels Andersen: 13
 Trøen: 100
 Tværdal: B113
 Tyvkjær, Peder: 17
 Tønning: 41, 48, 56
- U**
- Udskiftning: 15
 Ulfborg: 72
 Ulla Vinblad: 50
 Unge Tonekunstnere: 69
 Universitetet: 27

V

Vagn Christensen, amtslæge: 108
 Valde: 89-91
 Valgmenighedskirke: 64
 Valkning: 46
 Vallekilde højskole: 101
 Vangsgaard, Peder: 11
 Vejbjergsgaard: 36
 Velhusted: 12-13
 Venø by: 116
 Venø Havn: B116
 Venø Kirke: 120
 Venø: 120-121
 Venø: B120
 Venøboerne: 121
 Venøborg: 120
 Venøborg: 123
 Venøsund: 116
 Verner Andersen: 48
 Verner Borbjerggaard: 115
 Vester Allé, Struer: 90
 Vester Bymark: 62
 Vester Toustrup: 69
 Vester Vedsted: 98
 Vestergaard, Marie: 118
 Vestergade: 63-64, 67, B63
 Vesterå: 7
 Vestkysten: 103
 Viborg Katedralskole: 27
 Viborg: 8, 11
 Videbæk: 76
 Vig, Laursen, provst: 102
 Vilhelm Beck: 106
 Vinblad, Ulla: 50

Vinding-Vind sogn: 27
 Vinterskole: 72
 Vles, Frederik: 41
 Voldgiftsmænd: 30
 Volontørtiden: 108-109
 Von Essen: 51
 Von Hielmcrone, Christian Hansen, sognepræst: 29
 Votkjær, Jørgen: 60, 62
 Våbenedkastninger: 82, 86
 Våbensendinger: 81
 Værnemageri: 77, 80, 88
 Væveri: 45

W

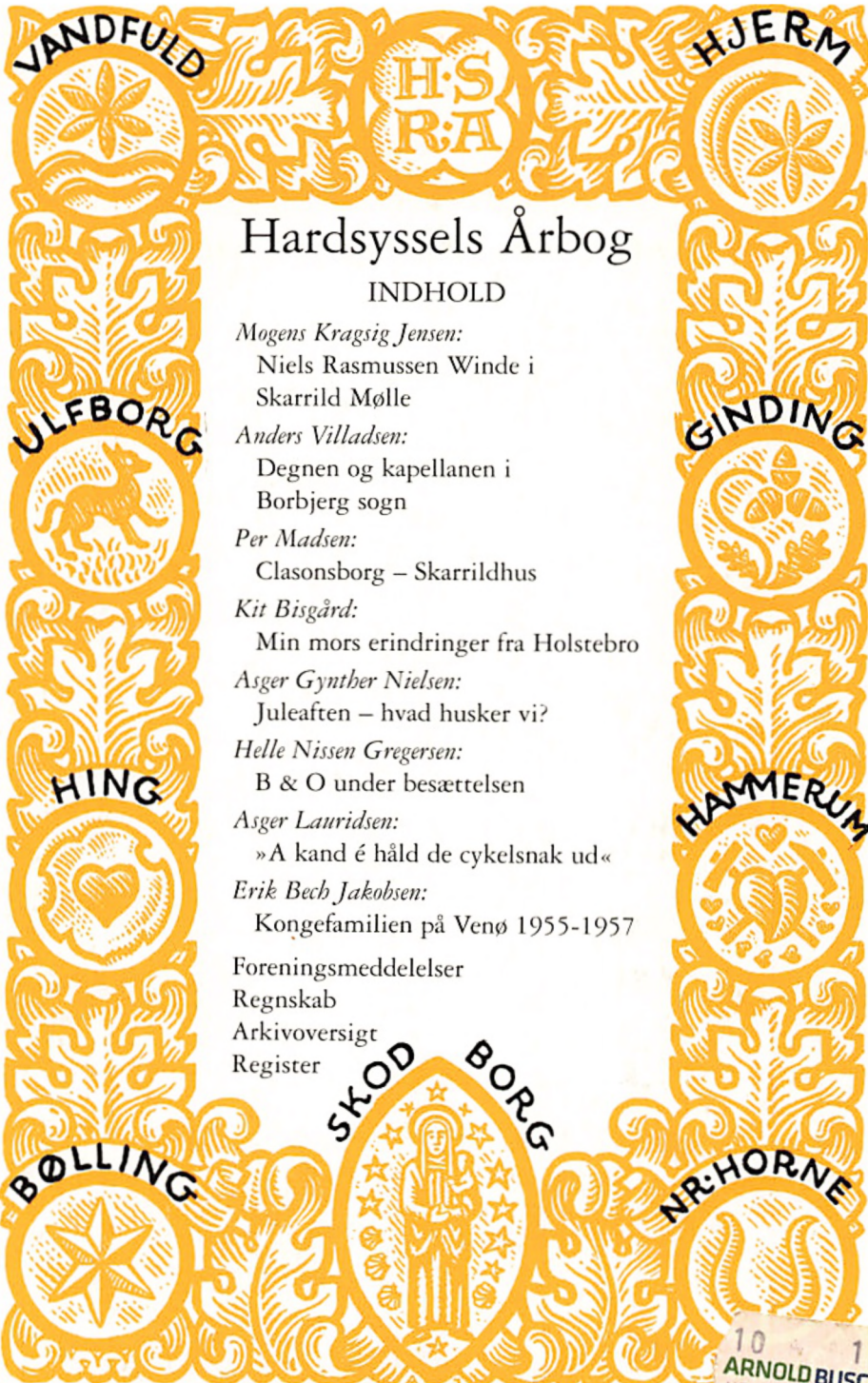
Waldenburg: 90-92
 Werner Best: 73
 Wiende, Niels Rasmussen: 18
 Wienersängerknaben: 74
 Willys Jeep: 118
 Winde, Niels Rasmussen: 5, 21
 Winde, Niels: B18
 Winde, Rasmus Nielsen: 5
 Winde, Rasmus: 6

Æ

Æ basselpå: 102
 Ældreforsorg: 101

Ø

Øster Horne Herred: 96
 Østerby: 69
 Østergaard, Poul Jensen: 12, 19
 Østergaard, Poul: 18
 Østergade: 69



Hardsyssels Årbog

INDHOLD

Mogens Kragsig Jensen:

Niels Rasmussen Winde i
Skarrild Mølle

Anders Villadsen:

Degnen og kapellanen i
Borbjerg sogn

Per Madsen:

Clasonsborg – Skarrildhus

Kit Bisgård:

Min mors erindringer fra Holstebro

Asger Gynther Nielsen:

Juleaften – hvad husker vi?

Helle Nissen Gregersen:

B & O under besættelsen

Asger Lauridsen:

»A kand é håld de cykelsnak ud«

Erik Bech Jakobsen:

Kongefamilien på Venø 1955-1957

Foreningsmeddelelser

Regnskab

Arkivoversigt

Register